

AYLIK TARİH

Yıl: 4 Sayı : 41 Temmuz 2026

Ihlamur Kasırları
Tarihte Beyoğlu
Eski Mısır'da Hayat
Eski İstanbul'da Yabancı Sirkler
Evliya Çelebi
Şehzadeler Şehri Manisa
Zifaf Töreni
Kiliseden Çevrilen Camiler-7
(Molla) Fenari İsa Camii
Bir Kitap: Bahriyemizin Tarihçesi

İçindekiler

İhlamur Kasırları	3
Tarihte Beyoğlu	14
Eski Mısır'da Hayat	20
Eski İstanbul'da Yabancı Sirkler	24
Evliya Çelebi	28
Şehzadeler Şehri Manisa	34
Zıfak Töreni	38
Kiliseden Çevrilen Camiler-7	40
(Molla) Fenari İsa Camii	41
Bir Kitap: Bahriyemizin Tarihçesi	46

Ihlamur Kasırları

Rahmi Şakirzade

Beşiktaş, Yıldız ve Nişantaşı yamaçları arasında kalan Ihlamur Vadisi, tarihi kaynaklardan anlaşıldığına göre, 18. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar, içinden Fulya deresinin aktığı, ıhlamur ve çınar ağaçlarının gölgelediği, yeşillikler içinde bir mesire idi.

Ünlü Fransız yazar Lamartine yaklaşık iki yüz yıl önce burayı ziyaretinden sonra Ihlamur vadisini şu sözlerle anlatmıştır:

"Savoy'da ya da İsviçre'de bir çiftçinin arazisinde olduğumuzu sanabilirdik. Binanın karşısındaki bahçede güzel yemiş ağaçları ile bu vadiye ismini veren büyük ıhlamurlar vardı. Köşke çıkan üç basamaklı merdivenin önünde, yasemin dallarını aşmayan küçük bir fıskiye, tatlı bir şırıltı ile mermer havuza dökülüyordu. Ihlamur padişahın en sevdiği köşktür, burada dinlenir ve mütalaa eder."

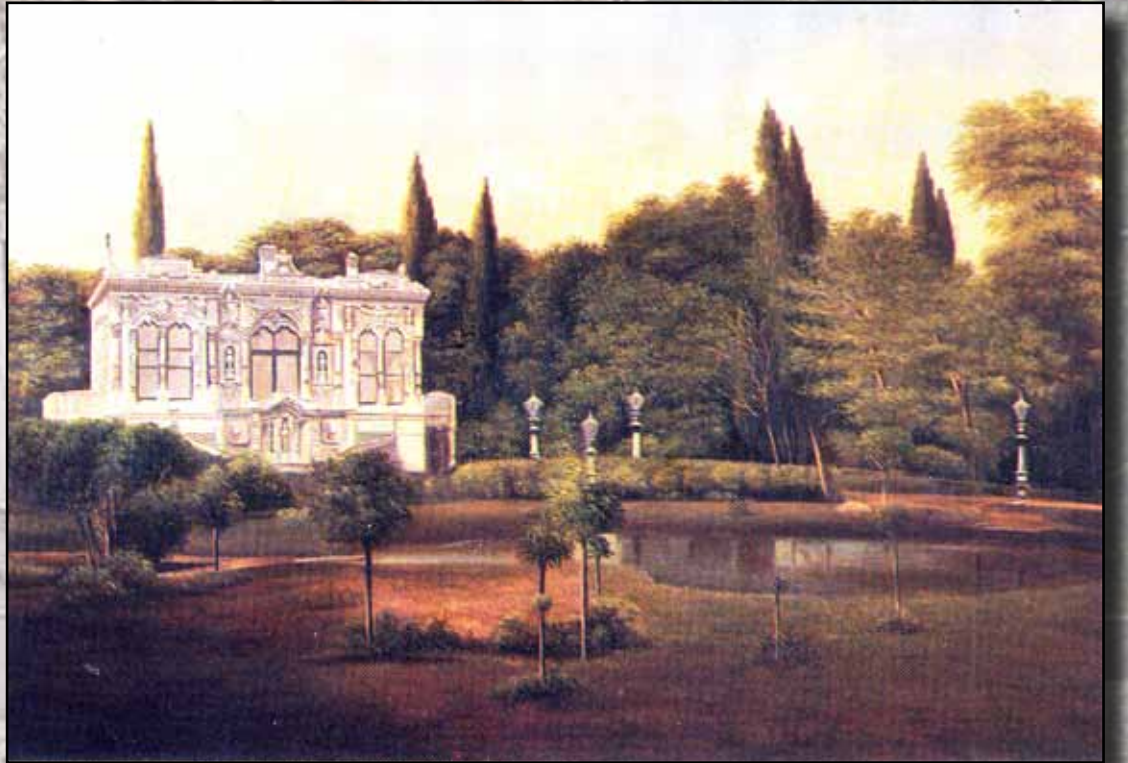
Bugün bu alan tamamen farklı bir yön sunuyor. Yoğun bina gelişimi, şehrin yakın zamana kadar Lamartine'in tanımladığı gibi kalan Ihlamur vadisini işgal etmesine olanak sağladı ve daha da fazla yayılmaya devam ediyor. Yine de bir şekilde, 19. yüzyıl mimarisinin iki mücevheri olan Ihlamur Kasırları, bahçelerinde korunarak, bir zamanlar anılarla dolu bu geniş eski parkı süslüyor.

20. yüzyıl kentinin karmaşasından koruyan yüksek duvarlarla çevrili bu iki yapı, Osmanlı sarayının Osmanlı günlük yaşamında çok önemli bir yer tutan parkları nasıl kullandığını hatırlatıyor.

Bu yapılar aynı zamanda hem konumları hem de mimari ve süsleme özellikleriyle 19. yüzyıl İstanbul'unun kentsel dokusu içinde doğayı gözetten, insanın taşrayla ilişkisini besleyen bir yaşam biçimini yansıtır.

Araştırmalar, iki konağın bulundu-

ğu bölgenin bilinen en eski adının, Donanma Başkomutanı Hacı Hüseyin Ağa'ya ait olduğunu ortaya koyuyor. Arşiv belgelerinden iki yüz elli yıl önce Sultan III. Ahmed'in padişahlı-
dı zamanında, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Hacı Hüseyin Bağları olarak anılmaya devam etmişti. Bu arazi, gravürlerde havuzlar ve çeşmelerle süslenmiş bir park alanı olarak tasvir edilen, yerel halkın popüler bir gezi yeri olarak hizmet veren başka bir yeşil alana bitişikti.

Ihlamur Kasrı ve Parkı'nın eski bir resmi.

Ihlamur parkındaki nişantaşları.

Batılı sanatçıların ve şehre gelen ziyaretçilerin gravürleri ve görgü tanıkları, piknikçilerin muhallebi, dondurma ve helva gibi seyyar içecek satıcılarını cezbettiklerini de söylüyor.

Açıkça Haliç'in zayıfladığı bir zamanda Boğaz kıyılarındaki bozulmamış çayır ve ormanlık alanlar lehine bir gezi yeri olarak popülerite kazanan Beşiktaş ve Yıldız çevresindeki kolay erişilebilir bölge, İstanbul sakinlerinin çekici manzaranın ve temiz havanın tadını çıkarabileceği başlıca eğlence yeri haline geldi.

Bir zamanlar önde gelen bir hükümet yetkilisinin mülkiyetinde olan üzüm bağları, bir noktada mevcut park alanına dahil edildi. Bununla birlikte, ikinci alanın halka açık bir piknik yeri ve park haline gelmeden önce birbiriyle uyumsuz olmamakla birlikte çeşitli farklı işlevlere hizmet ettiği görülmektedir.

Bu alan sadece bir mesire yeri olmayıp, Sultan I. Abdülhamit'in (1774-1789) ünlü veziri Seyyid Mehmed Paşa henüz devlet hiyerarşisinin alt basamağında baş silahşör olarak görev yaparken, burada yaptırılan namazgâh, mescit gibi küçük ölçekli mimari unsurlarla dini bir anlam kazandırılmıştır. Bu arada park okçuluk ve diğer sporlar için de kullanılıyordu.

Peyzaj mimarlığı, çeşitli kullanımlara tanıklık eden yapıların yer aldığı terasların oluşumuyla yavaş yavaş bölgeye damgasını vurmaya başladı. Padişahların okçuluk talimlerinde ibriklerin hedef aldığı atış rekorlarını

gösteren hatıra taşları bunlar arasındadır. Bu hedef taşlarının veya nişantaşının orijinal sayısı, belirli belgesel kayıtları olanlardan açıkça daha fazlaydı.

Sedat Hakkı Eldem, başlangıçta yedi teras halinde düzenlenmiş olan bu yamaçlarda günümüze kalan üç hedef taşı bulmuştur. Hedef taşları teraslara padişahların saltanat tarihlerine göre dizilmiş ve ilk taşlar alt katlarda durmuş gibi görünmektedir. Beşinci terasta günümüze ulaşan taşlardan ilki Sultan III. Selim'e aittir. Hicrî 1205 (1790) tarihli yüz on beş satırlık kitabesi vardır. ve Selim'in tuğrası. Aşağıda bu yazıttan bir alıntı bulunmaktadır:

*Şanlı padişah hedefi vururken
Allah tüm işlerinde muvaffakiyetler
versin
Şairin lütuf niteliklerini kaydetmesine
izin verin
Çeşmeden akan o tarih
Gecikmeden kaynaktan bilinmeli
Dünya şahı hedefi bir kez daha bozdu
Abdiil Hakir Mehmed Es 'ad-til
Yesari'nin oğlu Yüce Allah
1205 yılı (1790)*

Bu taş, Sultan III. Selim'in tahta çıkışından bir yıl sonrasına aittir. Tüm Avrupa değişim havasındaydı ve bu ilerici ve reformist hükümdarın, Fransız Devrimi'nin yılı olan 1789'da Osmanlı tahtını devralması tesadüf değildi.

Sultan III. Selim'in özel kaleminde tutulan bir günlükte 1791 yılında burada yapılan bir tören kaydedilmektedir. Günlükte Ihlamur'da yapı-

lan havuz ve sütunların açılışı için verilen ziyafet ve bu tören kapsamında düzenlenen okçuluk müsabakası hakkında bilgi verilmektedir. Yarışma sonunda katılımcılara takdim edilen ödüller, dönemin padişahlarının sportif faaliyetlere ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Teraslarda, III. Selim'den sonra gelen ve 1839 Meşrutiyet reformlarının temelini atan Sultan II. Mahmud'a (1808-1839) ait iki hedef taşı daha vardır. Altıncı terasın yan tarafında bir monogram ve hedef taşının dikilme nedenini açıklayan on sekiz satırlık bir yazıt vardır.

Diğer hedef taşı üzerindeki elli yedi satırlık yazıt ise Sultan II. okçulukta becerisini anlatır. Bu şiiri sonlandıran tarih beyiti, şiirin Enderunlu Vasıf tarafından bestelendiğini söylemektedir:

Ünlü hattat Yesarizade Esad Efendi'nin oğlu ve kitabeyi tasarlayan hattat Yesarizade Mustafa İzzet'e atıfta bulunulur.

Bir kısmı halen Ihlamur'un yamaçlarında, Nişantaşı ve Teşvikiye mahallelerinde bulunan bu hedef taşları, İstanbul'da Sultan'a ait taşların bulunduğu Okmeydanı adını taşıyan Okmeydanı dışında başka bir okçuluk sahasının varlığını belgelemektedir. Selim III ve Mahmud II hala görülebilmektedir.

Okmeydanı'nda olduğu gibi, bu okçuluk sahasının da yine bir hasbahçeye veya bir yalıya yakın olması, kentin, dönemin yaşam tarzına ve zevklerine uygun konseptlerle nasıl geliştiğini göstermesi açısından anlamlıdır.

Bu alanın daha geniş bir alana yayılan halk parkına dönüştürülmesinin Sultan Abdülmecid döneminde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ihlamur ağaçlarının gölgelediği, padişahların atalarının hatıralarıyla dolu bu parkta, birinci terastaki havuz ve üçüncü terasa yakın olduğu bilinen Sultan Abdülmecid (1839-1860) tarafından 1855 yılında yaptırılan şadırvan, ekili kırsal alanın doğal güzelliği ve insan yapımı yapay süslemelerle zenginleştirilmiştir. Süslü olduğu kadar işlevsel olan çeşme, parkı ziyaret eden sıradan insanlara içme suyu sağlıyordu ve Beşiktaş

çevresinde yeni banliyöler gelişirken vadinin popüler bir gezi yeri haline geldiğinin açık bir göstergesiydi.

Vadinin, mülkiyeti çoktan devlete geçmiş olan Hacı Hüseyin Bağları'ndan oluşan bu bölümü, 18. yüzyıldan itibaren yeniden değerlendirildi. Dik yamaçlarını İhlamur Nehri'nin ikiye ayırdığı ve Beşiktaş'ta Hayrettin İskelesi'ne kadar inen ağaçlıklı vadi, şimdi padişahın da ilgisini çekiyordu. Mahmud'un büyük oğlu Sultan Abdülmecid, burayı Beşiktaş'taki saraydan kısa süreli geziler için uygun bir yerde bulmuş ve sık sık ziyaretçi olmuştu.

SULTAN ABDÜLMECİD VE İHLAMUR PARKI

Sultan Abdülmecid, eski bir kraliyet mülküne ve içerdiği tarihi yapılarla olan sevgisiyle daha önceki bir kraliyet geleneğini izledi. Ancak aynı zamanda, 19. yüzyıl hükümdarının modern, batılılaşmış bakış açısını geleneksel değerlere saygıyla birleştirdi.

Babası II. Mahmud'un yazarı olduğu ancak ilan etmeye ömrü yetmediği anayasal reformlar olan Tanzimat'ın sultanı olarak Abdülmecid, bugün en çok çağdaş değerler bağlamında ilerlemeye dair görüşle-

riyle hatırlanmaktadır.

Tanzimat Kararnamesi'nin ilanı, saltanatının ilk yılı olan 1839'da gerçekleşti. 18. yüzyılın başından itibaren kendini göstermeye başlayan askeri ve teknolojik alanlardaki batılılaşma süreci, modernleşmenin eşi benzeri görülmemiş bir ölçüde ivme kazandığı bir dönemi başlattı. Siyasi yapı, kültür, zevkler, yaşam tarzı ve sosyal değerler, bunun sonucunda giderek daha radikal bir değişime uğradı. Sultan Abdülmecid'in babası Sultan II. Mahmud'un saltanatı bu sürecin zeminini hazırlamış olsa da, batılılaşmanın geniş bir yelpazede belirgin hale gelmesi esas olarak Abdülmecid'in saltanatı döneminde olmuştur.

French Illustration, 25 Haziran 1859'da Sultan Abdülmecid'in saltanatı hakkında şunları yazmıştır: "Osmanlı İmparatorluğu derin bir değişimden geçiyor. Modern uygarlığa uyum sağlamak için yaptığı çabaların bir sonucu olarak, Fransız sanatı, güzelliği, eğlenceyi ve aksiyonu seven mevcut sultan Abdülmecid'in haremüne kapı çalıyor."

Batılılaşmanın etkisiyle, imparatorluğun kuruluşundan beri görünüşte mutlak monarşik olarak hüküm süren Osmanlı sultanlarının yetkileri, Sultan Abdülmecid'in tahta

çıkması ve 1839'da Reformların ilan edilmesiyle giderek azalmıştır. Bununla birlikte, hüküm süren sultanın tutumları, görüşleri ve kararları önemli bir ağırlığını korumuştur.

Modernleşme, babasının sarığı yasaklayıp fesi tercih etmesi gibi dış görünüşlerle başlamış olabilir, ancak Sultan Abdülmecid'de bu sürecin görüldüğünden daha derine indiğini keşfediyoruz. Abdülmecid, hayatı boyunca Batı kültürel değerlerine açık olmuş ve bazı alanlarda onlarla yakından tanışmıştır.

Saltanatı sırasında Batı müziğine duyulan ilgi buna bir örnektir. Sultan Abdülmecid döneminde imparatorluk saraylarında resitaller veren Liszt gibi ünlü bestecilere davetler gönderilmiş ve artık imparatorluk sarayında klasik Türk müziğiyle birlikte Batı müziği de öğretilmeye başlanmıştır. Osmanlı sarayı, aynı zamanda tiyatro ve müzik eleştirmeni olan Gerard de Nerval ve Romantik hareketin önde gelen isimleri Lamartine gibi Batılı Avrupalı yazarlara büyük ilgi göstermiştir. Batı tiyatrosu, mimarisi ve sanatı, saray ve eğitimli elit tarafından açık kollarla karşılanmış, Dolmabahçe Sarayı ise imparatorluk binalarında Batı mimari tarzının yeni hakimiyetinin en görkemli örneğini sergilemiştir. Sultan Abdülmecid'in kişiliği, modern bakış açısı ve değer yargıları, Batı kültürünün bu tezahürlerinde doğrudan rol oynamıştır.

Geleneksel ve moderni hassas kişiliğinde uzlaştırmayı başaran Sultan Abdülmecid, geçmişle nostaljik çağrışımların hakim olduğu bir bölgede, Batı mimarisinden belirgin bir şekilde esinlenmiş iki modern bina inşa ettirmiştir. İhlamur'daki kraliyet köşkleri, günümüzde 19. yüzyıl ortası Türk mimarisinin olağanüstü örnekleri olarak durmaktadır; burada klasik Türk mimarisinin neredeyse sade cephelerdeki biçim ve çizgi vurgusu, Batı'nın gösterişli dış dekorasyonuna terk edilmiştir. Cepheler artık zengin iç mekanları gizlemek yerine, onları yansıtmaktadır.

BİR SULTAN İÇİN GÖSTERİŞSİZ BİR KIRSAL KONUT

Sultan Abdülmecid'in İhlamur Parkı'na olan sevgisi, 1839'da tahta

Mabeyn köşkü.

çıkışından neredeyse yirmi yıl sonrasına kadar burada uygun bir konut inşa etmesine yol açmadı.

Bu durum, Abdülmecid döneminde 1850'de ikinci kez Türkiye'ye gelen ünlü Fransız şair ve yazar Lamartine'in anılarında da doğrulanmaktadır. Lamartine, "Nouveau Voyage En Orient" adlı eserinde, bu dönemdeki İstanbul'u ve İhlamur hakkında oldukça önemli bazı ayrıntıları detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Burada, mevcut kasırlar inşa edilmeden önce sultanın vadiye yaptığı ziyaretlerde dinlendiği ve belki de geceyi geçirdiği bir bina olduğunu öğreniyoruz: "Sultan, Reşit Paşa aracılığıyla, üç gün sonra Avrupa kıyısındaki vahşi ama hoş bir vadide bulunan Mamur köşkünde beni kabul edeceğini bildirdi."

"Köşk" kelimesi, bir kır evinden bir bahçe köşküne kadar mütevazı ölçekte bir yapıyı ifade eder ve bu, Lamartine'in kendi açıklamasıyla da doğrulanır; bu açıklama, beklediği görkemli yazlık konuttan çok uzak bir yapıyı gösterir ve ona büyük bir hayal kırıklığı yaşatır. Lamartine şöyle anlatıyor: "Araba, üç köy yolunun kesiştiği nemli ve kumlu bir noktada durdu ve biz de indik. Rehberimiz bizi en gölgeli yolu seçerek ağaçlık bir düzlüğe götürdü. Bu düzlüğün ucunda, güney köylerimizdeki yoksul rahiplerin kulübelerine benzeyen, dört köşeli, düz çatılı, tek pencere bir bina görülebiliyordu. Gittiğimiz yoldan, o küçük kulübenin terasına çıkan, yeşil boyalı bir korkulukla çevrili üç basamaklı bir merdiven vardı." İçeri girdiğinde, ünlü yazar kendini "duvarları yeşilimsi bir renge boyanmış ve zemini kireç ve mermer sıva ile kaplı dikdörtgen bir odada" buldu. Tek pencerenin büyük bir ıhlamur ağacına baktığını ve dışarıdaki çeşmeli küçük havuzu şöyle tarif ediyor:

"Büyük ceviz ağaçları bu terasa gölge düşürüyordu. Beş altı eski ıhlamur ağacı, gölgeledikleri çatının üzerine dallarını ve yapraklarını yaymıştı. Küçük evin önünde, ince bir fiskiyeden suyun sıçradığı küçük bir kare havuz görülebiliyordu. Üç beş basamaklı bir merdiven daha, yaklaşık yarım dönümlük bir sebze bahçe-

Parktaki havuz.

sine iniyordu."

Bu açıklama, su ve doğanın kaçınılmaz olarak yer aldığı geleneksel bir yaşam biçimini yansıtıyor. Lamartine'in kaşlarını kaldırarak belirttiği gibi, pastoral yaşam sevgisi, bahçıvanı kraliyet efendisinin gözünden uzak tutmayı da içermiyordu: "O küçük kare köşkten yirmi adım ötede, sade bir kır evinde ailesiyle birlikte yaşayan bir Türk bahçıvan, sebze yatakları, ağaçlar ve kuyu arasında gidip geliyordu."

Böylece, sultanın bu ünlü konutunu, kraliyet yaşam tarzının ayrıcalıklı ve seçkin işaretlerinden ziyade, sıradan günlük yaşamın yönleriyle karakterize edilen son derece sade bir ortamda ağırladığını keşfediyoruz.

GELENEKSEL ÇEVREDE YENİ BİR KASIR

Sultan Abdülmecid, saltanatının ilk dönemlerinde, sarayın son derece siyasallaşmış atmosferinden kaçarak İhlamur'un pastoral çevresine sığınabilmişti. Yüzyılın ortalarında, esas olarak 1856'da tamamlanıp yeni hükümet merkezi ve imparatorluk ikametgahı haline gelen Dolmabahçe Sarayı'ndan ilham alarak burada yeni bir konak inşa etmeye karar verdi. İhlamur Parkı, o zamana kadar Çırağan ve Beşiktaş'taki yeni saraylara rağmen merkezi rolünü koruyan Topkapı Sarayı'ndan nispeten uzaktaydı. Ancak Dolmabahçe Sarayı'na taşınmayla birlikte park, sadece üç kilometre mesafede kolayca erişilebilir hale geldi. Sultanın parkın yanındaki kır evi olan bu ormanlık ve tarlalık vaha, Dolmabahçe Sarayı'nın

kendi bahçeleri, özel park alanları ve köşklere olmasına rağmen, sarayın bir uzantısı haline geldi. Bu durum, İhlamur Kasrı'nın mimari üslup ve dekoratif özellikler açısından Dolmabahçe'yi anımsatmasının nedenini açıklıyor.

Böylece bu yeni kasir, bu dönemde taştan yeniden inşa edilen Çırağan Sarayı; Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde tam teşekküllü bir saray kompleksine dönüşen Yıldız Sarayı'nın ilk yapılarından biri olan Yıldız Köşkü; ve Dolmabahçe Sarayı kompleksi tarafından oluşturulan üçgenin önemli bir halkası haline geldi. İhlamur'daki yapılar, sultanın at sırtında veya at arabasıyla seyahat ettiği bu üç sarayı birbirine bağlayan yollarda açıkça tercih edilen bir mola yeri ve mimari açıdan da 19. yüzyılda batı mimari unsurlarının kullanımında bir basamak taşı oluşturuyordu. Dolmabahçe Sarayı'nı resmi ikametgahı olarak seçen bir sultan için İhlamur Kasrı, Beşiktaş ile Haliç arasında iyi bilinen bir başka kraliyet yolu üzerinden de elverişli bir konumdaydı. Sultanın himayesinde gerçekleşen ve 19. yüzyılın ikinci yarısında Haliç kıyılarındaki Kasımpaşa ile Hasköy arasında yer alan deniz cephaneliğine odaklanan yeni sanayi gelişimi, Sultan Abdülmecid'in cephaneliğin yanındaki Aynalıkavak Sarayı'nı sık sık ziyaret etmesinin başlıca nedenlerinden biriydi. Bu güzergahı sık sık kullanması, yol üzerinde yeni bir kraliyet köşküne duyulan ihtiyacı doğurmuş olmalıydı. Doğal olarak bu gereksinim, o dönemdeki sarayın kabul

görmüş mimari zevkleri bağlamında tasarlanmalıydı. Bu nedenle, 19. yüzyıl Osmanlı mimarisinde önemli bir yere sahip olan Balyan mimar ailesine bu görev verildi.

Nikogos Balyan, genellikle kasırın tasarımını üstlendiğine inanılan bu ailenin üyesidir ve kasır kısa bir süre içinde inşa edilmiştir.

19. yüzyıl Türk tarihçisi ve Sultan Abdülmecid'in saltanatı hakkında önemli bir bilgi kaynağı olan Cevdet Paşa, Hicri 1273 (1856/1857) dönemi için yazdığı Tezakir'inde, "İhlamur Köşkleri tamamlanmadan önce bile Çırağan Sarayı yıkılmış ve taştan yeniden inşa edilmiştir." diye yazmıştır. Böylece İhlamur'daki binaların 1856/1857'de henüz tamamlanmadığını öğreniyoruz. Cevdet Paşa, bir başka kraliyet köşkü olan Küçük-su Kasrı'nın da bir yıl önce Boğaz'ın Asya yakasında Göksu'da inşa edildiğini belirtmiştir.

Bu köşkler, geziler sırasında birkaç saatlik kısa süreli konaklamalar ve muhtemelen istisnai durumlarda gece konaklamaları için tasarlanmıştır. Genel olarak, sultanlar ve maiyetleri avlanırken, okçuluk yaparken veya sadece kırsalda veya deniz kenarında bir gün geçirirken burada dinlenirlerdi. Geniş bahçeler içinde yer alan bu köşkler, bu tür geziler için dinlendirici ve çekici bir ortam sağlıyordu.

Muhtemelen 1859'da inşa edilen Topkapı Sarayı'ndaki Mecidiye Köşkü, bu kır köşklarine benzer bir mimari dekorasyon tarzı sergiliyor ve böylece 19. yüzyıldaki imparatorluk binalarında yaygın olan mimari formu yansıtıyor. Başka bir deyişle, köşkler ve pavyonlar, 19. yüzyıl saray mimarisine özgü bir olgu olan minyatür bir kraliyet konutları zinciri oluştuyordu. Sultan V. Mehmed Reşad (1909-1918) döneminde sarayın baş kâatibi olarak görev yapan yazar Halit Ziya Usaklıgil, anılarında, Saray ve Ötesi'nde, "İhlamur Köşkü, Dolmabahçe, Göksu ve Beylerbeyi Saraylarının minyatür bir versiyonudur" diyerek bunu belirtmiştir.

Gerçekten de bu köşklere ve pavyonları büyük imparatorluk saraylarının küçük modelleri olarak düşünebiliriz. Detaylarda farklılık gös-

terse de, hepsi de küçük imparatorluk binaları olarak işlevlerini vurgulayan gösterişli dış cephe süslemelerini paylaşmaktadır. Bunlar, 19. yüzyıl Osmanlı hükümdarlarının tercih ettiği mimari temaların varyasyonlarıydı. İhlamur Kasrı bu zincirin sadece bir halkasıdır.

İHLAMUR KASRI

Sultan Abdülmecid dönemine ait, 24.724 m²'lik bir alanı kaplayan ağaçlık bahçeler içinde yer alan ve yüksek duvarlarla çevrili bu iki küçük bina, geçmişte Nüzhetiye Kasrı olarak da biliniyordu.

Sevinç, zevk ve tazelik anlamına gelen Nüzhetiye adı, İhlamur'un imparatorluk binaları inşa edildikten kısa bir süre sonra verilmiş ve bu nedenle Beşiktaş'tan buraya gelen yol için de kullanılmıştır. Bu yol bugün hala Nüzhetiye Caddesi olarak bilinmektedir.

Sultan II. Abdülhamid dönemine ait arşiv belgelerinde bu binalardan "Beşiktaş'daki İhlamur'da bulunan Nüzhetiye imparatorluk kasrı" olarak bahsedilmeye devam edilmiştir.

Ancak, Sultan II. Abdülhamid döneminden sonraki belgelerde genellikle İhlamur Kasrı adı geçmektedir. Haşim Bey'in Basmacı Abdi Efendi tarafından mahur modunda beslenen şu şiiri, bu beldenin Nüzhetiye adıyla yaygın olarak bilindiğinin

bir başka kanıtıdır:

*Her tarafta ıslıl ıslıl gül bahçeleri belirir
Bu sevgili kasır Niizhetiye'dir
Bülbülün tatlı şarkısı duyulsun
Bu sevgili kasır Niizhetiye'dir
Dünya şahı huzurunda bizi her onurlandırdığında
Laleler övgü sıraları halinde dizilir
Bu yerin şöhreti haklıdır
Bu sevgili kasır Niizhetiye'dir
Sümbüller ve fesleğenler her şeyi gördüler
Köşkler yeni bir bahar yaşıyor*

Osmanlı belgelerinde kullanılan kasır kelimesi sadece binanın kendisini değil, hizmet binaları da dahil olmak üzere tüm kompleksi ifade eder. İhlamur Kasrı bugün iki binadan oluşmaktadır; biri sultanın kullandığı asıl bina, diğeri ise maiyetine konaklama sağlayan ikincil bir binadır. İkinci bu nedenle Maiyet Köşki (Çevre Köşkü) adıyla bilinir. Aynı belgelerden, her iki binanın da surlarla çevrili bahçelerin içinde yer aldığı anlaşılmaktadır.

Dolmabahçe Sarayı arşivinde, Sultan II. Abdülhamid dönemine ait 13 Şubat 1321 (1903/1904) tarihli bir kadastro belgesinde "İhlamur'un iki imparatorluk kasrından" bahsedilmektedir.

Sultan V. Mehmed dönemindeki saray hayatına dair detaylı bir anlatım bırakan Halit Ziya Usaklıgil, bu 19. yüzyıl ortalarına ait binaları şu şe-

Köşkün önden görünümü.

Kasrı'nın içinden bir görünüm.

kilde tanımlamaktadır: "İhlamur Kasrı Sultanın kullanımına ayrılmış olan ve birbirinden ayrı iki binadan oluşan ana bina, incelikle dekore edilmiş olup, küçük bir ailenin ancak sığabileceği büyüklükte, minik bir saray şeklindedir."

Hicri 1309 (1891-1892) tarihli bir başka arşiv belgesi, "Nüzhediye imparatorluk kasrında yapılan onarımların detayları" başlığını taşıyor ve çeşitli işlevler için kullanılan bir grup müştemilattan bahsediyor.

Sultan V. Mehmed Reşad dönemine ait Hicri 1330 (1911-1912) tarihli bir kadastro kaydı, kasırla ilgili daha fazla detay veriyor. Bu kayda göre, görünüşe göre yeni inşa edilmiş olan bu müştemilatlar küçük değişiklikler yapılmıştı ve bunlar bir

araba garajı, ahırlar, hayvan yemliği ve samanlıktan oluşuyordu. Bu binalar günümüzde mevcut olmadığından ve detaylı bir açıklama veya görsel kayıt bulunmadığından, mimari yapıları veya tarzları hakkında önemli bir bilgi bulunmamaktadır.

Araştırmalar, iki ana binanın inşa edildikleri zamandan Cumhuriyetin kuruluşuna kadar çeşitli farklı isimlerle bilindiğini göstermiştir. Sultanın kullanımına özel olarak ayrılmış olan ilk bina, arazideki konumu, planı ve hem dış hem de iç dekorasyonu, güneybatıdaki ikinci binadan açıkça ayırt edilerek bu özel işlev için belirlenmişti. Arşiv belgelerinde "Zat-i Padişahiye Mahsus Daire" (sultan için ayrılmış daireler) veya alternatif olarak "Hünkâr Dairesi" (im-

paratorluk daireleri) olarak bilinir, ancak bugün bu bina genellikle Meraşim Köşkü veya Mabeyn Köşkü olarak adlandırılır.

Sultan II. Abdülhamid döneminde yapılmış birçok imparatorluk konutu yağlı boya tablosunda, sultanın kullanımına ayrılmış bu ana bina tasvir edilmiştir.

İkinci bina ise çağdaş kayıtlarda "Efendiler Hazeratına Mahsus Daire" (sayın prensler için ayrılmış daireler) veya "Harem Dairesi" (harem daireleri) olarak anılmaktadır. Binanın farklı zamanlardaki kullanıcılarının tanımlarındaki çeşitliliği gözlemlemek ilginçtir ve bu sayede binanın işlevinin duruma göre esnek olduğu sonucuna varabiliriz. Genel olarak, bu binanın sultanın ailesi üyelerinin ona eşlik ettikleri zamanlarda veya kişisel maiyeti ve yetkililerinin kullanımına ayrıldığı söylenebilir.

Halit Ziya Uşaklıgil anılarında Sultan V. Mehmed ile birlikte İhlamur'a yaptığı bir geziyi şöyle anlatır: "O gün sultan İhlamur Köşkü'ne gitti... Bu köşk, birbirinden 10 adım uzaklıkta iki binadan oluşuyor; biri sultanın, diğeri maiyetinin kullanımı için... Bahçelerde kalamazdık, çünkü orada sultanın görüş alanında olmak görgü kurallarına aykırı olurdu. Bu nedenle kendimizi ikinci köşkün bir odasına kapatırdık." Binanın işlevine dair bu tanım, diğer bilgi kaynakları tarafından da doğrulanmakta ve böylece Maiyet Köşkü'nün günümüzdeki adını haklı çıkarmaktadır.

Sultan V. Mehmed Reşad döneminde Hicri 1236 (1908) tarihli bir belgede kullanılan "Bendegdân Dairesi" (ev daireleri) adı büyük olasılıkla Maiyet Köşkü'nü ifade etmektedir. Ancak bu isim, muhtemelen günümüzde artık var olmayan ve sultanın saray personeli tarafından kullanılmak üzere ayrılmış, arazinin içinde bulunan başka bir hizmet binasına atıfta bulunuyor olabilir.

MİMARİ TASARIM

Büyük bir bahçede yer alan ve zaman içinde değişen işlevlerine göre farklı isimlerle bilinen bu iki bina, kraliyet statüsünü yansıtan bir ana bina ve ikincil amaçlar için kullanılan başka bir binadan oluşuyordu. Bun-

lar, 19. yüzyıl Osmanlı Türkiye'sinde baskın olan batı mimarisinin unsurlarıyla yoğun bir şekilde bezenmiş bir tarzda, sultanın kendi kullanımı için tasarlanmış binaların somut örnekleridir. Binanın kendisi sadece bir kraliyet ikametgahı için uygun şekilde görkemli olmakla kalmamalı, aynı zamanda dönemin peyzaj mimarları tarafından onaylanmış bir ortamda yer almalıdır.

Görsel belgeler, bu binaları çoğunlukla düzenli aralıklarla yerleştirilmiş, sütunlarla çevrili ve başlıkları olan bir duvarla çevrili olarak göstermektedir. Ancak bir gravürde duvarlar yerine korkuluk bulunmaktadır. Binalar, dik yamaçlı vadinin tabanındaki birkaç düz alandan birinde, konumuna son derece uygun bir kompozisyonda düzenlenmiştir. Ancak bu kompozisyon dışarıdan hemen fark edilemez.

Bugün yüksek duvarlara yerleştirilmiş başlıklı sütunlardan eser kalmamıştır. Günümüzde arazinin etrafını saran duvarlar, Mabeyn Köşkü'ne bakan bir demir kapı ve ana eksene dik açıyla yerleştirilmiş başka bir kapı ile delinmiştir.

Son kapının yanındaki üçüncü kapının ise Maiyet Köşkü için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Sultan II. Abdülhamid dönemine ait Hicri 1302 (1884) tarihli Hazine-i Hassa Evrak Defteri'ndeki onarım kayıtlarında, kapılardan biri "Nüzhetiye Kasrı Hümayun Saltanat Kapısı" olarak geçmektedir. Bahsi geçen kapı, Mabeyn Köşkü'nün ana eksenine dik olan ve özellikle 1909'da yapılan onarımlarla ilgili olarak adı geçen "İhlamur imparatorluk kasrının sağındaki bahçe kapısı" olmalıdır.

Sultan Abdülmecid dönemine ait bahçeler hakkında herhangi bir bilgi bulunamamıştır, ancak Sultan II. Abdülhamid dönemine ait yağlı boya tablolar, 19. yüzyılın sonlarındaki düzenlerini göstermektedir. Bahçelerde dikkat çeken ilk özellik, iki oldukça farklı manzaranın yan yana gelmesidir.

İki ana bina arasındaki bahçe bölümü, geniş bir çimenliğin ortasında düzensiz şekilli süs havuzu bulunan, kıvrımlı yollarla kesişen ve dağınık çalılar ve ağaçlarla vurgulanan

barok tarzındadır. Genel etki, Batı Avrupa'nın resmi bahçe peyzajını çağırıştırır. Havuzun kıvrımlarını takip eden dar yol, Batı Avrupa barok bahçelerinin tipik bir özelliğidir.

Bu arada, binaların arkasındaki ve çevredeki bahçeler, neredeyse ormanlık bir etki yaratacak kadar sık aralıklarla dikilmiş uzun ağaçlarla gölgelenmiş, karakteristik bir oryantal teraslı bahçe biçiminde Türk bahçe peyzajını sergiler.

Havuzun etrafındaki bahçe lambalarının bir zamanlar bahçenin diğer bölümlerine de dağılmış olabileceği düşünülüyor, ancak bu konuda henüz bir kanıt bulunamadı. Kompozisyonda dikkat çekici bir detay oluşturuyorlar.

Bugün gördüğümüz büyük merkezi havuzun ve küçük aslan heykellerinin etrafındaki yollar, Osmanlı dönemi resimlerinde yer almıyor, bu nedenle açıkça sonradan eklenmişlerdir. Bahçelerin teraslı bölümündeki küçük havuz daha sade ve daha az göze çarpan bir yapıdadır.

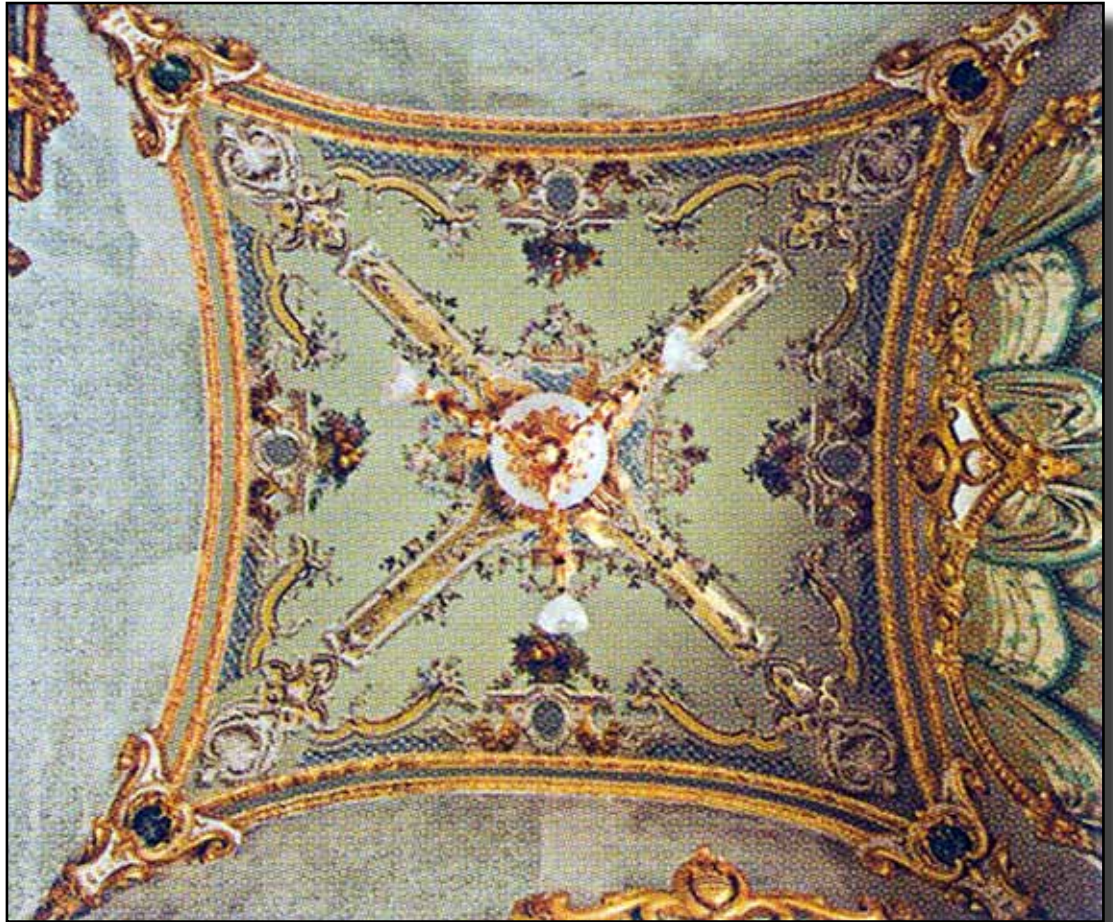
Sultan II. Abdülhamid döneminde sayıları artan kasırlara atıfta bulunan arşiv belgeleri, burada çalışan daimi bahçıvanlar ve kuş bakıcılarından bahsediyor. Yıldız Sarayı'nın büyük bahçelerinde otuz dört kuş bakıcısı varken, Nüzhetiye Kasrı

Humayun'da sadece dört kuş bakıcısı vardı. Osmanlıların kuşlara olan düşkünlüğü, kuşların bu nispeten küçük yazlık köşkte bile vazgeçilmez bir unsur olarak kabul edilmesiyle vurgulanmaktadır. Saraylarda büyük kuş kafeslerinde binlerce ötücü kuş ve süs tüyleri için değerli kuşlar barındırılıyordu.

TÜRK VE AVRUPA MİMARİSİNİN SENTEZİ

Hem Mabeyn hem de Maiyet Köşkleri, yükseltilmiş bir bodrum katının üzerinde tek bir ana kata, dikdörtgen bir plana ve merkezi bir salondan açılan odalara sahiptir. Odalarda batı mimari unsurları belirgin bir şekilde yer alsa da, Türk mimarisinin temel özellikleri korunmuştur. Bu açıdan İhlamur Kasrı, 19. yüzyıl Osmanlı mimarisini karakterize eden geleneksel ve batı mimarisi arasındaki sentezin tipik bir örneğidir.

Dış mimari dekorasyonun genel eklektik anlatımına rağmen, Mabeyn Köşkü'nün cephesindeki küçük nişlere yerleştirilmiş üç boyutlu vazolar ve yüksek kabartma barok ve imparatorluk motiflerinin kullanımı, barok için tipik olan heykelsi bir etki yaratmaktadır. Aynı durum, güçlü ve etkileyici kıvrımlarıyla ön cephedeki muhteşem merdiven için de ge-

Kasrı'n tavan süslemesi.

çerlidir.

Binanın cephelerini saran yoğun dekorasyon, 19. yüzyılın bir diğer imparatorluk binası olan Dolmabahçe Sarayı'nı anımsatmaktadır. Karşılaştırılabilir unsurlar arasında bu sarayın Hazine-i Hassa ve Saltanat kapılarındaki nişler, üç boyutlu vazolar ve çelenkler yer almaktadır. Belirgin benzerlik, Nikogos Balyan'ın İhlamur Kasrı'nın tasarımına katkıda bulunmuş olabileceği teorisini destekleyen bir kanıttır.

Genellikle Maiyet Köşkü olarak bilinen yapı da eklektik bir yaklaşım sergilemektedir. Cephelerdeki süslemelerin kompozisyonu ve daha az güçlü heykeltıraşlık yorumu, barok ve imparatorluk motiflerine daha sakin ve dengeli bir izlenim vermektedir. Bu dekoratif unsurlar, neoklasik cephelere açıkça düzenlenmiş bir kompozisyonda dağılmış olup, kendi içinde bütün yüzeyler gibi görünmektedir.

Dış cephelerin, özellikle de ana cephenin kompozisyonları, bu bina-

ları 19. yüzyıl Osmanlı cephe tasarımının en önde gelen örnekleri arasına yerleştirirken, iç dekorasyon ise yüzyılın ikinci yarısındaki sarayın zevklerini yansıtmaktadır. Sultan tarafından onaylanan bu üslup, batı mimari geleneğindeki çeşitli sanat dönemlerinden ödünç alınan dekoratif motiflerin yeni bir kombinasyonu ile yaratılan eklektik bir biçimdi.

Ayna tonozlar, beşik tonozlar ve manastır tonozlarının kullanımıyla elde edilen çeşitlilik, üç boyutlu bir etki yaratacak şekilde boyanmış çiçek ve meyve kompozisyonları, yaldızlı alçı kabartma süslemeleri ve bazıları mermer taklidi damarlı desenlerle boyanmış, bazıları ise parlıtlı alçı paneller, binaya işlevine uygun çarpıcı bir ihtişam kazandırmaktadır.

İndigo mavisi kum püskürtmeli camlı kapılar, çiçek desenli zarif porselen kapı kolları ve çiçek desenli porselen panellerle süslenmiş İngiliz tarzı şömineler, sadece tasarımcıların değil, tasarımı onaylayan Sultan Abdülmecid'in de rafine zevkine ta-

nıklık etmektedir. Şömineler, Dolmabahçe Sarayı'nın büyük salonlarını süsleyen muhteşem şömineleri yaratan aynı tasarımcıların eseri olabileceğini düşündürmektedir.

Maiyet Köşkü, hem dış hem de iç dekorasyonu açısından belirgin şekilde daha sadedir. Her iki binada da tavan dekorasyonunun motifleri benzer olsa da, biçim farklılıkları, daha basit bir kompozisyon ve sıva duvar panellerine verilen önem, gözlemcide farklı izlenimler uyandırmaktadır.

Binaların, özellikle de Mabeyn Köşkü'nün süslü, yaldızlı ve hareketli iç dekorasyonu, mobilyalarla bütün bir bütün oluşturmaktadır.

Mimarisinde olduğu gibi, Mabeyn Köşkü'nün mobilya unsurları da Dolmabahçe Sarayı'ndakilere kıyasla daha sade bir tarza sahiptir. Mabeyn Köşkü'ndeki ustaca tasarlanmış roko ve Sheraton tarzı mobilyalar, çift pencerelerin kıvrımlarıyla uyum içindedir. Tavan dekorasyonu ile uyumlu kornişler ve perdeler ile İngiliz şöminelerinin ayrılmaz bir parçası olan ve aynı anda sipariş edildiği anlaşılan Copeland vazoları, dönemin ruhunu mükemmel bir şekilde yansıtan parçalardır.

Bugün kasırdaki çeşitli fonksiyonel birimleri barındıran Maiyet Köşkü'nde ise, Uzak Doğu motifli bir dolap dışında, mobilyalar neoklasik ve Rönesans tarzındadır. Her iki binada da, mimaride olduğu gibi mobilyalarda da eklektik bir yaklaşım hakimdir.

Dolmabahçe Sarayı arşivinde bulunan ve kasırdaki bulunan eşyaları listeleyen Hicri 1340 (1926) tarihli bir envanterde bir yatak da yer almaktadır. Bu eşya şu anda orada bulunanlar arasında olmadığına göre, gece konaklamaları için orada bulunmuş olabileceğini veya sağlık sorunları yaşayan Sultan V. Mehmed Reşad tarafından gündüzleri kullanılmış olabileceğini tahmin edebiliriz. Alternatif olarak, yatak 1923'te Cumhuriyet'in kurulmasından sonra bir nedenle oraya yerleştirilmiş olabilir.

Bu listede yer alan piyano, bize geç Osmanlı Sultanlarının müziğe olan sevgisini hatırlatan bir eş-

Milli Saraylar'a bağla olarak kafe olarak kullanılan İhlamur Kasrı.

yadır. Bu piyano muhtemelen sultanın kendisi, çocukları veya saray kadınları tarafından kullanılmıştır. Her ne olursa olsun, hatırası bu belgenin solmuş yapraklarında, o dönemin değişen müzik zevklerinin bir sembolü olarak yaşamaktadır.

SULTAN ABDÜLMECİD SONRASI KASIR

Ihlamur Kasrı, Sultan Abdülmecid'in saltanatı sırasında saray hayatının önemli bir odak noktasıydı ve onun için inşa edilmişti; doğrulanmamış bir belgesel kanıta göre, bu sultanın öldüğü yer de burasıydı.

Kardeşinin ölümünden sonra tahta geçen Sultan Abdülaziz, oldukça farklı bir kişiliğe ve eğilimlere sahipti. Sultan Abdülmecid gibi Ihlamur Kasrı'na aynı güçlü sevgiyi duymadı; bunun yerine, daha sonra Sultan II. Abdülhamid döneminde Yıldız Sarayı'nın arazisi olacak olan Çırağan Sarayı'nın arkasındaki yamaçtaki geniş park ve bahçeleri tercih etti. Yeni inşa edilen taş Çırağan Sarayı ve Boğaz'ın Asya yakasındaki Beylerbeyi yazlık sarayı, Dolmabahçe Sarayı etrafında dönen saray hayatında önemli bir yer tutmaya başladı.

Ancak, bu yeni gözde yazlık gezi yerlerine rağmen, Sultan Abdülaziz Ihlamur Kasrı'nı tamamen ihmal etmedi. Burada zaman zaman bahçelerde güreş müsabakaları, horoz dövüşü ve koç dövüşü düzenlediği bilinmektedir.

Kısa süren Murad V'in saltanatından sonra Sultan Abdülaziz'in ardından gelen Sultan II. Abdülhamid'in saltanatı sırasında Ihlamur Kasrı sadece küçük bir rol oynamıştır.

Sultan II. Abdülhamid döneminde hükümet merkezi ve kraliyet ailesi Dolmabahçe Sarayı'ndan, Dolmabahçe'nin yukarısındaki yamaçta giderek büyüyen devasa bir bina kompleksi haline gelen Yıldız Sarayı'na taşındı. 1856'dan beri yirmi yıldır hükümet merkezi olan Dolmabahçe Sarayı'ndan bu uzaklaşmanın bir sonucu olarak, dikkatler artık Boğaz'a bakan Yıldız Sarayı'na odaklandı.

Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra tekrar arka plana çekilmeden önce çalkantılı siyasi ayak-

lanmalara sahne olan Yıldız Sarayı, konumu nedeniyle seçildi. Güvenliğe aşırı önem veren, hatta bazılarına göre neredeyse takıntılı olan Sultan II. Abdülhamid, denizden gelebilecek saldırılara açık, savunmasız Dolmabahçe bölgesinden uzaklaşmak istedi. Yeni sarayın etrafında koruyucu halkalar oluşturmak için bir dizi polis karakolu inşa edildi. Yıldız Sarayı'nın arkasındaki vadide yer alan Ihlamur Kasrı, bu güvenlik noktalarından ikisi tarafından gözetleniyordu.

Birincisi, Şişli Karakolu (Dekoratif Polis Karakolu) olarak bilinen, Ihlamur tepesinin zirvesinde bulunan oldukça büyük iki katlı bir binaydı. Diğeri ise Nüzhetiye Karakolu olarak bilinen ve vadinin diğer tarafındaki başka bir tepeden kasrı gözetleyen bir karakoldu. Bu kadar yakın mesafede iki polis karakolunun bulunmasından, bu bölgenin Yıldız Sarayı çevresindeki bir güvenlik bölgesinin parçası olduğu anlaşılıyor.

Dolmabahçe Sarayı arşivindeki belgeler arasında, görünüşe göre beşinci alayın birinci taburuna bağlı askerlerin nöbet tuttuğu "Nüzhetiye Kasrı Hümayunu Karakolhanesi"nde yapılan kapsamlı onarımlarla ilgili Hicri 1308 (1890-1891) tarihli bir rapor bulunmaktadır.

Bu arşivdeki diğer belgeler, Ihlamur Kasrı'nın Sultan Abdülhamid II döneminde ilk bakışta görüldüğü kadar ihmal edilmediğini göstermektedir.

13 Şubat 1321 (1903-1904) tarihli bir onarım incelemesine göre, iç mekan onarımları "çerçeve kısımlarda yapılan yeni onarımlar", "panjurlarda yapılan onarımlar", "parke zeminlerde yapılan onarımlar", "yeni yapılmış yaldızlı yazıt" (bu, sıva panellerinin etrafındaki çerçevelere veya kalıplanmış alçı kartuşları anlatabilir), "tavanda yapılan onarımlar" ve "dolap kapılarında yapılan onarımlar"dan oluşuyordu. Cephelede yapılan onarımlar ise "taş merdivenlerde yapılan onarımlar", "Kasrı Hümayun'un dış cephe boyasının rötuşlanması", "bahçe duvarlarının sıvanması ve badanalanması" ve "mermerin cilalanması"ndan oluşuyordu. Bu arada, arazide bir hayvan yemi de-

posu ve samanlık inşa edildi, imparatorluk ahırlarında değişiklikler yapıldı, bir çeşme farklı bir yere taşındı ve beton bir havuz inşa edildi.

Bu kayıtlar, onarımların kapsamlı bir ölçekte yapıldığını göstermektedir. Bu süre zarfında çok sayıda başka onarım da gerçekleştirildi. Bu dönemde, bazıları Hicri 1309 (1890/1891) yılında Nüzhetiye polis karakolunun onarımlarıyla bağlantılı olarak gerçekleştirilmiştir.

Kasırda, Hicri 1309 (1890/1891) yılında başlayan yenileme çalışmaları kapsamında yaklaşık bir yıl boyunca fresk ressamaları, sıvacılar, taş ustaları ve harç ustaları çalıştırıldı. Kayıtlarda, Nakkaş Emin, Mehmet Usta, Hasan Usta, sıvacı Hamit Usta, taş ustası Murat, Yusuf Yordan Usta, İbrahim Agop Usta ve harç ustası Bağdisar gibi bazı ustaların isimleri günümüze kadar ulaşmıştır.

Sultan Abdülmecid gibi Sultan Mehmed V Reşad da sarayın resmi ve kısıtlayıcı yaşamından ve çalkantılı siyasi ortamdan kaçmak için sık sık Ihlamur'u ziyaret ederdi.

1909 yılında Sultan Abdülhamid II'nin tahttan indirilmesinin ardından Sultan Mehmed V'nin tahta çıkmasıyla birlikte sultanın özel sekreterliğine atanan Halit Ziya Usaklıgil, sultanın Cuma namazı sonrası yaptığı gezilerden bahsetmektedir. Bu gezilerin en yaygın varış noktaları Balmumcu Çiftliği, Ihlamur ve Zincirlikuyu veya bazen Beylerbeyi Sarayı idi; bu durumda heyet Boğaz'ı kraliyet teknesiyle geçirdi. Daha nadir olarak, sultan bu vesilelerle daha uzak Ayazağa veya Kağıthane'yi de ziyaret ederdi.

1912-1920 yılları arasında sarayda baş sekreter olarak görev yapan Ali Fuat Türkgeldi, anılarında Ihlamur Kasrı'nın Sultan Reşad'ın en sevdiği gezi yeri olduğunu yazmıştır: "Cuma günleri yapılan alayın ardından genellikle Ihlamur'a veya yazın Balmumcu Köşkü'ne giderdi. Orada öğle yemeğini yer ve daha sonra saray mensuplarından bazılarının günlük gazeteleri yüksek sesle okumasını dinlerken sandalyesinde uyurdu. Daha sonra abdestini alır ve ikinci namazını kılardı. Baş vezir genellikle öğleden sonraları sarayda kaldı-

ğı için, beni ya yalnız ya da baş yave-riyle birlikte hafif bir sohbet için çağırırdı. Hava güzelse, arabasını çağır-madan ve sarayına dönmeden önce bizimle bir süre bahçede dolaşırdı. Oradan doğrudan eve gitmeme izin verirdi. Ihlamur'daki bahçelerde bir-çok gül ağacı olduğu için, gül mevs-i-minde en güzel çalılardan birer tane koparıp maiyeti-ne hediye olarak götürürdü. Eşle-ri vardı. Aynı dal-dan iki tane seç-meye gönlü el vermezdi.

Dönüş yolcu-luğunda bana, 'Baş Sekreter, ne güzel bir gündü değil mi?' derdi ve ben de, 'Ma-jesteleri sayesinde çok eğlendik efendim,' diye cevap verirdim.

Türkgeldi, ba-bası Sultan Abdülmecid dö-neminde Sultan Mehmed V'in Yıldız'a at sırtın-da gidip oradan Ihlamur'a geçti-ğini, kasrı ziya-ret ettikten son-ra Dolmabahçe Sarayı'na dön-düğünü anlatır. Sultan Mehmed V'in özel sekre-teri Tevfik Bey, 24 Teşrin-i Sani 1909 Çarşam-ba günü günlü-ğüne Sultan'ın Balmumcu'ya gi-derken Ihlamur'da mola verdiğini yazmıştır.

Bu nedenle, Sultan Mehmed V Reşad'ın Ihlamur'a duyduğu duygu-sal bağlılığın kökenlerinin gençliğine dayandığı muhtemel görünmekte-dir. Babası Sultan Abdülmecid'in sa-kin mizacını paylaşan bir adam ola-rak, babasının anılarının bu sevgide rol oynadığını tahmin edebiliriz.

Sultan V. Mehmed Reşad döne-

minde Dolmabahçe Sarayı, hükümet merkezi ve resmi kraliyet ikametga-hı olarak yeniden hizmete açıldı. An-cak, Sultan II. Abdülhamid döne-minde sarayın sadece bazı bölümleri düzenli olarak kullanıldığı için, sa-rayın tekrar düzgün bir şekilde işlev görmesi için bir dizi büyük onarım gerekiyordu. Baş imparatorluk mi-

tir. Kasır'da daha kapsamlı onarım-lar 1909, 1911 ve 1912 yıllarında ger-çekleştirilmiştir.

Hicri 1327 (1909) yılında bahçe-ye bir kuyu inşa edilmiş ve Mabeyn Köşkünde "teras üzerine mermer levhaların döşenmesi", "şöminenin yıkılması", "ana kabul salonundaki ze-minin sökölüp yeniden döşenmesi

ve güçlendirilme-si", "taş işçiliğinin onarılması", "pen-cerelerin onarılma-sı", "kanvas tavanın güçlendirilmesi" ve "ahşap tavan yapı-mı" gibi onarımlar yapılmıştır. O yıl ya-pılan onarımlarla il-gili belgelerde Ni-koli, Prekop ve Gla-nos olmak üzere üç ustanın adı geç-mektedir.

1911 yılında Ih-lamur Kasrı'nda ya-pılan onarımlar daha çok bakım ni-teliğindeydi. Dol-mabahçe Sarayı ar-şivindeki E.I.1156 numaralı bir ince-leme belgesinde, Maiyet Köşkünde planlanan onarım-lara ilişkin şu ka-yıt bulunmaktadır: "Adı geçen köş-kün pencereleri-nin çoğu son de-rece kötü durum-da olmasına rağ-men, yenilenme-leri büyük bir mas-raf gerektireceğinden, geçici olarak onarılmalarına ve çerçevelerin tabanı-

Kasrın içinden diğer bir görünüm.

marı Mehmed Vedat'a, Dolmabah-çe Sarayı'nın birçok bölümünü kap-sayan ve Ihlamur Kasrı'na kadar uza-nan bu yenileme projesi emanet edildi.

Hicri 1326 (1908) yılından itiba-ren arşiv belgelerine göre, baş im-paratorluk mimarı Ihlamur Kasrı'nda bazı küçük onarımlara başlamış-

nın çinko ile kaplanmasına" ve "pan-jurlara geçici onarımlar yapılması-na" karar verilmiştir. Bu kayıtlar, ta-sarruf ihtiyacının ne kadar ciddiye alındığını göstermektedir. Aynı bel-gede, arka bahçedeki terasta bulu-nan havuzun bakımsız durumda ol-duğu ve "Beşiktaş'taki İmparatorluk Sarayı'nda yeni inşa edilen havuzla aynı form ve şekilde betonarme ola-

rak yeniden inşa edileceği" açıklanmaktadır. Ana havuzun da onarımı gerekiyordu ve bu onarımlar, mimar Onnik Efendi'nin gözetiminde mimar Mehmed Vedat Bey tarafından hazırlanan bu inceleme raporuna göre yapılacaktır.

Bir yıl sonra mimar Ekrem tarafından hazırlanan bir başka inceleme raporunda ise, araba garajının bir kısmının ahıra dönüştürülmesi, söz konusu ahırlar için revaklar inşa edilmesi, bir yem deposu ve samanlık yapılması ve yeni bir giriş kapısı yapılması önerilmiştir.

Tüm bu belgelerden, önce 1911 Trablus Savaşı, ardından da 1912-1913 Balkan Savaşları nedeniyle ekonomik zorluklarla boğuşan bir imparatorlukta, sultan ve sarayının imparatorluk binalarını yaşanabilir halde tutmak için geçici çözümlere odaklanmak zorunda kaldığı sonucuna varabiliriz. Sultanın artık yetkilerini önemli ölçüde parlamento ile paylaşması ve bu tür büyük harcamalar için onay almak zorunda kalması da bunda rol oynadı.

Ancak, ekonomik koşulların zorluğuna rağmen, İhlamur Kasrı'nın düzenli olarak bakımlı tutulduğu ve bu dönemde kasrın sadece Sultan Reşad ve ailesi ile maiyetinin bir kır gezisi yeri olmakla kalmayıp, kraliyet ziyaretçileri için de bir misafirhane olarak hizmet verdiği anlaşıyor. 23 Mart 1910'da Bulgaristan Kralı ve 3 Nisan 1910'da Sirbiya Kralı Petro, burada Veliaht Prens Yusuf Efendi tarafından ağırlandı. Kral Petro'nun bu ziyareti, 4 Nisan 1910'da Servet-i Fî'nin gazetesinde duyuruldu.

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Sultan Reşad'ın yeni kurulan alaylara sancak takdim ettiği tören, İhlamur Kasrı'nın Mabeyn Köşkü'nde gerçekleşti. Yerel basında bu törenle ilgili haberler fotoğraflarla desteklendi.

Birinci Dünya Savaşı ve onu takip eden ateşkes yılları, İhlamur'daki park ve kasrın uzun yıllar boyunca unutulmasına neden oldu. Ancak arşiv belgelerinden, 1918'de Sultan V. Mehmed Reşad'ın ölümünden sonra tahta geçen Sultan VI. Mehmed Vahdeddin döneminde kasırda küçük onarımların devam ettiği ortaya çıkmaktadır.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İLK YILLARINDA İHLAMUR PARKI VE KASIR

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ilk yıllarında İhlamur Parkı bazı radikal değişikliklere uğradı. 1924 yılında çıkarılan 431 sayılı Kanun ile sultan ve ailesine ait saraylar, köşkler ve kasırlar, içindekilerle birlikte kamulaştırıldı. Aynı zamanda hanedan üyelerine ait tüm topraklar devletin mülkiyetine geçti. Bu durum İhlamur Kasrı ve bahçeleri için geçerliydi ve kasrın surlarının dışında, sultanlara ait arazide bulunan büyük halk parkı için de geçerli olmalıydı. Ancak, açıklanamayan bir şekilde, Tarihi Yapılar Belediye Komitesi tarafından hazırlanan İhlamur Parkı ile ilgili 520 numaralı tutanak, belgede çay bahçesi ve kahvehanenin bulunduğu kaydedilen İhlamur Parkı ile ilgili bu mevzuata bir istisna getiriyor. Bu arazi, 23 Ağustos 1926'ya kadar Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülhamid II'nin mülkiyeti olarak kayıtlı kaldı ve bu tarihte mülkiyet Hazine'ye devredildi.

Tarihi Yapılar Komitesi'nin kaydı, ulusal mülk olan İhlamur Kasrı'nın İhlamur Parkı'nın çevresinde yer aldığını belirterek sona eriyor.

Park daha sonra yazar Abdülhak Şinasi Hisar'ın ailesinin mülkiyetine geçti ve ardından Vitali Levi'ye satıldı. İhlamur Parkı'nın mülkiyeti meselesi, Cumhuriyetin ilk yıllarında önemli tartışmalara yol açtı.

İhlamur Kasrı, parlamentonun himayesine alındı ve o yıllarda en az bir yüksek rütbeli subaya geçici olarak konut olarak tahsis edildi.

Kasır daha sonra yirminci yüzyılın ortalarına kadar sonraki yirmi yıl boyunca kapalı kaldı. 1951'de Türkiye Büyük Millet Meclisi kasrı İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne devretti ve belediye, Harem veya Maiyet Köşkü olarak bilinen binada Tanzimat Müzesi'ni kurdu. 1839'da ilan edilen Tanzimat veya reformlar, bunları uygulayan Sultan Abdülmecid ile yakından ilişkilidir ve aynı sultan, İhlamur Kasrı'nın inşasını da yaptırdığı için bu uygun bir durumdu. Bu arada Mabeyn Köşkü, orijinal mobilyalarıyla halka açıldı. Her iki bina da 1966

yılına kadar on dört yıl boyunca açık kaldı ve daha sonra tekrar Türkiye Büyük Meclisi'ne devredildi. 1976 ile 1985 yılları arasında her iki bina da kapsamlı bir şekilde restore edildi ve bahçeler yeniden açılışa hazır hale getirildi.

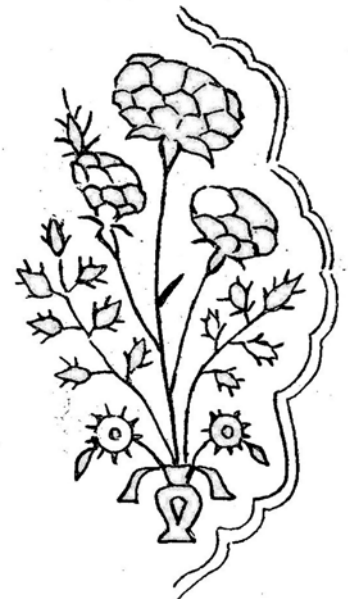
ÇOCUKLARI TARİH VE SANATLA TANIŞTIRAN BİR MÜZE-SARAY

Müze-saray olarak yeniden düzenlenen ve yeni ve modern işlevler kazandırılan İhlamur Kasrı ve geniş bahçeleri, 1985 yılında sadece bir müze olarak değil, aynı zamanda kültürel etkinlikler merkezi olarak da halka yeniden açıldı.

Mabeyn Köşkü, son Osmanlı sultanlarının bu kır evini ziyaret ettiği zamanki haliyle korunurken, Maiyet Köşkü bir kafe haline geldi.

Yakın zamana kadar çalışanlar için konaklama yeri olarak kullanılan bina, çocukların ve gençlerin resim, heykel ve tiyatro kurslarına katılabilecekleri bir stüdyo olarak yeniden tasarlandı; böylece bu tarihi ortamda sanat eserlerinin pasif gözlemlenmesi ile sanata aktif katılım arasında bir bağlantı kuruldu. Eski ağaçların gölgesinde kalan kasır bahçesi, her yaştan insanın ve özellikle çocukların tarih ve doğa arasındaki ilişkiyi keyifle yaşayabileceği bir yerdir. Büyük havuzu, teras bahçesindeki küçük havuzu, patikaları ve oyma taş işçiliğinin tarihi hatlarıyla burası adeta bir açık hava müzesidir.

İstanbul'un tarihini halka tanıtmayı amaçlayan geniş bir yelpazede kültürel etkinlikler ve çocuklar için sanat ve drama kursları sunan İhlamur Kasrı ve bahçesi, Beşiktaş ilçesinin önemli bir kültür merkezi olma yolunda ilerliyor.

Tarihîte Beyoğlu

Belediye teşkilatı kurulduğunda, Beyoğlu İstanbul vilâyetinin ilk il- çesi, İstanbul'un tarih edebiyatında, meşhur bir semtin adıdır.

Münir Sirer

Beyoğlu'nun semt olarak tarihte sınırını çizmek oldukça zordur. Her biri fetihten, zamanımıza kadar İstanbul tarihinde çok meşhur yerler olan Kasımpaşa semtinin, Galata'nın, Tophane'nin ve Fındıklı'nın arkalarını kaplamış olan sırtların adıdır.

Türkler tarafından verilmiş olan bu ismin ne zaman kullanıldığı kesin olarak belirlenemez. Bildiğimiz. Kanunî Sultan Süleyman zamanında, Galata'nın arkası için «Beyoğlu» adının kullanıldığıdır. Fakat şurası da önemle kayda değer; bu isim, 18. yüzyılın sonlarına kadar, eski Galata'nın gölgesi altında kalmıştır.

Kasımpaşa, Tophane ve Fındıklı, fetihten önce Gaiata'nın, Haliç'e ve Boğaz'a doğru fakir, yoksul varoşlarıdır. Buraları, bir yanda Tersane'nin, öbür tarafta Tophane'nin yapımı ile yoğun şekilde yerleşime açılmış, şenlenerek, abidevi eserlerle imarı, fetihten sonra başlamıştır. Fetihten önce kale duvarlarıyla çevrilmiş olan Galata'nın gerisindeki sırtların, daha önceleri boş arazi olduğu biliniyor, belki de yoğun ormanlarla, fundalıklarla kaplıydı.

Türkler tarafından «Beyoğlu» adı verilen bu sırtların yerleşimi, II. Sultan Bâyezid zamanında, burada, av yeri olan bir orman içinde devşirme acemi oğlanlarının, bir kısmı tâlim ve eğitimi için bir kışla sarayının kurulması ile başlamış ve dikkate değer bu kışla-okul saraya da «Galata Sarayı» adı verilmiştir ki, zamanımızda da aynı temeller üstünde, Galatasaray Lisesi bulunmaktadır.

Türk ansiklopedisi, Beyoğlu hak-

kında şu bilgiyi veriyor:

«Fâtih Sultan Mehmed, Trabzon Rum devletini zaptettiği zaman (1416), son Trabzon İmparatoru David Komnenos ile bütün ailesini İstanbul'a naklettirmiş, bunlardan Kaloyani Komnenos'un oğlu Aleksios. İslâmlığı kabû! ederek, bugünkü Tünel civarında oturmuştur. Bu prens burada oturduğu içindir ki, bu semte Beyoğlu adının verildiğini anlatan bir söylenti vardır.

«Bizans devrinde yerleşik olmayan bugünkü Beyoğlu semtine Peran (Pera = öte, karşı yaka) bağları denilmekteydi. Türkler, İstanbul'u almadan önce, Galata surları dışında da evler, mahalleler yoktu. Fetihden sonra, az zaman içinde Galata surlarının dışında, Beyoğlu'na doğru uzanan yerlerde meskenler, camiler ve resmî binalar yükselmeye başlamış-

tır. Fetihden yarım yüzyıl kadar sonra, Tophane'den Kasımpaşa'ya ve arka taraftan Dörtyol'a kadar uzanan yerler, Türkler'le dolmuştur.

«Beyoğlu caddesinin Asmalımescit ve Kumbaracı sokakları ile birleştiği yere uzun zaman «Dörtyol» denilmiştir. II. Bâyezid, Dörtyol'da Asmalımescit'i yaptırmış; Yavuz zamanında Dörtyol'a Mevlevî tekkesi; Kanunî devrinde sadrâzam İbrahim Paşa tarafından sarayın içoğlanlarının yetiştirilmesi için yine Dörtyol'un az ilerisinde Galata Sarayı yaptırmıştır.

YABANCI ELÇİLİKLER

«Önceleri yabancı elçilikler Gatata'da bulunuyordu. 1492'de İspanya'da, Müslüman Arap devletinin yıkılması üzerine, Gırnata'dan göç eden Araplar, İstanbul'a gelip

Beyoğlu mezarlığından İstanbul'a bir bakış gravürü

İstiklal caddesinden bir görünüm.

Gaiata'da yerleşerek bu semti doldurdu. Gaiata'da sık sık yangınlar çıkmaya başladı, bunun üzerine elçiler, Galata'dan ayrılmaya başladılar, Pera bağlarında yeni binaları kuruldu; bu suretle Fransa, İngiltere, Venedik, Lehistan, İsveç, Holanda, Raguz, Prusya devletleri Beyoğlu caddesi boyunca muhteşem elçilik sarayları yaptırdılar.

«Fransa'nın 1581'de kurduğu büyük bina, 1831'de yanmış ve aradan çok geçmeden bugünkü elçilik binası yaptırılmıştır. İngiltere'nin şimdiki büyükelçilik binası da Lord Elgin'in yaptırdığı (ve 1870 Beyoğlu büyük yangınında yanmış olan) binanın yerini kaplamaktadır. Yabancı elçilikler binalarının bu suretle Beyoğlu'na çıkması üzerine, bu milletlerden olanlar da Beyoğlu'na yerleşmeye başladılar.

«Bunun doğal bir sonucu olarak da bu milletlerin kiliseleri de mümkün olduğu kadar elçilik binalarına yakın yerlerde kalmaya başlamışlardır. Fransa büyükelçisi Philippe de Harlay'nin isteği üzerine St. Louis de François kilisesi 1628'de Fransa Sefarethanesi arasında yapılmıştır.

«1700 yılında Beyoğlu, bugünkü Tünel Galatasaray caddesiyle, bu caddenin yan sokaklarından ibaretti. Cadde dar ve kaldırımsızdı. Batıda «Petits Champs» mezarlığı (Âşıklar Mezarlığı), doğuda da İncir Bostanı, Beyoğlu'nu çevreliyordu. Büyükelçilik binaları da, İncir Bostanı boyunca sıralanmıştı. O tarihte, Beyoğlu'nda yalnız Dört Yol, Tomtom, Polonya, Asmalımescit ve Galatasaray semtleri bulunuyordu. Bunlardan ilk üçü

Hristiyan, son ikisi de Müslüman semtiydi.

«1780 yılına doğru Beyoğlu iki kısımdan ibaret olup, bunların merkezini Balıkpazarı ile Galatasaray oluşturuyordu. Güzel sokak, yani büyükelçilikler sokağı, güneyde bulunuyordu. Öbür sokak ise, bir yandan Halil Paşa tarafından inşa edilen büyük topçu kışlası (Taksim kışlası), Öbür yandan da Grands Champs mezarlığı (Ayaspaşa Mezarlığı) ile sıralanıyordu. Bu sokakta genel evler bulunuyordu. Soldaki ucunda «Hôpital des Français de la Peşte à Pera = Fransızlar'ın Beyoğlu'ndaki vebalılar hastanesi» bulunuyordu. Grands Champs'daki vebalılar mezarlığına yakın bir sokakta, 1719'da inşa edilmiş olan bu binanın eski adı «Hôpital Giffard = Giffard hastanesi» olup, bugün Fransız Başkonsolosluğu'dur. Hastanenin yakınında, bütün bu semte adını veren Taksim, yani su taksim yeri bulunuyordu.

XVIII. YÜZYILDA BEYOĞLU

«Aya Dimitri tepeleri üzerinde XVIII. yüzyılda, şimdi şehre katılmış olan Tatavla köyü (Kurtuluş) vardı.

«XVIII. yüzyıl boyunca Beyoğlu çok genişlemiştir. Evler, Kasımpaşa vadisi ile Tophane yamaçlarını kaplamıştır. Petits Champs mezarlıkları 1860 - 1864 yıllarında kaldırılmış, yeni yeni caddeler açılarak, semtler irişe edilmiştir.

«Beyoğlu caddesi 1831 yangınından sonra ilk kez güneye doğru genişlemiştir. Kuzey kısmı ise binlerce evi yokeden ve yüzlerce insanın ölümüne neden olan 1870 yangınından

sonra genişletilmiştir,

«1873'te Galata ile Beyoğlu arasında tünel yapılmış ve Beyoğlu caddesi boyunca atlı tramvaylar kurulmuştur. Bu sebepten caddenin bir kısmı ikinci defa olarak genişletilmiştir. 1913'te elektrikli tramvay Beyoğlu'nu Şişli'ye bağlamıştır.

«Yirminci yüzyılın başlarından beri Beyoğlu durmadan yayılmış ve sağdan, soldan yeni yeni semtler yükselmiştir. Taksim'deki eski askerî tâlim meydanı, Ayaspaşa civarları, Maçka, Nişantaşı, Bomonti, Şişli, modern meskenlerle kaplanmıştır. Bir tramvay şebekesi, Kurtuluş, Şişli, Beşiktaş ve Maçka'yı Taksim'e bağlamıştır. Tiyatrolar, sinemalar, yabancı hastaneleri, çoklukla burada kurulmuştur. Eskiden Cadde-i Kebîr denilen Taksim - Tünel arasındaki caddeye, Cumhuriyet'ten sonra İstiklâl Caddesi adı verilmiştir».

Yukarıdaki satırların yabancı bir kaynaktan ansiklopediye nakledildiği anlaşılmaktadır. Ahmed Refik, Beyoğlu adına, «Sokollu» adlı eserinde şu satırlar içinde değiniyor:

«İstanbul. Kanunî Sultan Süleyman zamanında genişledi. Devletin zaferleri ile beraber ticareti de yüksek bir düzeye ulaştı.

«İstanbul'a her taraftan tüccar geliyordu. Bunlar için Galata'da yeni yeni mahalleler oluşturuldu. O devirde Beyoğlu'nda birkaç mezarlıkla, bağlar ve bahçeler vardı. Fransa, Lehistan ve Venedik elçilerinin sarayları, Galatasaray Acemioglanlar Mektebi'nin civarında idi. O zamanlar Maktul İbrahim Paşa'nın adamlarından Alvasio Gritti de Taksim civarındaki sarayında oturuyordu. Bu kişi, Venedik Balyosu idi, kendisi hakkında yazılan yazılarda, «Beyoğlu» diye anılırdı.

«Aynı zamanda Kasımpaşa, Pîrîpaşa, Ayaspaşa, Piyâlepaşa mahalleleri de Kanunî zamanında oluşturulmuştu. Bu mahallelerin anıldıkları isimler hep Kanunî devri ricalinin isimleriydi».

Kanunî Sultan Süleyman zamanında, 1555'te, İstanbul'da Almanya imparatorunun elçisi olarak gelmiş olan Busbecq «Türk Mektupları» adı ile meşhur sefâretnâmesinin bir yerinde, Beyoğlu'ndan kısaca şöyle

bahsediyor;

«Beyoğlu'nda birçok tacirler oturmaktadır; bunlar İtalyan'dırlar. Hristiyan esirleri kurtarma konusunda büyük yardımları görülüyor».

Lâle devrinde İngiltere elçisinin zevcesi olarak İstanbul'a gelmiş ünlü yazar Lady Montague, 29 Mayıs 1717 tarihli bir mektubunda şu satırları yazıyor:

«Sefarethanemiz Beyoğlu'nda. Westminster, Londra'nın nasıl ki varoşu ise, burası da İstanbul'un varoşu. Bütün sefirler burada, birbirine yakın oturuyorlar. Sefarethanemizden liman, şehir, saray. Anadolu'nun uzak dağları hep görünüyor, dünyanın en güzel manzarası...»

Geçen yüzyılları yaşamış sazende ve bestekarlardan Ekmekçi Bağdasar'ın Beyoğlu üzerine bir şarkısı vardır:

*Yok felekte sevdiğimin bir eşi
Başka âlemdir Beyoğlu cümbüşü
Kıydı cana ol civanın gelişi
Başka âlemdir Beyoğlu cümbüşü
İş-ü işret zevk-ı mehtâb edelim
Seyri Şişli çiftliğinde nidelim
Yâr ile tâ baloyadek gidelim
Başka âlemdir Beyoğlu cümbüşü
Sarılayım sarayım ince belin
Akıdayım kanını engellerin
Sabrı yandı böyle seyre âdemin
Başka âlemdir Beyoğlu cümbüşü*

Bu şarkı da göstermektedir ki, geçen yüzyıl ortalarında Şişli kırılık bir çiftliktir.

Mora ayaklanması, Navarin deniz baskını faciasından sonra başlayan Türk - Rus harbi ve o sırada yenici ocağının kaldırılması, Galata ve Beyoğlu Rumları'nı şımartmış, hem siyasî, hem de düzen bakımından, sevimsiz olaylar olmuş, yahut olması muhtemel olaylar önlenmek istenmiştir ki, Lutfî tarihinde 1826 vekaa-yii arasında şöyle bir fıkra vardır:

BEYOĞLU'NUN KORUNMASI

«O esnada, Yunan meselesi konusundan dolayı Beyoğlu ve Galata'nın korunması önemli olmuştu; ve daha bazı diğer sebeplerden (yazar bu küçümser tâbirle, İstanbul'da bir Rum ayaklanmasını anlatıyor). Galata ve Tophane taraflarının korunması hizmetinde bulunan Tophane askerinin silahlı dolaşmaları için padişahın

izin istendi». Aynı bendin altında yazılmış bir hatt-ı hümayûn suretinden, padişahın oralardaki karakollar efradına bu izni verdiği öğreniliyor».

1850 - 1860 arasında Beyoğlu'nun, Beyoğlu Rumları'nın kibarlarından Dr. Zorios Paşa şöyle anlatıyor:

«On dokuzuncu yüzyılın ortalarında Beyoğlu cadde, sokak ve evlerinin durumu, halkın, genelde kadınlarının kıyafetleri, giyiniş tarzları bambaşkaydı. Caddeler dar, sokaklar yamrı yumru idi. Sefarethaneler, konsoloshaneler, zengin Rumlar'ın bazı Ermeni Katolikleri'nin ve İstanbul'da yerleşmiş olan yabancıların mükemmel kargir evleri ve Avrupa'nın ikinci ve üçüncü derecedeki otellerini andırır birkaç oteli istisna edilirse, bütün binalar ahşaptı. Doğal olarak bu binalarda konfor adıyla bir şey ara-

namazdı. Cadde ve sokaklar temiz de değildi.

«İslâmlar'la gayrîmüslümler'in mahalleleri ayrı yerlerde olduğundan, Beyoğlu'nda oturanlar, çeşitli din, ırk ve milliyete mensup Hristiyanlar'dan ibaretti ve çoğu Rum idi. Rumlar'dan sonra Ermeniler ve Ermeni Katolikler ve yerliler ile yabancıların karışımından oluşup «Tatlısu Firengi» denilen melezler ve yabancılar, Beyoğlu tarafı halkını oluşturlardı.

«O devirde Beyoğlu'nda hiçbir Musevî ailesi yoktu. Şimdi caddelerde görülen kalabalık, o devirde yoktu, hele kadınlar nadiren sokağa çıkarlardı. Yabancı kadınlarla zengin Rum kadınları, kıyafetçe o zamanki Fransız modasını takip ederlerdi. Diğer kadınlar entari ve şalvar giyerler

Büyük Hendek Caddesi'nden Galata Kulesinin görünümü.. 1875.

ve sokağa ferace yaşamakla çıkardı ki, İslâm kadınları gibi yüzlerini örtmezlerdi.

KAHVEHANE VE TİYATROLAR

«O devirde gezinti yerleri pek azdı. Yaz akşamları Beyoğlu'nun ileri gelen aileleri, Taksim bahçesinin ilerisinde dar bir sokaktan geçerek, Bella Vista denilen kahveye giderler ve ancak kendisine güvenen bazı delikanlılar Küçük İhlamur'a kadar uzanırlardı.

«O devirde Beyoğlu'nda pekçok kahvehane vardı. Burçların o devire göre en moderni «Cafe Riche = Kafe Riş», «Cafe Torton» ve «Cafe Valori» idi. Bunlardan yalnız Valori kahvehanesine Beyoğlu'nun yüksek tabakasına mensup kadınlar nadiren girebilirlerdi. Kahvehanelerin müdavimleri genelde kışın, bekârlardı.

«Müzikholler ve kafeşantan'lar, bu tarihlerden çok sonra açılmıştır. O devirde Naum adında bir Hristiyan idaresinde, Avrupa'dakilerin ikinci ve üçüncü derecelerinde bir tiyatro vardı. Bu tiyatrodaki temsiller Fransızca ve İtalyanca verildiği için, müdavimleri tabii ecnebilerle bu lisanları bilen yerlilerdi.

«Bu tiyatronun müdürü Naum, Osmanlı vezirlerinden olup, hariciye müsteşarlığında ve Cebeli - Lübnan muhtarlığında bulunmuş olan Naum Paşa'nın babası idi. Bu tiyatro, 1870 tarihindeki büyük yangına kadar muntazam temsilleri ile mümkün mertebe ruhî gıdasını temine çalışmıştır.

«1861 tarihinde, bir Yunan dram kumpanyası, İstanbul'a gelerek, Beyoğlu'nda muntazam temsiller vermiş ve pek büyük rağbete mazhar olmuş olduğu için, bu kum-

panya, her sene kış mevsiminde İstanbul'a gelirdi, Beyoğlu'nun belli başlı eğlence yerleri bu saydığım kahvehaneler ve tiyatrodan ibaretti.

«Gerçi kaptan Mihal ve kaptan Vangel adlarındaki kimseler idaresinde muntazam kumarhaneler de vardı, fakat kumar, o zamanlar şimdiki gibi gelişmemişti, bu kumarhanelerin müdavimleri ayak takımından kimselerdi.

«Sosyal mevki sahibi hiç bir fert,

mas ediyor, fakat bir tarih vermeyecek" o zamanlar» demekle yetiniyor, alafrangalığa düşkün genç kölenin portresi şudur:

«Bu çocuk o zaman, 17 - 18 yaşlarında bir şey olup, aslı Yezîdî ise de, buğday renkli benzi üzerinde üzüm gibi kara gözler, kuzgunî siyah kaşlar ve saçlar ol kadar zevkli idi ki, Hanım Efendi, eğer Beyin bu çocuğa alâkası vardır diye gözünde ok olsa, atıp Mansur'a vuracak mertebede

idi. Uşak, Karabacak da yirmi beş yaşında, genç bir adam olup, Mansur'a ol kadar muhabbeti var idi ki, Mansur hakkındaki hissiyatını gönlünde mukayese ettikçe, âlemde aşkın alâka dirler bir şey varsa, o da, benim Mansur hakkındaki hissim olmalıdır, derdi.

«Mansur'un her meziyetine zamîmeten bir de nezafeti vardı ki, o zamanlar İstanbul'un henüz yeni gelenleri olup, halk Beyoğlu'nda bir saç taratmak için 20 kuruş perukâr ücreti verdiği hâlde, bizim Mansur, İstanbul'un en ücrâ ve herşeyden mahrum olan bir mahallinde, her levazımı bizzat kendisi hazırlayarak Beyoğlu

Frenkleri'nden bile daha alafranga ve daha süslü gezerdi.».

Yüksek Kaldırım ve Galata Kulesi-1889

o batakhanelerin önünden bile geçmezlerdi.»

Ahmed Midhat Efendi «Bir Fitnekâr...» adındaki uzun hikâyesinde, Mümtaz Bey adında kibar bir İstanbullu'nun, Manastır adındaki Yezîdî kölesinin portresini çizerken, İstanbul'da alafrangalık düşkünlüğünün başlangıcına ve bu yolda Beyoğlu'nun önemine iki satırla te-

BEYOĞLU'NDA KURLAR

Ahmed Midhat Efendi, geçen yüzyılın Beyoğlu bekâr hayatını ve bekâr pansiyonları ile Beyoğlu otellerini «Bekârlık Sultanlık» adındaki uzun hikâyesinde anlatmaktadır.

Yine Ahmed Midhat Efendi, «Yeryüzünde Bir Melek» adındaki romanının ilk satırlarında bir kış gecesini tarif ederken, 1845 - 1850 arasında

Beyoğlu'na kurtların hücum ettiği- ni yazıyor; bu da, geçen yüzyıl orta- larında Beyoğlu'nun Taksim'den ile- ri kısmının kırılık olduğunu gösterir, romancı 1844'te doğmuş olduğuna göre, dayandığı rivayetler doğru ol- malıdır.

Geçen yüzyıl sonlarının Beyoğlu'nu en canlı anlatan yazar- lar arasında Ahmed Rasim İle Ser- med Muhtar Alus'u özellikle hatırla- mak gerekir.

Muhafazakâr Müslüman Türkler'in gözünde Beyoğlu, son zamanlara ka- dar bir fuhuş ve rezalet âlemleri yeri görülürdü. Bir gencin Beyoğlu'nda dolaşması, onların nazarında iffet- siz bir olaydı. Galatasaray Sultanîsi, Beyoğlu'nda olduğu hâlde, Darüş- şafaka öğrencilerinin köprüyü geç- mesine tahammül edilemezdi. Darüşşafaka'dan yetişmiş Ahmed Râsim anlatıyor:

«Derslerime çalışmakla beraber, başka şeylere de göz atıyor, kulak ve- riyordum. Diğer taraftan okul mü- dürü de gözümüzü açacak, fikrimi- zi uğraştıracak vesileler buluyordu. Meselâ, her izin günü bizi divanha- nede topluyor, nasihat yollu sözler söyledikten sonra:

«— Galatasaray'a, Beyoğlu'na ge- çilmeyecek... Senti olanlar bile ora sokaklarında gezemeyecekl... diyor- du.

«Acaba Galata İle Beyoğlu nasıl mahalledir ki, gidilmesi memnu?... Bu tenbih hepimizi uyandırıyor idi.»

Beyoğlu piyasaları geçen yüzyıl sonlarında alafranga düşkünün Türk gençlerinin cuma ve pazar günle- ri hemen yegâne eğlenceleri, idi. Servet-i Fünûn sahibi Ahmed İhsan Tokgöz şunları yazıyor:

«Pazar günü arabalara, atlara bi- nip, yahut, daha sade olarak ele bas- ton, şemsiye alıp, Beyoğlu cihetini- den istifadeye şitâbân olanlar, kendi kendilerini tebrik etmişlerdir; bunun sahne-i tezahürü de tabii Beyoğlu Cadde-i Kebîri'dir. Tünel meydanın- dan Şişli'ye kadar olan cevelângâh, iğne atılsa yere .düşmeyecek şeklini almış idi.».

Geçen yüzyıl içinde Beyoğlu piya- saları, üzerine, İstanbullu bıçkın ağ- zından çıkmışa benzer güzel bir tür- kü vardır; mısralar. Beyoğlu'nun genç

küçük beylerin, o eski kabadayıla- rın gözüne biraz tuhaf görüldüğünü açıkça belirtmektedir:

*Beyoğlu'nda gezersin
Aldırmayıp geçersin
Sevdiceğim, yavrucuğum
Niçin niçin beni üzersin Ah... ah...
Tıkır tıkır da sen bana gel
Şıkır şıkır da sen bana gel
Beyoğlu'nda gezersin
Gözlerini süzersin
Sevdiceğim, yavrucuğum
Niçin niçin beni üzersin Aht... ah...
Tıkır tıkır da sen bana gel
Fıkır fıkır da sen bana gel
Beyoğlu'nda gezersin
Kâkülünü dökersin
Sevdiceğim, yavrucuğum
Niçin niçin beni üzersin
Şıkır şıkır da sen bana gel
Tıkır tıkır da sen bana gel*

II. Abdülhamid devri sonlarının sahne yıldızlarından kantocu Büyük Şamram'ın Hüzûm bir kantosu var- dır.

«RUS ATEŞİ»

1918 antlaşmasının kara günlerin- de İstanbul'da bulunmuş Paul Heri- go adında bir Fransız'ın «Rus Ateşi», adlı romanında, Beyoğlu'nun bir tas- viri vardır. Bu romanı dilimize çeviren Ahmed İhsan Tokgöz, «Yalnız isimleri değiştirilmiş hakikî roman» diyor:

«Beyoğlu'nda o muhite kendini beğendirmek isteyen gençler, mut- laka her gece sabahlara kadar dolaş- malı ve gezmelidir. Acaba Moskoflar İstanbul'a akın edip birtakım barlar açmadan, gece eğlencesine muhtaç olanlar ne yapıyorlar?»

«Beyoğlu'nun kafe konser ismi al- tındaki mahalleri ve eğlence yerleri, çok adî şeylerdir. Oralarda, Roman- yalı sadâsı bozuk aktörler, Fransa'dan dökülmüş kötü şantözler, garip şive- li Danimarkalılar, Japonya'dan geime canbazlar... Fakat hepsi başka yerle- de zor geçer mahlûklardır.

«Sinemalar, dünyayı devretmiş, aşınmış filmler gösterir ve bu film- leri arka arkaya mütemadiyen işle- tir. Beyoğlu'nun Rumları, ellerindeki pastırma, sucuk ve ekmeği yiyerek, sinemaya dolar, para verdim ve iyi anlayayım diye, aynı filmi birkaç defa seyreder.

«Bu filmlerin çoğu, muhtelif mem-

leketlerde yapılmış olduğu hâlde, ekseriya Fransa'dan gelmiş diye ilân edilir. Buradaki sinemaların orkestra- ları pek fena değildir.

«Tiyatro yok gibidir. Paris'in Jîm- naz tiyatrosundan gelmiş diye ilân edilen Matmazel Martte Resine, Fe- lemenk şiveli bir yabancı idi. Bir gün Perapalas Oîeli'nin yemek salonunda Batarcıyan isimindeki tırnakları kirli esvabı yağlı bir Ermeni'nin sofrasın- da idi.

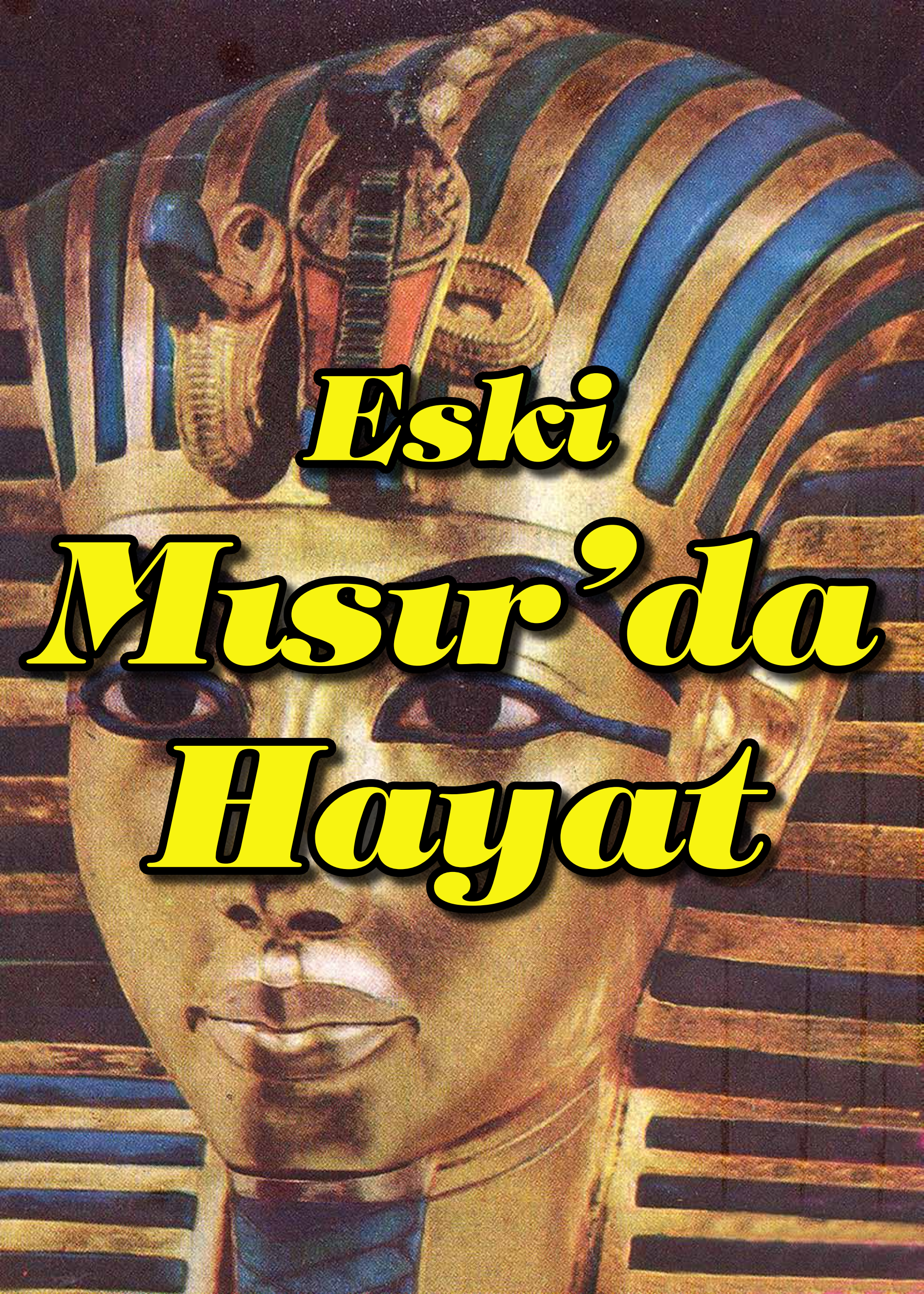
«İşte Moskoflar gelip lokanta, kon- ser, bar, kahve ve kumarhane açın- ca, Beyoğlu'nun bir ekşiğini tamam- lamış oldular. Ekserisi Yahudi Mos- koflar tarafından çok zekâ ile idare olunan bu yerlerde Ruslar'a mahsus olan müteşebbis, gece hayatı ve eğ- lencesini bulmak kabildir, İstanbul'da Vrangeli Ordusu artığı olarak gelmiş kibar Moskof kadınları garsonluk ya- pıyor. İçlerinde kibar takımına men- sup olmayanlar da var, bunların bile kibar olmadığını, asıl kibarlar söyle- meye tenezzül etmiyor.

«Ekseriya zabıt rütbesinde olan kocalar, lokanta ve barlarda kapı- cı, barcı ve kumar memuru, piyanist vazifesini görürler, fakat zevceleri- nin bulunmadığı yerlerde çalışmaz- lar, kadınları kendilerinden uzak ve serbest bırakırlar. Sabahın saat ikisin- den sonra her koca, karısını diğer ba- rın kapısında bekler, beraberce evle- rine giderler,

«Rus kadınlarının buralara gelme- si bir şeye daha yaramıştır; bu zaval- lı mahlûklar fakir hayata katlanma- mak için Levanten veya Rum, veya- hut Yahudi zenginlerinin iltifatlarını kabul etmişler ve altı ayda onları so- yup soğana çevirdikleri gibi onlara hadlerini bildirmeyi öğretmişler, pa- ralarını ellerinden almak için bu kaba adamları, odalarına kabul etmeden, ellerindeki sigaralarını olsun atmaya mecbur etmişlerdir».

Birinci Dünya Savaşı sonunda kara işkal günlerinde Beyoğlu Rumları'nın şımarıklığı, İstanbul tarihine geçmiş acı gerçektir.

O zamanlar ulusal şuurumuz olan fese hakaret, her vesile ile hergün pekçok gömülen olaylardandı. Duy- gulu insan içirt Beyoğlu'na çıkmak bir ızdır oluşturmdu.

***Eski
Mısır'da
Hayat***

Eğlenceye çok düşkün olan Mısır halkı Nil nehrinin bereketi içinde gönüllerince yaşıyor, bununla beraber etkileri bugüne kadar uzanan pırıltılı bir sahibi olduklarını ispat ediyorlardı.

International History'den çeviren Hasan Peşkirici

insanoğlunun yaşam şekli tarih boyunca birçok değişikliğe uğrayarak süregelmiştir. Ahlâk anlayışı ve kurallar medeniyetin ilerlemesiyle sık sık değişmiş, yerlerini yenilerine bırakmışlardır. Ancak yaşayış biçimlerinin, anlayışların olaylar üzerindeki etkisi o kadar büyüktür ki geçmiş olayları incelemek isteyen birisi sebepleri ve neticeleri anlayabilmek için, muhakkak o devrin hayatını da bilmek zorundadır. Milâttan dörtbin yıl önce ilk Firavunun yönetiminde ortaya çıkan Mısır medeniyetini anlamak için de onların hayatına bir göz atabiliriz. O güne kadar Nil nehrinin kıyılarında dağınık kabileler halinde yaşamakta olan Mısırlılar bir kralın yönetiminde birleşip devlet kurarken aynı zamanda dünya tarihini etkileyecek bir medeniyetin temellerini atıyorlardı. Birçok değişikliklere uğramış olmasına rağmen 27 yüzyıl sonra, bugün bile ana kuralların geçerli olduğu bir medeniyetti bu.

İLK «DEODORANLAR»

Mısırlılar neşeli ve rahat insanlardı. Böyle olmakta da bir bakıma haklıydılar. Binlerce yıl önce Herodot'un (M.Ö. 484-474) yazdığı gibi «Mısır, Nil nehrinin bir hediyesiydi ve nehir, kıyılarına yerleşmiş bu insanlara karşı çok cömertti.» Mısır'da yaşayan fakir halk dünyanın birçok yerlerinde yaşayanlara nazaran çok daha iyi şartlara sahipti. Zenginlerse hakikaten hayattan nasıl zevk alınacağını bilen kimselerdi. Bugün bile birçok kişi bu yaşantıyı sürdürebilmek ister.

Misafirler güzel kokular ve çiçek-

lerle bezenilerek karşılanırdı. Tatlı tatlı kokan çiçekler ve yakılan tüt-süler havayı sarardı. Mısır aristokrasisinde vücut kokusu kadar ayıp birşey yoktu. Üstelik iklim çok sıcak olduğundan bu kokunun önüne geçmek kolay olmuyordu. Bu yüzden çiçekler ve tüt-sülerden bol bol yararlanılıyordu. Kibar milsafirlere çoğu köle olan kadın ve erkek hizmetkârlar et, meyva, çeşitli kekler ikram ederler, su gibi şarap ve bira taşırlardı. Servis ne kadar muntazam olursa olsun gecenin ilerleyen saatlerinde misafirler yine de kupalarının boş kaldığından yakınmaya başlardı. Bu mükellef ziyafetler uzadıkça, sık sık sarhoş toplantılarına dönüşürdü. Hatta mezarlardan birinde böyle bir ziyafetten sonra arkadaşları tarafından taşınan bir soylu kişinin resmine bile rastlanmıştır.

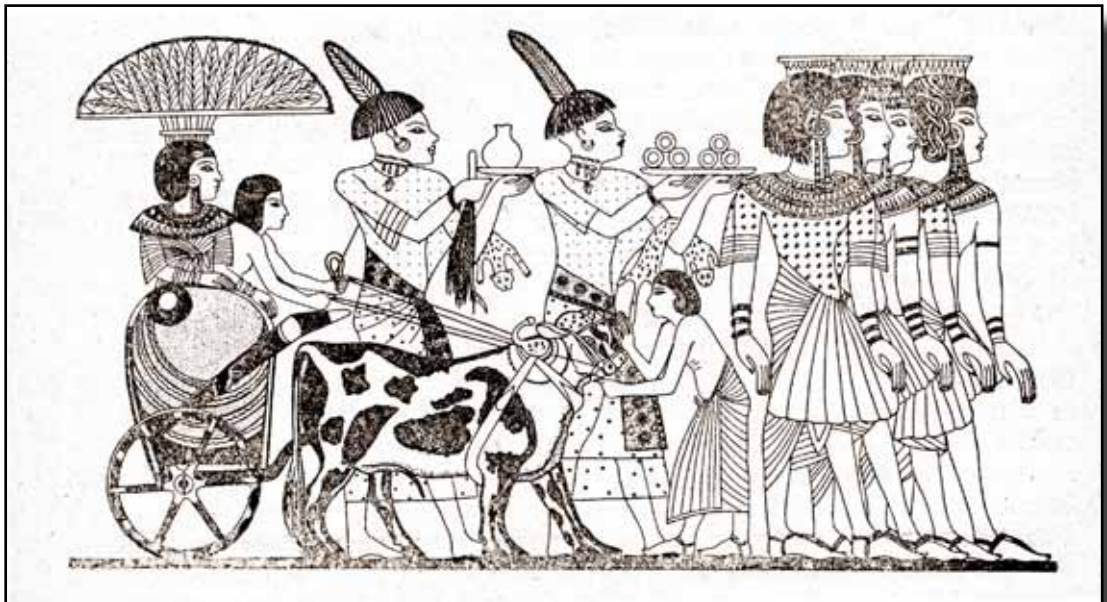
MÜZİK, ŞARKI VE DANS

Eğlencenin başında, bir hikayeci, anlattığı fıkralarla misafirlere hoş-

ça vakit geçirtmeye çalışır, sonunda bütün misafirler bir kibarlık gösterisi olarak gözlerinden yaşlar gelinceye kadar gülerlerdi. Müzik, şarkı ve dans bu toplantılarda muhakkak yer alır, hatta bazen güreşler bile tertip lenirdi. Dans edenler çoğu zaman ev sahibinin haremindeki kadınlardan oluşurdu. Bu zamanlar, haremde yaşayan genç kadınların nadiren topluma karıştıkları zamanlardı. Üstlerinde sadece kısa birer etek taşırlar, en zor yapılan akrobatik hareketleri erotik bir dansla birleştirir, misafirleri eğlendirmeye çalışırlardı.

ACI BİR HATIRLATMA

Bütün kadınlar başlarında güzel kokan yağlardan yapılmış koni şeklinde bir süs taşırlardı. Saatler geçtikçe bu koniler ısının etkisiyle erir, hanımları tatlı kokan bir yağla kaplardı. Böylesine yapışkan kokular içinde biten bir geceden sonra her Mısırlının yatmadan evvel yıkanmak alışkanlığı olmasına şaşmamak lazım. Bazen

Eski Mısırdaki giyim kuşam

misafirlerin gitmesi gecikince ev sahibi eğlencenin bittiğini belirtmek zorunda kalırdı ama bu alışlagelmiş bir davranış olduğundan kimse alınmazdı. Ünlü tarihçi Herodot, «Bazı toplanmaların sona erdiğinin anlaşılması için ev sahibinin misafirlerinin önüne bir tabut içinde mumyalanmış bir ceset getirdiğini» bile yazar. Sonlarının böyle acı bir şekilde hatılatılmasından sonra ayılan misafirl er evlerine dönerlerdi. Yüksek tabakanın aksine Firavunların son derecede sakin bir yaşantısı vardı Mısır'da. Sessiz ve mütevazı bir akşam yemeğinden sonra bir süre memleket meseleleri tartışılır, sonra bütün saray sessizliğe gömülürdü, taa güneş doğuncaya kadar.

NASIL YEMEK YİYORLARDI?

Diğer çağdaş medeniyetlerin aksine Mısırlılar yemeklerini bir iskemlenin üzerinde dimdik oturarak yerlerdi. Sadece küçük çocuklar yerlere konulan minderlere otururlardı. Paris'teki Louvre Müzesinde bulunan eski el oyması süslü kaşıklar, bize hiç olmazsa Mısır yüksek tabakasının yemeklerini de çağdaşları gibi elle değil, kaşıkları kullanarak yediklerini kanıtlamaktadır. Firavunların ev eşyaları arasında bulunan çatal-bıçak takımları ve tabaklarla faydalı ve çok kullanılan eşyalar da Mısırlıların süslemeye özen gösterdiğini anlatıyor.

BALIĞI FAKİRLER YİYORDU

Yemek ve içkiden zevk alan Mısırlıların bugün bize garip gelen bazı fikirleri de vardı. Meselâ, balık pis diye kabul edilir ve ancak açlıktan ölmek için çok fakirler tarafından yenilirdi. Nil üzerinde pek çok sayıda yaşayan su kuşları ise kıymetli bir yiyecek olarak kabul edilir, en zengin sofraları süslerdi. Kutsal hayvan olarak kabul edilen öküzler de leziz bir yemek sayılır ve rahatlıkla yenirdi. Fasulya ve bezelye de ölümler yemeği olarak kabul edilir, balık gibi çok fakir insanlar tarafından pişirilirdi. Buna karşılık güçlü bir yiyecek olarak kabul edilen yeşil salata bol bol yenirdi. Bira'nın milli içki olarak kabul edilmesine, hatta işçi ücretlerinin bir kısmının bira olarak ödenmesine karşılık süt ancak zenginlerin evlerinde bulunabilen bir lüks madde idi. Çeşitli hayvanların sü-

Kadın süsü.

tünden faydalanılan Mısır'da eşek sütü cilt sağlığı için kullanılırdı. Hatta bazı yaşlı hanımlar bu sütle banyo yapar, ciltlerinin genç kalmasını sağlamaya çalışırlardı.

BİR FİRAVUN'ÜN SABAH TUVALETİ

Daha önce de belirttiğimiz gibi Mısırlılar temizliğe düşkünlüydü. En fakir Mısırlı bile günde birkaç kez yıkanırdı. Saçlar temizlik amacıyla kısa kesilir, terebentinden yapılan bir çeşit banyodan sonra sürünülürdü. Firavunun sabah tuvaleti ise özenilerek hazırlanmış bir töreni andırırdı. Devletin bütün ileri gelen yöneticileri bu sırada hazır bulunur, devletin meseleleri tartışılırdı. Banyosunu aldıktan sonra Firavun'un berberi, pedikürçüsü ve manikürçüsü gelir, abanozdan yapılmış fildişi ile süslü kutuların içinde derilere sarılı sakladıkları aletleri ile firavunun traşını, el ve ayak bakımını yaparlardı. Berber firavunun sakalını ve saçını çengel şeklinde sapı olan bir özel ustura ile kazırdı. El ve ayakların temiz ve yumuşak görünmesine özen gösterilirdi. Herkesin çıplak ayak dolaştığı Mısırda ayak bakımına ayrı bir özen gösterilirdi. Mısırlı soylular, çıplak ayakla dolaşmanın mecburiyetten değil de canları öyle istediği için olduğunu göstermek amacıyla arkalarında yürüyen kölelerine sandaletlerini takıttırlardı.

SIRA GÜZELLİK UZMANLARINDA

Traş ve el-ayak bakımı bittikten sonra Firavunun yanına güzellik uzmanları gelirlerdi. Kristal şişeler su mermerinden kavanozlar içinde sakladıkları krem ve losyonlarla cilt bakımı yaparlardı. Firavunun cildinin daima genç ve parlak görünmesi gerektiğine inanılırdı. En kıymetli cilt kremi ise su mermeri tozu, bal ve tuz karışımı idi. Bu kadar uzun bir hazırlıktan sonra giyim önemsiz kalırdı. Kimsenin üzerine fazla bir şey giymediği Mısır'da Firavun ince, üzeri işlemelerle süslü uzun bir tunik giyerdi. Daha sonra ise içinde mücevherlerinin bulunduğu bir kutu önüne getirilir ve o gün takacağı mücevherleri seçerdi. Her günkü yaşantılarında firavunlar bir kaç yüzük, bir kolye, birkaç bilezik, bazen de bir çift küpe

takarlardı. Bütün soyluların sabah tuvaleti Firavununki gibiydi, ancak Firavundan başka kimsenin saç dibinden kazınmazdı. Saçların dibinden kazınması Mısır'da safiyeti ve tanrısal mertebeyi simgelerdi, bu yüzden de ancak Firavun ve din adamları ortada böyle dolaşabilirdi.

HANIMLARIN TUVALETİNDEKİ İNCELİKLER

Hanımlar ise sabah tuvaletlerine erkeklerden çok daha uzun zaman harcarlardı. Yetiştirilmiş hizmetkârlar saçlarını düzeltir, makyajlarını yapardı. Ayrıca vücutta bulunan tüylerden kurtulmak da sabah tuvaletinin bir parçasıydı. Giyinik oldukları zaman bile vücutlarının büyük bir kısmı açıkta kalan Mısır kadınlarının tüyleri yok eden son derecede etkili bir kremden faydalandıkları, hatta bazılarının rakiplerinden kurtulabilmek amacıyla saçlarını bu krem vasıtasıyla döktükleri söylenir. Kadınlar üzerlerine şeffaf kumaştan yapılan ve belden aşağısı önden açık bir elbise giyerler ve son derecede çok mücevher takarlardı.

EĞLENMEK ONLARA YETİYORDU

Mısır'da yaşayan yüksek sınıf bolluk içinde ve bugün için belki de biraz amaçsız yaşırdı. Firavunun gözünden düşmeden, cemiyetteki yerlerini kaybetmeden eğlenerek vakit geçirebilmek onlara yetiyordu. Boş zamanlarında ava çıkar, aileleriyle birlikte pikniklere gider, serin ağaç gölgelerinde şaraplarını yudumlayarak dostlarıyla sohbet etmek boş vakitlerini dolduran eğlencelerdi. Evleri de iklimi göre inşa edilmişti. Büyük bahçeleri egzotik çiçekler, yüksek ağaçlar, çeşmeler ve içinde balıkların yüzdüğü havuzlar süslerdi. Parlak renklerle süslü duvarlar, mozaik kaplı zeminler, rahat mobilyalar yüksek tavanlı odaları doldurur, balkonlar akşam serinliğinden faydalanmalarını sağlardı.

FİRAVUN NASIL, BİR SARAYDA YAŞIYORDU?

Firavunun sarayı ise iki bölümden oluşurdu. Birinci kısımda devlet işlerinin yürütüldüğü odalar bulunur, bunlar ülke içinden ve dışından

gelen, tanrı-kral'a saygılarını sunan veya ondan isteklerini öğrenmeye çalışan yüzlerce kişiyle dolar taşardı. Bu bölümden daha uzakta ise Firavunun özel dairesi ve önemli günlerde maiyetini selâmlamak için çıktığı büyük balkon bulunurdu. Kraliçe ve diğer kanuni eşleri gibi haremdeki bütün kadınların özel odaları vardı. Ayrıca sarayda çok sayıda odalık da bulunur, bunlar haremağalarının gözetiminde yaşarlardı. Odalıkların saray dışından herhangi bir kimse ile konuşmaları veya haberleşmeleri yasaktı. Yüksek rütbeli birine Firavun tarafından sarayındaki odalıklardan birinin hediye edilmesi ise büyük lütuf olarak kabul edilirdi. Saraydaki kadınların çoğunu, güzellikleri veya cazibeleri yüzünden seçilmiş olan yabancılar teşkil ederdi. Bazı Firavunlar haremlerinin genişliği ile ün yapmışlardır. Meselâ Nefertiti'nin kocası Akhenaton'un aldığı bir yabancı prenses beraberinde 317 tane bir-birinden güzel genç kız getirmişti. II. Ramses'in ise haremdeki kadınlardan yüzden fazla çocuğu olduğu söylenir. Başlarında bulunan Firavun'un bu kadar geniş bir harem kalabalığı ile yaşamasına karşı saray dışında fahişelik, zaman zaman cemiyete problem olmuştur. Eski bir papirusda yazarın, erkekleri tutkularına karşı uyanık olmaya, eş ve annelerine saygı göstermeye çalışan şu satırlarına rastlanmaktadır:

«Dudakları bal gibi, boyunları yağdan daha yumuşak olan kadınlardan kendinizi koruyun. O dudaklar kısa zamanda hayatı size, pelin otundan daha acı yapacak, o yumuşak adımlar sizi her gün mezarınıza yaklaştıracaktır. Eğer kendinizi onların cazibesine kapılmayacak kadar kuvvetli bulmuyorsanız yollarınızın hiç karşılaşmamasına çalışın.»

Bütün Mısırlılar bu nasihatları dinlememişlerse de eşlerine ve annelerine çok hürmet etmişlerdir. Toplum içinde kadınlar daima yüksek bir yer tutmuşlardır. Bugün bizden çok uzakta kalmış olmasına rağmen Mısır medeniyeti Batı medeniyetinin temel taşı sayılmaktadır. Nil vadisinde doğan bu ilk toplumun bize kadar gelen kültürel ve sosyal tesirlerine teşekkür borcumuz var.

Eski İstanbul'da Yabancı Sirkler

Nerimon Kurt

Türkler, XVI, XVII, ve XVIII. yüzyılda sirk alanında bütün dünyada ün yapmışlardı. Zorbazlar, kuzebazlar, tasbazlar, çenberbazlar, şemşirbazlar, canbaz ve rismanbazlar. şadırvanbazlar, hımarbazlar, ateşbazlar, mayrınunbazar, yılanbazlar ve benzeri hünerciler olağanüstü oyunlar gösterirlerdi.

Saraylara bağlı, astan ve benzeri hayvanların konulduğu kafesler vardı. İmparatorluk gerilemeye yüz tutunca, yabancı topluluklar gelmeye başladı. Önce saray çevresinde, sonra da halka temsiller verdiler. Bu sirk topluluklarının Türkiye'de ilk tiyatro binalarının yapılmasında da yardımları olmuştu. 1838 yılında gelen bir İtalyan topluluğu, hem sirk, hem tiyatro gösterileri veriyordu.

Önce izin ahp Beyoğlu'nun ana caddesi üzerinde geniş bir salonu tiyatro gibi kullanmaya başladılar. Ancak bu yer küçük geldiğinden, fiyatların da düşük oluşundan, burasını bırakıp bir anfiteatro kurmaya karar verdiler. Bu yolda padişah'tan da bir ferman kopardılar. Kendilerine verilen yer, Beyoğlu'nun kuzeyinde, yüksek duvarla çevrili bir arazidir. Buraya iki yüz metrekare bir alan üzerinde tahtadan bir oyun yeri, ayrıca sahne önünde de bu yüzölçümüne eşit bir saha üzerinde yuvarlak bir yer kurdular. Seyirciler kısmı, anfi biçiminde, basamak basamaktı, locaları da vardı.

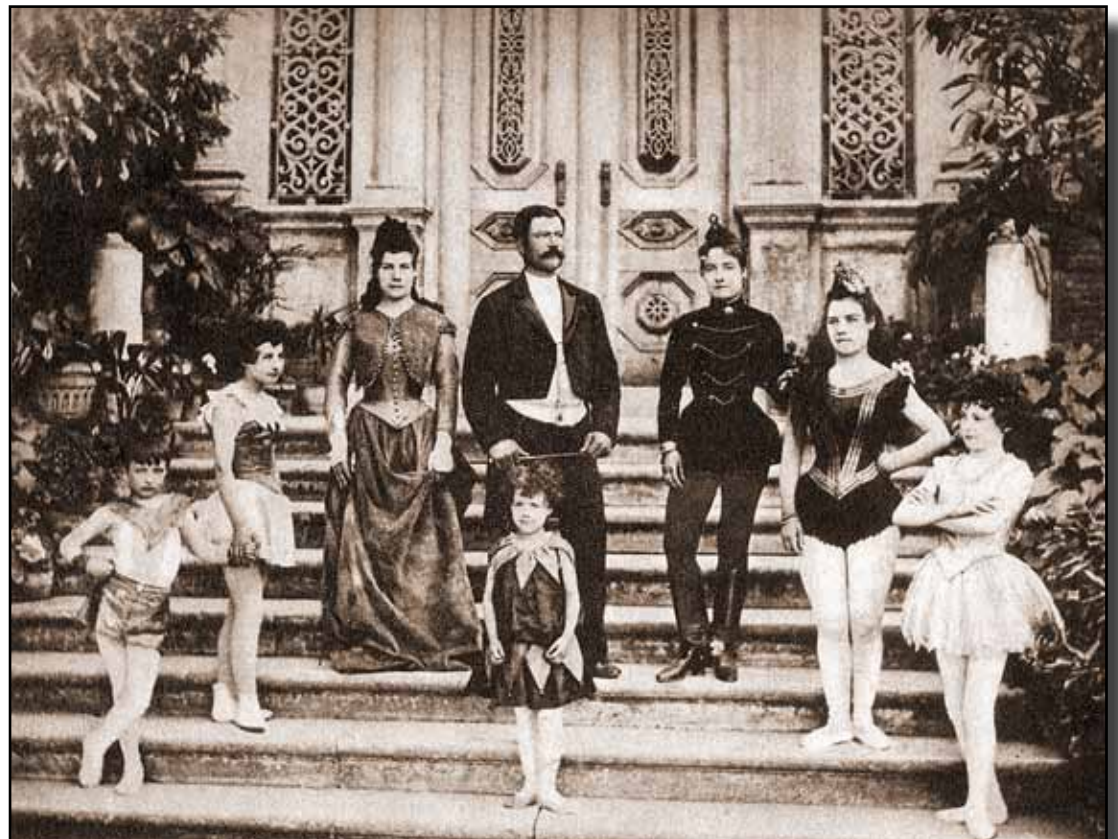
Anfi, 1838 yılının haziran ayında açıldı, iki bin kişi alabiliyordu. Burada komediler, trajediler yanında ip canbazlığı, kuvvet gösterileri, el çabuklukları, at üzerinde gösteriler de yapılıyordu. Tiyatro dolup taşıyordu. Seyirciler arasında saraydan gelenler vardı. Temsil geceleri salı, cuma ve pazardı. Ancak bu ekibin kazandığı

büyük başarıyı sarayda bulunan başka bir sirk topluluğu çekemedi. Onlar da, padişah'tan bir oyun yeri istediler. Nitekim, bir süre sonra birincinin yakınında ikinci bir anfiteatro yükseldi. Her iki ekip haftanın günlerini aralarında paylaşıyorlardı. Ne var ki, her iki topluluk da temsillerini pazar günleri vermek istiyordu. Buna da bir çare bulundu, bir pazar bîri, önceki pazar ikincisi temsil vermeye başladı. İkinci topluluğun saraydan gelen bir takım üstünlükleri, imtiyazları bulunuyordu. Hem saraydan her ay dört bin kuruş aylıkları vardı, sarayda hayvanlarını koyacak ahırları bulundu gibi, ayrıca saraya bağlı olduklarını halka duyurmaları, seyirci çekmekte yardımcı oluyordu. Haftalık gelirlerinin kırk beş kuruşa yüksel-

diği oluyordu. Ancak havaların soğuması, üzerine rağbet azalmıştı.

CİBOUE OLYMPIQUE

Bu topluluklardan sonra İstanbul'a pek çok sirk topluluğu geldi, 1844'te Cirque Olympique topluluğu geldi, yöneticisi Berenak adında biriydi. Topluluk ayrıca, Cezayir'in Fethi adında bir pantomim de oynadı. Topluluğun en kudretli artistleri Charles Rappo, Francois Rappo ve Mile Rappo adında kuvvet ve el çabukluğu hünerleri gösteren bir aileydi. Bunlar, Çırağan Sarayı'nda da temsiller verdiler. Padişah 30 bin, Valide - Sultan da 20 bin kuruş verdi. Topluluk temsillerini Tepebaşı'nda veriyordu. Henüz burası mezarlıktı. 1849'da aynı adı taşıyan topluluk geldi, bu defa

Yıldız sarayında gösteri yapan bir aile sirki.

Eski bir sirkte ağızdan alev püskürten bir canbaz.

yöneticisi Guillaume'du. 1850'de topluluk, yöneticisinin adını taşıyarak temsillerine Ağa Carnii yakınında bir yerde başladı. Topluluğun en ilgi çeken sanatçısı, Brezilya maymunu gibi giyinen Gaspard Matracia idi. Naum tiyatrosunda temsil verdiği zaman, balkonlara kadar zıplıyordu. Topluluk 36 kişiydi, 25 de at vardı. Soyatarı J. VWhite ve P. Socchi, atları yöneten Madame Luigia Lombardi idi. Atlar arasında Mylady, Superbe, Apollon ilgiyi çekiyordu. David Guillaume ve kızı Mile Magdalena pantomim ve bale gösterileri de yapıyorlardı.

Değişik tarihlerde Türkiye'ye birçok defa gelen bir sirk topluluğu da Souillier sirkiydi. Bu sirk in önemi, Gedikpaşa'da Osmanlı Tiyatrosu'nun bu sirk için yapılmış olmasıdır. 1854'te gelişlerinde ana caddelerde büyük bir geçit alayı düzenlemişlerdi. 1858 yılının mayıs ayında Souillier, Münire Sultan ile Cemile Sultan'ın düğünleri için geldi. Maslak'ta sirk için ayrı bir yer yapıldı. Düğünden sonra Souillier temsillerini Palars de Fleurs'de verdi. 1859'da Souillier sirkine fermanla «İmparatorluk Sirk-i» adını taşıması izni verildi. Bütün sirklerde olduğu gibi, bir aile sirkiydi. Souillier'nin kızı Mile Elementi-

ne ve Leon ve Victor Souiflier'nin en başlıca hünerleri, Arap atlan üzerine ayakta durmaktı. Topluluk, kadınlar için de ayrı temsiller veriyordu.

1860 yılında Souillier'nin temsillerini verdiği Gedikpaşa Tiyatrosu yeniden düzenlendi, havagazı ile aydınlatıldı, tiyatro temsilleri de vermeye uygun bir biçime sokuldu. Topluluk, ayrıca, Taksim'de de temsil veriyordu. İçlerinde Don Juan adlı Amerikalı bir matador, Hodjes adında bir İngiliz soytarısı, Jacques Hovvard adında uçan trapez sanatçısı, köpeklerle temsil veren Ernest Zagoutte vardı. Olga Souillier'nin kızkardeşi Mme Chinellato Souillier, pantomim temsilleri veriyordu, Souillier sirkini saraydan Cafer Bey getirtmişti. Topluluğun yöneticisi Louis Souillier idi. Soytarılardan Giovanni ve Carlo kardeşleri, Roche'yi, Jeunet'yi, Roman-yalı Pacifico'yu, binicilerden Mues Caroline ve Dufour'u da saymak gerekir.

Topluluk aynı yili, Said Paşa'nın oğlu Tosun Paşa'nın sünnet düğünü için İskenderiye'ye gitti. 1867'de sürekli temsiller veren, bu arada Gedikpaşa tiyatrosunu da kullanan Cirpue Suhr'da, soytarı Antonin ile Amerikalı patinajcı Tulle vardı. Topluluk Ma-

zeppa adında bir pantomim gösterisi temsili de verdi.

DERRAIN VE A. GREGORY

1881 yılına kadar 15 yıl Türkiye'ye önemli sirk topluluğu gelmedi. 1881'de Derrain adında bir Fransız'ın yönetiminde bir sirk topluluğu, Tünel'de Tekke Bahçesi'nde 60 at ve 60 patinajcı ile temsiller verdiler. Derrain sirk-i İstanbul yakasında da temsiller verdi.

1888'de Tepebaşı Bahçesi'ne A. Gregory sirk-i geldi. Sirkte Mile Esmeralda at terbiyecisi, Albay Boone yırtıcı hayvan terbiyecisi, Mile Juliette ise ip canbazı olarak ilgi çekiyordu. Ancak Tepebaşı bahçesi 500 kişiden fazla seyirci alamadığı için topluluk, temsillerini uzun sürdüremedi.

Ertesi yili Taksim bahçesine, at gösterileri yapan Teonidas Arnioti topluluğu, 1889'da programında 194 numara bulunan Grande Cirque Tourniaire geldi. Halep geçidinde, en son Dormen Tiyatrosu'nun kullandığı yerde temsillerine başladı. Toplulukta 40 sanatçı, 20 at, geyik, eşek, maymun gibi çeşitli hayvanlar vardı. Topluluğun yöneticisi Theodore Branzeau idi. 1892'de bu topluluğun adı Cirque Tourniaire ve Giuletti oldu.

Türkiye'ye çok sık gelmiş olan Tourniaire sirkinin 1893'teki programını, bir fikir vermesi için buraya alalım:

Milles Therese ve Antoinette'de Gladatörler, Porzio Kardeşler'den (3 soytarı) Niyagara Köprüsü, Mile Lizzy Tourniaire'den Küre Dünya, Lepik'ten atlı gösteri, soytarı Meni, Mme C. Peirantonio'dan Coco adlı koşumsuz atın hünerleri, yine ondan giyimli köpekler, M. ve Mme Egidie'den Merdiven, Levvis adlı soytarılar, M. Jean Leonard'dan atlı gösteri, tel üzerinde canbazlık. Mile Virginie Borza, Mme Leonard'dan koşumsuz at Zampa, M. Lazopore'dan Akıllı Eşek ve başkaları.

1894'te Halep Carşısı'na bir sirk geldi. Oyunları arasında soytarı Olschansky, bisikletçi Leopold, at gösterileri Mile Pauline, tehlikeli taklaklar atan Waldemar vardı. Aynı yıl Zincirlikuyu'da gösteriler yapan sirkte Rosso atlarla, Mfles Carmen, Adelaide, Dolores ve Donatos Kardeşler de üç taklaklı tehlikeli trapez gösterilen yaptılar. Ayrıca canbazlar, at eğitimcileri, soytarılar vardı. 1895'te Beyoğlu'ndaki sirk, Guiletti Cirque de Pera adını aldı. Topluluk, çocuklarla pantomim temsilleri gösterildi. Bu sirk rakibi Mm. Giuntini ve Ferroni idi. Rakip topluluk Concordia tiyatrosunda gösterilerini veriyordu. Yunanlı yırtıcı hayvan terbiyecisi Georges Alexiadis, Afrika aslanlarıyla gösteriler yapıyordu. Birinin Cirque de Pera adını taşımasına karşılık bunun adı Cirque Excelsior'du.

1896'da W. Cooke'un İngiliz sirk geldi ve Cirque de Pera'da temsiller verdi. Aynı yıl Giuletti Rusya'dan döndü. 1897'de Giuletti sirkinde atlı gösteriler için Mile Josephine ve Therese, atlet üç kardeş Milliens kardeşler, akrobat Hernandez ailesi, 15 yaşında Jockey Marle Povvell, bir de Beyoğlu köpeklerinin havlamasını taklit eden bir sanatçı vardı. Aynı yıl Taksim bahçesinde de Rudolf Braun'un sirk temsiller veriyordu.

1898'de Cirque de Pera, sinema,

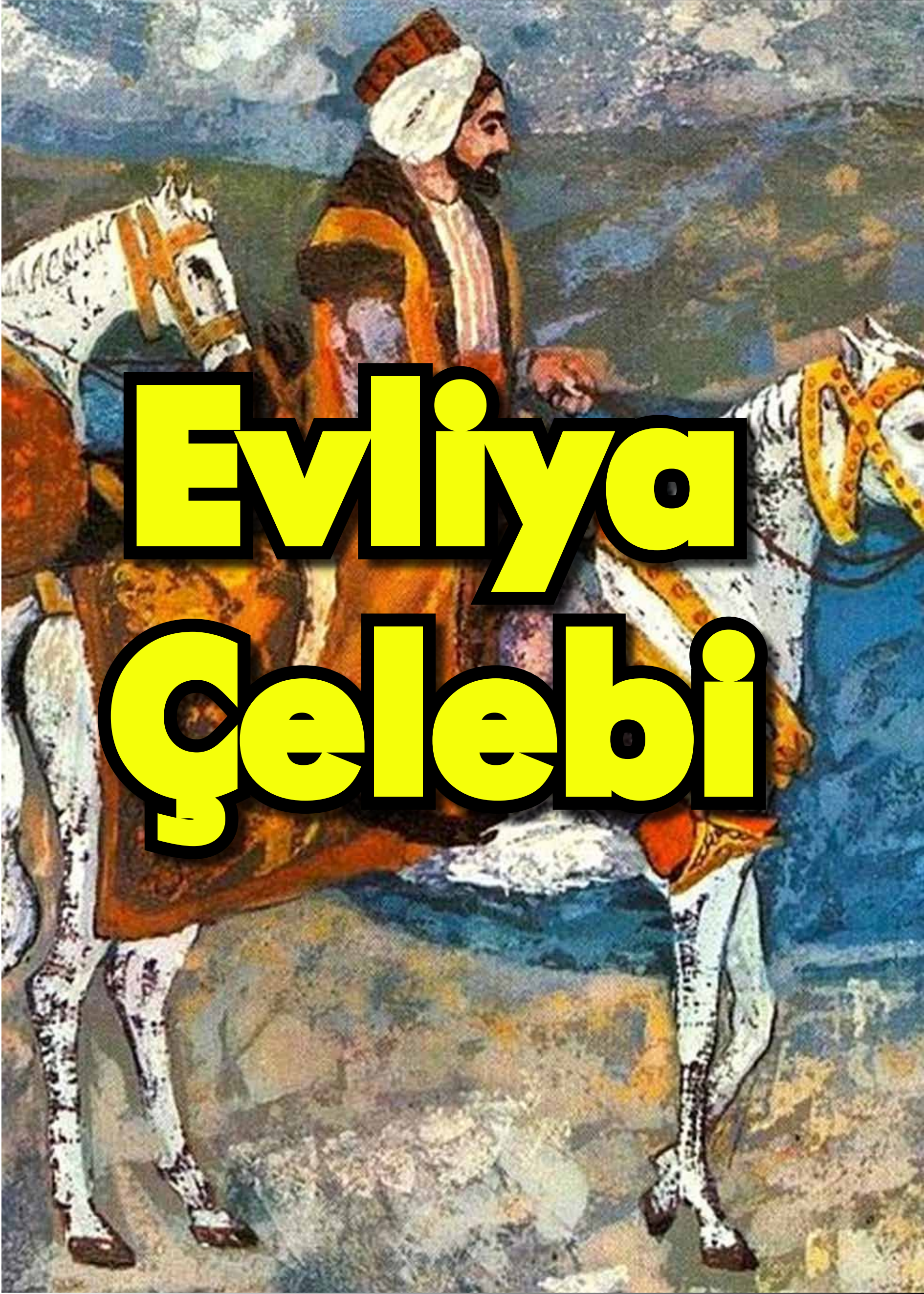
Aslan Terbiyecisi

gramafon ile sirk gösterilerini, birleştirdi. Sinemada serpantin dansı yapan Loie Fuller gösteriliyordu. Sinematograf Continsouza'nındı. Sultan M. Abdülhamid Continsouza'ya, Sanayi-i Nefise, sirk yöneticisi L. R. Ramirez'e de Mecidiye nişanı verdi.

1899'da Concordia'ya Billy Hayden'ın Cirque Miniature'ü, 1899'da Rodolfo Pierantoni sirk geldi. İkincisi, Kadıköy Zamboglu bahçesinde temsiller verdi. Ramirez'in sirk de Kalender'de gösteriler veriyordu. Ramirez yönetimindeki sirkte 70 kişi ve 30 at, 1901'de gelen Pierantoni sirkinde 60 sanatçı ve 30 at vardı. Özellikle Comtesse Arina de George'un atla, gösterileri beğeniliyordu. Bu yabancı sirklerde, Türkler de gösterilerde bulunuyorlardı. Nitekim, 1902'de İp canbazı Hasan Ağa ile Sarı Ahmed'in temsillerine rastlıyoruz. 1903'te bir İngiliz - Amerikan sirk geldi. Bu sirkte 30 maymun, 10 aslan, 10 çöl devesi, 8 kurt, 6 yılan, 16 keçi, 12 at, 7 köpek, 4 ayı, 5 timsah ve 40 sanatçı vardı. Aynı yıl Cirque de Pera'da Hammerschmidt sirk vardı. Sirk elektrik ve havagazı ile aydınlatılmıştı. Toplulukta 60 kişi ve 45 at vardı. 1904'te Cirque de Pera'ya Ramirez yeni bir sirk getirdi. Burada pantomim gösterilerinden başka, kedilerle köpeklerin gösterisi ilgi çekiyordu. Ayrıca, Mazoni adında bir sanatkâr, seyircinin gözü önünde bir atı kaybetti. 1905'te Mamerschmidt

sirki Moda'da temsiller verdi. Ramirez sirkinde 70 sanatçı, 60 hayvan vardı. 1906'da Henry Hertmann'ın Monument adlı Alman sirk geldi, bu toplulukta 3 fil, 20 at vardı. Topluluk, Kadıköy'de de temsiller verdi. 1908'de Taksim'de Eftalopes gazinosunda kuzey ayları gösterildi. 1909'da Taksim'de Nouveau Cirque kuruldu. Yönetmeni Ribero idi. Ayrıca, H. Arditti de yerin müsteciriydi. Sirk, 25 vagonla geldi. İlginç gösteriler arasında Lombardi'nin top ağzına girip mermi gibi atılmasıydı. 8 kişilik bale vardı. Castellano adlı üç soytarı, Meksikalı jokey, birbirlerinin başı üzerinde duran Barnet'ler, çifte trapez Charles kardeşler, atlı gösterilerde Mile Lucie, amazon Mile Beketo, canbaz Miss Olga ve başkaları vardı.

1910'da Cirque Giuntini geldi. Daha önce de Türkiye'ye gelmiş olan bu toplulukta 12 dansçı vardı. Mme Roussiere'in atları, Taksim'deki Nouveau Cirque binasını, sinemacı Pathe Freres aldı, amfi biçimine sokarak adını Reşadiye koydular. Bu arada aynı yıl Taksim Meydanı'nda Saturnino Kimenez Grande Corrida de Toro, boğa güreşlerine başlandı. Bundan sonra da sirkler arada bir geldiyse de, eskisi kadar parlak değildi. O günlerden tek iz, önce sirk olan, sonra Varyete Tiyatrosu, Ses Tiyatrosu ve Halep Pasajı'nda Dormen Tiyatrosu adlarını alan tiyatrodur.

Evliya Çelebi

XVII.

yüzyılda yaşamış büyük yazar ve seyyah olan Evliya Çelebi, padişah ve vezir nedimliklerinde bulunmuş, hoşsohbet bir meclis adamıydı.

Nusret Büyükemir

Ölümüne kadar varabilecek büyük tehlikelerle karşılaştığı uzun, yorucu ve zincirleme seyahatlerden hiç yılmamış, gayetle cesur ve maceraperest: zaman zaman, müezzin, imam, vezir ulağı, devlet ulağı gibi meslekler yapmıştır. Eşsiz bir değer taşıyan on ciltlik muazzam seyahatnamesinde yer yer kendi biyografisini de yazmıştır ki, bu otobiyografi parçaları, büyük yazarın hayatından sözeden tek kaynaktır.

Devrinin vakayî-nâmelerinin (*) hiçbirinde adı geçmez. Şiirle meşgul olduğu hâlde, ondan çok aşağı değerdeki şâirlerin adını içeren şair listelerinde onun adı geçmez. Halbuki devrinin çok tanınmış popüler bir kişisiydi,

(*) *Vakayî-nâme: Günün gününe yazılmış olayları içine alan eser. Oluş sırasına göre yazılan tarih, vak'anüvis tarihi, kronik. Kronoloji cetveli.*

Büyük seyahatnamesinin çağdaşları tarafından bilinmediği de söylenebilir.

Kendi kaleminden başka Evliya Çelebi'den sözeden tek eser. Mehmed Vâhid Efendi'nin «Tîrendâz-nâme» si-
dir, büyük yazar, seyyah, İstanbul'da Okmeydanı'nda Ağalar Menzili'nde ok atarak rekor kırmış bir kemankes (okçu) olarak gösterilmiştir.

Evliya Çelebi, I. Sultan Ahmed'in devrinde, Hicrî 1020 yılı muharremi-
nin onuncu günü (M. 25 mart 1611) İstanbul'da Unkapanı semtinde doğdu.

Sultan I. Ahmet.

Babası, Kanunî Sultan Süleyman ile Belgrad, Rodos, Budin ve İstolnibelgrad ile Zigetvar seferinde bulunmuş, Kuyumcubaşı Derviş Mehmed

Zillî'dir. Bu kişi, 1521'deki Belgrad seferinde ve 1522'deki Rodos seferinde en azdan 15 - 16 yaşında bir genç olsa, oğlu Evliya Çelebi'nin doğumunda 105 - 106 yaşında, yüzyıl görmüş bir pir olması gerekir. Evliya Çelebi babasının ölüm tarihini de Hicri 1058 (M. 1648) olarak gösteriyor, yukarıdaki Belgrad ve Rodos seferleri kaydına göre Derviş Mehmed Zillî'nin 142 - 143 yaşlarında olması gerekir. Bu sayıların gösterdiği gerçek şudur ki, o çağların çok yorucu seyahatleri için gerekli olan vücut zindeliğine ve gücüne Evliya Çelebi kalıtsal olmak yoluyla sahip olmuştur.

Baba tarafından dedesi Demirci Kara Ahmed, onun babası Unkapanı civarında bir camisi bulunan ve fetihle beraber İstanbul'a ilk girenlerden olan Yavuzer Sinan Bey'dir. Evliya Çelebi, baba soyunu Türkistanlı büyük fikir adamı ve şâir olan Hoca Ahîned Yesevî'ye kadar götürmektedir.

Annesi bir Abaza kızıydı. Evliya Çelebi annesinin adını kaydetmemiştir. Gene Abaza kavminden

Fındıklılı Pervane Kaptan'ın akrabası olup çok küçük yaşta iken memleketinden bu kaptan tarafından getirilerek daha birçok güzel kızlarla beraber I. Sultan Ahmed'e hediye ola-

rak takdim edildiğini, bir süre sonra da bu padişah tarafından Kuyumcubaşı Derviş Mehmed Zillî'ye verildiğini yazıyor. XVII. yüzyılda sadrazamlığa kadar yükselmiş vezirlerden Melek Ahmed Paşa, bu Pervane Kaptan'ın oğludur ve dolayısıyla Evliya Çelebi'nin de anne tarafından yakınıdır ki. büyük yazar, Melek Ahmed Paşa'nın en yakın adamlarından biri olmuştur.

«ÇOK GAZADA BULUNSUN!»

Evliya Çelebi kendi doğumunu şöyle anlatıyor:

«Bu hakîr Evliya doğumunda merhum Sun'ullah Efendi hanemizde bulunup, kulağıma küpe olmak üzere ezân-ı Muhammedî'yi savt-ı âlâ ile okumuşlardır.

«Kurbanımızı da Mevlevî Şeyhi İsmail Efendi kesip: «İsmail kurbanıdır!...» buyurmuşlar.

«O gece hanemizde yetmiş kadar sahib-i sülûk, ârif-i billâh canlar bulunup. Giysûdâr Kapan Mehmed Efendi kundağını alıp. kulağıma ezân-ı Muhammedî okumak murad edindikde:

«— Bu oğlanı agâh idüb kulağına kim ezan okudu?... diye sual edince, hazır bulunanlardan üstâd-ı ekremimiz ders-i âm Ahfeş Efendi:

«— Ezanı. Sun'ullah Efendi okudul... der.

«Bunun üzerine Giysûdâr Mehmed Efendi: Biz dahi inde'l inâbe fenâfillâh ezanını okuyalım!... diyüb hazin bir sesle ezan okuduktan sonra, elindeki teberi (*) bir tarafına koyub:

(*) Teber: dervişlerin taşıdıkları uzun saplı ve yarım ay şeklindeki balta.

«— Bunu bir oğlana ihsan eyledim, çok gazada bulunub, sahib-i seccâde-i celâl olsun ve her zaman fenalığından birşeyden korkmayub kumda oynasın, ayağına çöp batmasın!... diye Fâtiha-i şerife tilâvet ederek, selâm verip giderler.

«Kasımpaşa mevlevîhanesi şeyhi Dîvâne Abdi Dede hazretleri ağzından bir ekmek parçası çıkarıp ağzına koyarak:

«— Fukara lokması ile perveriş bulsun!... demiş.

«Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi hazret-i Doğant Dede, kundağını

Evliya Çelebi'nin müze olan evi.

kucağına alub havaya atarak:

«— Bu oğlan bu cihanda bizim uçurtmamız olsun!... buyurmuşlar.»

Yukarıdaki satırlar. Evliya Çelebi'nin baba evi hakkında oldukça ayrıntılı bir fikir vermektedir.

Derviş Mehmed Zilli Unkapanı'nda otururdu. Haliç kıyısı boyunca uzanan sulara Unkapanı'nın iç tarafında kuyumcu dükkânları vardı. Evliya Çelebi'nin çocukluğu Unkapanı'nda geçti. Semt büyük halk yazarının yetişmesine çok uygundu. Her an hararetli, canlı, gürültülüydü. Arabacılar meydanı, meydan önünde mahalle mektebi, mektep yanında bir odada oturan ve yaz kış açık ve yalın ayak dolaşan Giysûdâr Kapan Mehmed Efendi, tâ Macaristan'da Peçevî taraflarından onu ziyarete gelen kabacıçalı. çakşırılı adamlar, bir Âşık Derviş Ali, onu Evliyâ'nın gözü önünde bıçaklayıp öldüren Hacıahmedoğlu adındaki yiğit. Bu delikanlının Ağakapısı'nda idamından sonra, geceleyin cesedinin Çardak iskelesinden denize atılması, yazarın yıllar sonra bütün renk, hareket ve canlılıkları hatırlayarak anlatacağı sahneler olacaktı.

Çok yaşamış ve çok görmüş olan babası. Evliyâ'nın üzerinde derin etkiler yapmıştır. Gördüklerini bir ressam gücüyle anlatan, canlı ve renkli aktaran Evliya Çelebi'nin. Otobiyog-

rafisinin bir parçasından birçok şey öğreniyoruz. Daha çok küçük yaşta ken eline birtakım resimler geçmiştir. Onyedinci yüzyılda eşliğinden içeriye resim giren bir Türk evinden Evliya Çelebi'nin çıkması, üzerinde dikkatle durulacak bir konudur. Yazar bu çocukluk anısını şöyle anlatıyor: «Pederimiz bir pîr-l fani idi. Yâr-ı gaarı arkadaşlarından yine bir pir vardı, ismine Sukemerli Mustafa Çelebi! derlerdi. Fransa kralının kızının akrabasından olduğu muhakkak idi ki, Fransa kralından sık sık hediyeler gelirdi. Çocukluğumda bana resimler bağışlardı...»

Sukemerli Mustafa Çelebi, küçük Evliya'nın hayal gücünü de etkileyen bir kişi olmuştu. Özellikle katıldığı savaşlara ait anlattıklarını Evliya Çelebi hayret ve hayranlık içinde dinlerdi.

Altı yaşında iken namus ve utanmayı farkettiğini söylüyor. Mahalle mektebini bitirdikten sonra Fil Yokuşu'nda Hâmid Efendi medresesinde derslere katıldı. Bu medresede devrin tanınmış ulemâsından Ahfeş Efendi'den yedi yıl fenbilgileri aldı. Sultan İbrahim devrinin meşhur Cinci hocası Safranbolulu Hüseyin Efendi'yi, softalığında, bu medresede öğrenci iken tanıdı. Evliya'nın tabiri ile: kendisi «Molla Cami» okurken, Safranbolulu Hüseyin «Kitab-ı izzî» okumuş.

Bu yıllar içinde gençlik arkadaşlarından biri de şâir Fehîm olmuştur. O yaşlarda kendisi de şiirle ilgilenmiştir:

«Ne mümkündür halâs olmak ecelden»

gibi mısralar yazmış ve manzum tarihler düzenlemiştir.

HAYATININ EN ÖNEMLİ OLAYI

Hicrî 1045'de (M. 1636) 25 yaşında iken, IV. Sultan Murad tarafından Enderûn-ı Hümâyûn gılmanları (*) arasına alındı. Hayatının bu önemli olayını şöyle anlatıyor:

(*) *Gılman: Bıyığı yeni bitmiş gençler.*

«1045 Ramazanının Kadir gecesi idi (24 Şubat 1636), her yıl olduğu gibi Ayasofya Camii'nde nice bin âdem toplanmıştı. O sırada üstadım merhum Evliya Mehmed Efendi'den hıfzı tekmi ederek, pederim Derviş Mehmed Ağa'nın ısrar ile isteği üzerine o Kadir gecesi müezzinler mahfilinde teravihten sonra hatm-i şerif okumaya başladım. En'âm sûresini bitirince Kozbekci Mehmed Ağa ve Silâhdâr Melek Ahmed Ağa mahfile çıkıp, bana o kalabalık cemaat içinde som altın sıрма işlemeli, Tâc-ı Yûsuf'u giydirdiler:

«— Buyurun sizi saadetlû padişah ister!... diyerek elimden yapıp, padişah mahfiline götürdüler. Gazi Murad Han'ın huzuruna varınca yer öpüp selâmdan sonra tebessüm ederek:

«— Kaç saatte hatm-i şerif idebilirsin?... buyurdular.

«— Padişahım, sür'at itsem yedi saatte hatmiderim ama ne ifrat ne tefrit olmadan sekiz saatte inşaallah hatm-i şerif ederim dediğimde:

«— İnşâallah merhum saîd-i şehîd Musa Melek yerine yed-i beyzâ gibi yed-i tûlânı ayan idüb musahibim olursun!... buyurdular (Musa Melek Çelebi, Dördüncü Sultan Murad'ın bir ayaklanmada öldürülmüş, güzelliği ile meşhur genç nedimiydi). Ve iki avuç altın attılar ki, cümlesi yüz yirmi üç sikke-i hasene idi.

«O vakit zaif nahif gelişmiş bir çocuk eşkâlinde idim amma, yaşıım yirmi (kendi kaydı doğum yılına göre yirmi beş) ve gayet necîb ve reşîd idim. Meclis âdabı bilir, vüzerâ,

vükelâ ve şeyhülislâmlar huzurunda aşır ve na't-ı şerîf tilâvet idüb, müsa-habet iderdim.

«Murad Han Ayasofya Camii'nden kalkıp fanus ve meş'aleler ile ve hakıyr dahi bir ata binerek Servi kapısından saraya girip kendileri bizzat beni Hasodabaşı'na teslim etti. Ertesi sabah beni kilercibaşı Sefid Ali Ağa'ya gösterdiler. Turucubaşı Ahmed Ağa lalamız, Güğümcübaşı Mehmed Efendi yazı hocamız, musahip Derviş Ömer musiki hocamız, ders-i âm Keçi Mehmed Efendi nahiv ve eski kendi hocam Evliya Mehmed Efendi tecvid hocamız olup, mübarek olsun dediler.

«Horoz imam, has odada ilm-i hıfzda şerikimiz, Daya-zâde Handan. Ferrahoğlu Âsaf Bey ve Maanoğlu Keçeci Süleyman ve Anber Mustafa müezzinlikte ayakdaşlarımız olup, gece ve gündüz has hamam yanında Meşkhâne denilen yerde Hüseyin Baykara fasılları dinlerdik.

«Bir gün sırmalı esvaplar giydirdiler, başıma sırmalı bir arâkıyye-i Yûsufiye koydular, iğreti zülûfler taktılar. Devlet nişanıdır diye dua ve sena ettiler. Bazan ayakdaşlarımız sıbyan ile samur kalpak giyerdik. Silâhdâr Melek Ahmed Ağa (Paşa) kendisiyle anamız tarafından yakınlığımız olduğundan sık sık yoklar ve ihsanlar ederdi.

«O sırmalı esvapları giydiğim gün

Civan Dilsiz ile Tavşan Dilsiz türlü şakalar ederek beni alıp silâhdâr Melek Ahmed Ağa'ya götürdüler. Padişah huzurundaki meclis âdabını, dua ve sena etmeyi ve daha nice kelimâtı talim ettiler. Padişah hareminden çıkıp selâmına duran kırk hasodalılara selâm verip, bir taht-ı âlide oturdular, hemen koşarak yüz sürerek, yer öptüm ve o anda hatırıma gelen şu kıt'ayı korkusuz, pervasız okudum: *Âfâk-ı şehâ mâdeletin nuru pür etsin Hurşid gibî encümen-i dehre çerağ ol Geh nâfe gibî eyle derû deşti muattar Geh gonca sıfat gülşene gel zînet-i bağ ol*

Hallâk-ı cihan eylemesün âlemi sensiz Her kande isen pâdişehim izz ile sağ ol

EVLiYA MUSAHİB OLUYOR

«Daha başka hayır dualar ettiğimde:

«— Birşey oku! dediler.

«Ben de:

«— Pâdişâhım... Yetmiş iki ilimden Fârisî, Arabî. Rumî, Süryânî, Yunânî, Türkî, varsağı, kâr, nakış, savt, amel. zikir, tasnîfât, akvâhüznengîz ebyât ve eş'ardan bahr-i tavi. kasâid. tercî-i-bend, terkîb-i bend, mersiye, lydiyye, muaşşer, müsemmen, müsebba', müseddes, muhammes, penc-beyt, gazeliyyât, kıt'a, müselles, dübeyt, müfredat, muamma, ilâhiyyâtan ne murâd-ı şerifiniz olursa buyurun okuyayım!... dedim.

Bir eğlence gravürü.

«— Bre rencbere bak, ne acâib dâva etti!... iş düzen midir, yoksa saydıkların icraya kaadlr midir? dedi.

«— Pâdişâhım eğer affile muamele idüb serbest bırakırsanız, huzurunuzda nedîmlik idüb, siz pâdişâhımı eğlendiririm, dedim.

«— Nedîmlik ne demektir? buyurdular.

«— Padişahım... bir adam hüsnü-ülfet idüb münasebet etse ona nedîm derler, şarab meclisine dahil olup münasebet edenlere de nedîm-l nâb derler, bu lûgat-i münâdimden gelir ki o da, müdam'dan kalbedilmişti. Müdam, şarap demektir, dedim».

O gün Evliya Çelebi, Sultan Murad'ın has nedimleri arasına alındı. Sınava benzer sohbetten sonra padişah, yeni nedimi-ne bazı şarkılar okuttu. Bir ara bir de türkû istedi. Evliya, güftesi Sultan Murad'ın olup. Musa Melek Çelebi için söylenmiş ve devrin büyük üstadı Derviş Ömer tarafından bestelenmiş şu türküyü okudu:

*Yola düşüb giden dilber
Mûsâm eğlendi gelmedi
Yoksa yolda yol mu şasdı
Mûsâm eğlendi gelmedi
Evliyâ'nın sesi davudi idi,*

hazin bir eda ile okurken, Sultan Murad ağladı ve çevresini çıkarıp gözlerinin yaşını silerek:

— Hay veled! Tez doğru söyle, ben bu türküyü yaptığma pişman olup yasak ettim, sen kimden öğrendin ve hünkâr huzurunda oku diye seni kim talim etti!... diye sordu.

Evliya Çelebi:

— Padişahım ömrün uzun olsun... Babamın Ferruh ve Bihzad isminde köleleri vardı, büyük taunda (*) öldüler, onlardan öğrenmiştim ve Allah bilir, bana kimse hünkâr huzurunda oku demedi, dedi.

(*) *Taun: Veba salgını.*

Musiki faslı devam etti ve Evliya, segah makamından bir murabba ile semaî okudu, okuduğu parçalar şunlardır:

Murabba

Yârin dehânı sırr-ı nihandan haber verir

Güftâra gelse sihr-ı beyandan haber

verir

Hışm ile baksa virmez aman Rüstem-i zaman

Kirpiği ok. kaaşı kemandan haber verir

Semaî

Âlet-i hüsnü mükemmel kad-i dîlîcû da güzel

O siyeh gözler ile hak bu ki ebru da güzel

Hatt-ı nevhîze ne dersin dedi rahmyle dedim

Sende ol rû da güzel hatt-ı semen-bû da güzel

1045 (M. 1636) Ramazanında Kadir gecesi Enderun oğlanları arasına alınan Evliya Çelebi. IV. Sultan Murad'ın Bağdat seferi dönüşünde (1639), saraydan gündelik 40 akça si-pahilikle çıktı. Enderunda üç yıl kadar kaldı.

Meşhur seyahatlerine, saraydan çıktıktan üç yıl sonra Hicrî (1050) Muharreminde (M. 1640) başladı. Önce Bursa'ya gitti, 29 - 30 yaşlarında idi. Seyyah oluşu üzerine bir rüya anlatır ki, tarih edebiyatımızda «Evliya Çelebi Rüyası» diye tanınmıştır.

Saraydan alındığı sırada kendisinin ilk gençlik portresini çizen Evliya Çelebi, «Zayıf ve nahif, amma gayet necîb ve reşid idim» diyor. Evliyâ'nın Seyahatnâme'si büyük bir dikkatle gözden geçirildiği takdirde, sevimli bir yüze sahip olduğu anlaşılır. Devrinin tanınmış okçularından ve binicilerinden bulunması sürekli olarak seferlerin yorgunluklarına dayanabilmesi, bünyesinin de çok canlı ve sağlam olduğunu gösterir. En yardımcı koruyucusu olan Melek Ahmed Paşa'nın sadrazamlıktan ayrılması ile sonuçlanan 1061 (M.1651) ayaklanmasını anlatırken, bir vesile ile, ken-

disinin sakalsız olduğunu belirtmiştir.

«Yirmi iki gazaya gittim ve elli yıl seyahat ettim» diyen Evliya Çelebi, bu yoğun ve sürekli dolaşmalar arasında İstanbul'a da uğramıştı. Hemen her seferinde İstanbul'da az kalmıştı.

Seyahatnamenin hiçbir yerinde, evli ve çoluk sahibi olduğuna dair hiçbir kayıt yoktur. Doğup büyüdüğü Unkapanında evleri ve dükkânları vardı; hattâ Süğlüm Muslu Sultan sarayından çıkan ve Unkapanı'ndan Vefa meydanına kadar geniş bir semti yokeden yangında Evliyâ'nın evi ve dükkânları da yanmıştı. Kadıköy'ünde de bir bağı vardı.

Evliya Çelebi'nin büyük eserini, uzun ve yorucu, hatta bazan büyük tehlikeler atlatılarak gerçekleştirildiği seyahatlerinde, notlar topladıktan ve devrinin bazı tanınmış tarih, coğrafya ve biyografilere ait kitap ve dergilerini de elde ettikten sonra bir oturuşta yazdığı anlaşılmaktadır.

Evliya Çelebi'nin Bursa seyahatinden sonraki hayatını, on ciltlik büyük Seyahatnâmesi'nde yazdığı olaylar arasında izlemek gerekir. 1640 yılında başlayan gezileri 1682'de Sadrâzam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Viyana seferi hazırlıkları yılına kadar kırk yıldan fazla sürdü.

Seyahatnamesinin birinci cildinde çeşitli yerlerde en son seyahatlerine ait bazı anılar da yazılmıştır ve IV. Sultan Mehmed devrini, Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlığına kadar getirip bırakmıştır. Mustafa Paşa için: «Gayet cür'etli ve sahib-i rey ve akıl ve dana (bilgiç) bir vezîr-i tüvânâ idi» diyor. Bu kayıttan, Evliya Çelebi'nin 1682-1683 arasında öldüğü ve ölümünde 72 -73 yaşlarında bulunduğunu tahmin edebiliriz. Viyana bozgununu ya görmemiş, yakut da son seyahati olarak o sefere de katılarak müthiş bozgunun kanlı girdabında kaybolmuştur.

SEYAHATNAME

Türkiye tarih ve coğrafyasının kay-

nakları arasında on büyük ciltten oluşan Evliya Çelebi Seyahatnamesi, ulusal kütüphanemizin ölmez eserlerinden biridir. Eşsiz bir büyük yazar, yazılarında üslûpkâr bir sanatkar olan Evliya Çelebî. son zamanlara gelinceye kadar, pek az. hattâ gerçek kimlik ve kişiliğinden çok uzak olarak tanınmış, XVII. yüzyılda yaşadığı unutulurak, bu büyük yazarın kayıtlarına önem vermeyenler olmuştur. Eski yazar ve tarihçilerimizin dikkatini de çekmemiş, adından bile söz edilmemiştir.

On ciltlik büyük eserinde, yüzyılını en canlı renkleriyle yaşatan büyük yazarın hayatı ve eseri pek çok insanın ömrünü dolduracak kadar zengin bir düşünce ve inceleme konusudur.

XVII yüzyılda yaşamış olan büyük yazar aktardıklarını eleştirmeden kaydeder. Bu yüzden bazen aykırılıklara düşer; hurafelere inanır, bu yüzden özellikle devrimizde garipsenir. Kelime türetmelere o kadar düşkündür ki, bu yüzden de bazı şehir ve kasaba isimlerinde hatalar yapar. Fakat zerafetini de her zaman korur.

Seyahatnamesinin sayfaları arasında yollarda, meydanlarda, çarşı ve pazarlarda, kahvehanelerde, hanlarda, savaş meydanlarında rengârenk ve çeşit çeşit kıyafetleriyle büyük bir kalabalık, çok işlenmiş portreleri ve sesleriyle o kadar canlıdır ki, on ciltlik büyük eser, enstantane çekilmiş fotoğraflarla muazzam bir albümdür diyebiliriz.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, XVII. yüzyıldaki Osmanlı İmparatorluğu topraklarının tarihinde, en zengin ve orijinal bir kaynaktır. Bugün o topraklardan elimizde kalan, yurdumuzun tarihine ve coğrafyasına gelince Evliya Çelebi'ye gök şeyler borçluyuzdur. Evliya Çelebi seyahatnâmesini, gezip dolaşırken topladığı notları, daha sonra oturup düzenlemekle yazmıştır. Bu arada, uğramadığı yerlere ait, elde mevcut eserlerden çıkardığı kayıtları, kendi izlenimi imiş gibi nakletmiştir.

Birinci ciltte, devrinde yaşamakta olduğu IV. Mehmed'e kadar Osmanlı hükümdarlarının saltanat devirlerinden kısaca bahsederken, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlı-

ğına kadar geliyor Halbuki Evliya Çelebi büyük eserinin hiçbir yerinde en küçük bir işaret, bir ima ile de kaydetmediğine göre, 1B83 Viyana bozgunundan önce ölmüştür. Bu bize pek açık bir şekilde gösterir ki, büyük yazar eserini, uzun ve bazan tehlikeli seyahatler ve savaşlardan sonra, devamlı ve hemen hemen aralıksız bir çalışma ile meydana getirmiştir.

Yine birinci ciltte Topkapı Sarayı'ndaki Hünkâr hamamından söz ederken. «rü-yı arzda böyle hamam görmedim. Meğer ki, Bitlis hâkimi Abdal Han'ın hamamı ola vesselam» diyor.

Üçüncü ciltte bir seyahatinden söz ederken, «Hakıy'ın dahi o asırda zindeliğim vakti olduğundan...» diye nakletmesi, seyahatnamenin, yıllarca sonra, yazarın ihtiyarlık zamanında yazıldığına güçlü bir delildir.

Evliya Çelebi, meydana getirdiği eserin yıllarca sonra büyük bir değer kazanacağını görmüş olan bir yazardır. Eserinden söz ederken, onu mezar sicillerine benzetmişti. Buna rağmen, ne kadar yazıktır ki, birçok yerlerde, ya notlarının eksikliğini örtmek için, ya da bir yorgunluğun etkisiyle birtakım kısaltmalar yapmıştır, bunun için de mazeretler bulmuştu, örneğin:

«Tafsîlât versek eserimiz bir zîyafetnâme olur» demiştir Bugün kaybolan bu açıklama, bu anılar için yüreklerimiz sızlamaktadır.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinin, kendi kaydıyla bilinen bir tek kaynak vardır ki. o da «Evsâf-ı Kostantiniyye» adını taşıyan resmi bir vesikadır. Birinci cildi dolduran İstanbul bölümünde çok geniş oranda yaralandığı bu eser hakkında Evliya Çelebi'den şunları öğreniyoruz:

«IV. Murad, Sadrazam Bayram Paşa'ya ve İstanbul, Galata, Eyüp ve Üsküdar kadılarına payitaht ile civarının bütün binalarının ve bütün sekenesinin tahririni emretmiştir. Hükümdarın islediği eser, üç ay çalışarak vücuda getirilmiş ve «Evsâf-ı Kostantiniyye» adı ile kendisine atfedilmiştir.»

Sonra bu eser, Evliya'nın akrabası olan Sadrazam Melek Ahmed Pasa'nın eline geçmiştir. Ondan da Evliya olarak bir örneğini çıkarmış ve

Seyahatnâme'sinin birinci cildi başına eklemiştir.

Evliya Çelebi, Seyahatnamesinin ilk altı cildi, İdam'ın sahibi Ahrned Cevdet merhum tarafından, büyük hatalar, gereksiz düzeltmeler, gereksiz ve hatalı rötuşlarla dolu olarak, bir kelimedede özetlersek, bilimsel olmayan ve sakat olarak basılmıştır.

Yedinci ve sekizinci ciltler, kaldırılan Türk Tarih Encümeni tarafından Arap harfleriyle, dokuzuncu ve onuncu ciltler de Maarif Vekâleti tarafından yeni Türk harfleriyle basılmıştır.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinin tam on cildini içeren üç yazma nüshası vardır.

Biri Fatih'te Millet Kütüphanesinde, Pertevpaşa kitapları arasında, 458 - 462 numaralarda kayıtlıdır.

Diğeri Süleymaniye Kütüphanesinde Beşirağa kitapları arasında, 448 - 452 numaralarda kayıtlıdır.

Üçüncüsü de Topkapı Sarayı'nda Bağdat köşkü kütüphanesinde 300 - 304 numaralarda kayıtlıdır.

Diğer yazma nüshalar eksiktir, İstanbul'a ayrılan I. ciltteki başlıca konular şunlardır:

Yeni Saray (Topkapı Sarayı), Eski Saray.

İstanbul'un hakimleri (İdare âmirler}).

Süttan camileri, diğer camiler, mescidler, medraeier, sıbyan mektepleri, dârü'l hadisler, tekkeler, imaretler, bîmarhaneler (hastaneler), vüzerâ, ulemâ, ayan ve kibar sarayları.

Tüccar hanları, misafirhane, hanlar ve kervansaraylar, bekâr odaları.

Çeşmeler, sebiller, hamamlar.

İstanbul'da gömülü önemli kişiler, ziyaretgâhlar, türbeler.

Tanıdığı meczublar.

Yedikule dışı Kâzlıçeşme.

İstanbul esnafı.

Venlikapı Mevlevihanesi

Topçular; Otakçılar; Çömlekçiler; Defterdar; Eyüp,

Ayrıca Boğaziçi ve Haliç'in köyleri, mesireler v.s.

Şehzadeler Şehri

Manisa

Sartes Gimnazyumu

Osmanlı Şehzadelerinin Beylik Merkezi

Renan Doğukan

Malazgirt'te Bizans ordusu- nu perişan ederek, imparator Diogenes'i esir eden Alp Arslan, onunla bir antlaşma yapmış ve kendisini serbest bırakmıştı. Fakat Bizanslılar antlaşma şartlarına ule- meler. Bunun üzerine Alp Arslan, Kutsalımoğlu Süleyman Şâh'a, Marmara'ya kadar bütün Anadolu'nun açılmasını emretti.

Başkumandan Süleyman Şah, Alp Arslan'dan aldığı emre uyarak Anadolu'ya atıldı. Bu, gerçekten bir atılıştı: Şimşek gibi bir atılış!... Kızılırmak, Kayseri, İzmit, Antakya ve nihayet Manisa!... Yıl 1076 olmuş, Malazgirt zaferinin üzerinden daha ancak beş yıl geçmişti. Bugün 1150 yıl oluyor.

1097'de Haçlı sürülerinin Türkler üzerine saldırmışından faydalanan Bizanslılar, Manisa şehrini ve çevresini geri almayı başardılar.

Osmanlı şehzadelerinin, sancakbeyliği yaptıkları şehir olan Manisa, asıl Saruhan Bey'in imzasını taşır. Öyle ki, vilâyet daha 1927 yılına kadar Saruhan diye anılırdı. Selçukluların bir uç beyi olan Saruhan Bey, 1313 yılında Manisa'yı fethetti ve şehri beyliğin başkenti yaptı. Manisa yüzyıl kadar Saruhan beyliğinin merkezi olarak kaldı.

Manisa'nın Osmanlılar'a ilk geçişi 1390 yılına rastlar. O tarihte Saruhan beyliğinde bazı kargaşalıklar başgöstermişti. Bunun üzerine Yıldırım Bâyezid hızla Anadolu'ya geçmiş, Manisa'yı alarak oğlu Ertuğrul'u buraya sancakbeyi yapmıştı. Ertuğrul Bey'in ölümü üzerine, Sultan

Bâyezid, Adala, Gördük, Demirci taraflarını Saruhanogulları'ndan Hızır Şah Bey'e vermişti. Aynı aileden başka beyler de, başka ilçeleri yönetiyorlardı. Bu durum Timur istilâsına kadar sürdü.

Yıldırım Bâyezid'in 1402 yılında Timur'a esir olmasıyla Fetret Devri başladı. Sultan Bâyezid'in dört şehzadesi, İsa, Musa, Süleyman ve Mehmed Çelebiler birbirleriyle mücadeleye giriştiler. Bu arada Saruhanogulları, Timur'a yakınlık gösterdiler. Timur da, Saruhanoglu Orhan Bey'i tekrar beyliğin başına geçirdi (1402).

Orhan Bey'den sonra da Hızır-Şah Bey, Saruhan tahtına oturdu (1404).

Bu arada Osmanlı şehzadelerinin kavgası devam ediyordu. Bu kavganın devamı süresince Hızır-Şah Bey, beyliğini korudu. Bazı kaynak-

lar ondan zalim, ayyaş kötü bir insan olarak sözeder. Fakat Hızır-Şah Bey buna karşılık Manisa'yı imar etmiş, beyliğin çeşitli ilçelerinde, cami, medrese, imaret, hamam gibi bayındırlık eserleri yaptırmış, şehri güzelleştirmiştir.

Hızır-Şah Bey, şehzadeler kavgasında İsa Çelebi'nin tarafını tuttu. Halbuki Mehmed Çelebi gittikçe güçleniyordu. Nitekim, 1410 yılında İsa Çelebi'yi ortadan kaldırdı, arkasından bir baskınla Manisa'yı kuşatarak şehre girdi. Hızır Şah Bey hamamda eğlenirken, Mehmed Çelebi'nin adamları tarafından yakalandı. Üç yıl sonra Osmanlı birliğini tekrar kurarak I. Sultan Mehmed ünvaniyle tarihe geçecek olan Çelebi Mehmed'in huzuruna götürüldüğü zaman öldürüleceğini anlamıştı. On-

Thyatira Basilika.

dan, atalarının yanına gömülmesini ve vakıflarına dokunulmamasını rica etti. Çelebî Mehmed, Hızır Şah Bey'in bu ricasını kabul etti, sonra onu öldürttü.

Osmanlı İmparatorluğu zamanında, Manisa sancağına «Taht-ı Saruhan» denirdi. Osmanlı şehzadeleri, daha çok veliaht şehzadeler Manisa'da otururdu.

ŞEHZADELER ŞEHİRİ MANİSA

Manisa, ilk kez Osmanlı idaresine geçtiği 1390 yılından, 1595 yılına kadar tam iki yüzyıl Osmanlı şehzadelerinin beylik merkezi olmuştur. Bu süre içinde Manisa'da hüküm süren 16 Osmanlı şehzadesinden 5'i sonradan padişah olarak Osmanlı tahtına geçmiştir. Ayrıca II. Sultan Murad da şehzade II. Mehmed lehine tahttan feragat ettikten sonra, iki yıl süreyle Manisa'da oturmuştur. Manisa'da sancak beyliği edenlerden sonra padişah olanlar II. Mehmed, I. Süleyman, II. Selim, III. Murad ve III. Sultan Mehmed'dir.

«Taht-ı Saruhan» denilen Manisa Sancağı (Vilâyeti), merkezi önce Ankara, 1451'den sonra Kütahya olan Anadolu beylerbeyiliğinin 14 sancağından birini oluştuyordu. Fakat sancak beyleri genelde veliaht - şehzadelerdi. En ünlüleri Fâtiha Sultan Mehmed'dir.

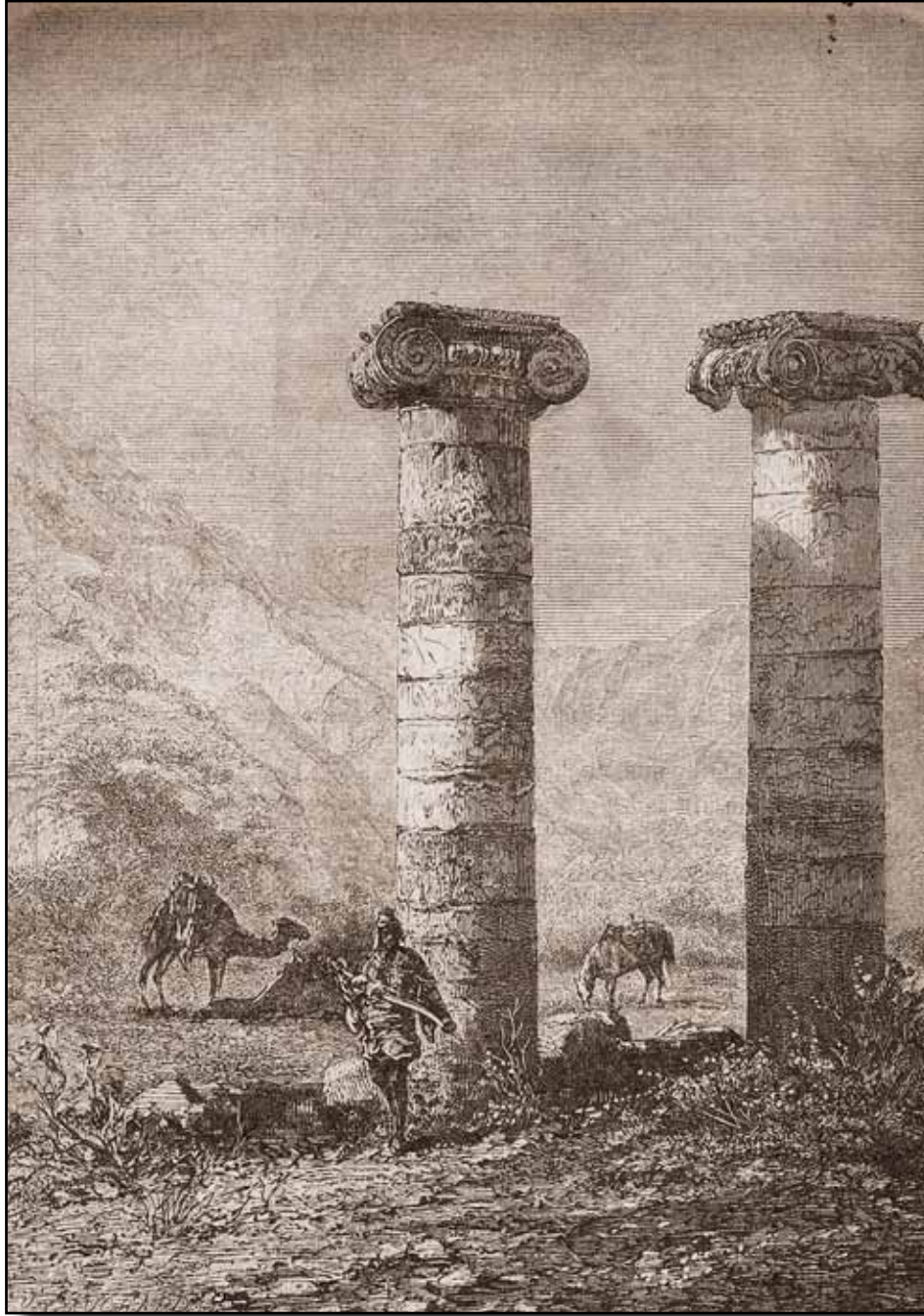
Tanzimat'tan sonra «Saruhân Sancağı» denilen Manisa vilâyeti, Aydın (İzmir) vilâyetinin 5 sancağından biri oldu; 11 kazası vardı.

KAVALALI VE MANİSA

Manisa, 1833 yılında Kavalalı İbrahim Paşa kuvvetleri tarafından işgal edildi. Saruhân mütesellimi Kara Osmanzâde Mehmed Ağa, bedevilerden oluşan Mısır kuvvetlerinin

şehre girmelerine engel olamadığı gibi, İbrahim Paşa'ya bağlılığını bildirmek üzere Kütahya'ya gitti. Memleket kısa bir süre bedevilerin çapulculuğu ve İbrahim Paşa'nın ağır eziyetleri altında ezildi.

1833'te Anadolu, 4 eyalete ayrılmıştı. Manisa yani Saruhân, Aydın, Menteşe ve İzmir ile birleştirilerek Aydın eyaletine katıldı. 1845'te Saruhân sancağı Karasi sancağı ile birleştirildi ama bu, ancak iki yıl sürdü. 1848'de tekrar Aydm'a bağlandı.

Sart Harabelerinin bir gravürü

YUNAN İŞKALİ

Manisa, tarihinin en büyük zararını Yunan işkali sırasında görmüştür. Yunanlılar 23 Mayıs 1919'da şehri işgal etmiş ve iki yıldan fazla bir süre işgal altında bulundurmuşlardır. Bu işgal sırasında Manisalılar kaderlerine boyun eğip oturmadılar. Kara Os-

manoğlu Halid Paşa, Parti Pehlivan adlı kahraman, yer yer Yunanlılar'a büyük zararlar verdirdiler, Manisa'nın kurtuluşu 8 Eylül 1922 gününe rastlar. Yunanlılar kaçmadan önce şehirde yangınlar çıkarıp 7000 evin yanmasına neden oldular. Türk kuvvetleri, harabe halini alan Manisa'ya girdikleri zaman şehirdeki 11.337 bina-dan ancak 4.335'i ayaakta bulunuyordu.

Manisa'nın bağımsız sancak olması 1912 yılındadır. 1923'te'de

vilâyet olmuş, 1927'de Saruhan vilâyetinin adı resmen Manisa olarak değiştirilmiştir.

TÜRKLER'DEN ÖNCE MANİSA

Bugün üzerinde Manisa vilâyetinin bulunduğu topraklar, Anadolu'da ilk siyasî birliği kuran Hitit İmparatorluğu'na dahildi. Daha Hititler zamanında. Batı Anadolu'nun bu topraklarında Anadolu İyon medeniyeti gelişmişti. Hititler, İyonya siteleri üzerinde kendilerine tabi olma haklarını kullanmakla yetiniyorlardı. Hitit İmparatorluğu'ndan sonra kurulan Frikya kralığının nüfuzu geçici oldu. M.Ö. 670'e doğru bu topraklarda Lidya krallığı kuruldu ve az zamanda genişliyerek Kızılırmak'ın batısında kalan bü-

tün Anadolu'ya hâkim oldu. Lidya ürallığı'nın merkezi Sardis (Şart) şehri idi. Sardis, Efes'ten başlayan «Kıral Yolu» denilen büyük ticaret yolunun ikinci önemli durağı olduğu için, son derece gelişti, büyüdü ve zenginleşti. Lidya krallığı M.Ö. 547'de İran (Pers) İmparatoru Kirus tarafından ortadan kaldırıldı ve son kral Kroisos'un (Krezüs) dillere destan zenginliği maziye karıştı. İran-

lılar, Şart şehrini bir satraplık (valilik) merkezi yaptılar. İranlılar çağında da İyonya medeniyeti bu topraklarda yeşermekte devam etti ve gitikçe Yunanlı bir çehre kazandı. Büyük İskender, M.Ö. 333'de buraya hâkim oldu; bütün Anadolu ve İran İmparatorluğu'nu Makedonya Devletine kattı. İskender'in ölümünden sonra ülke, Selevkos (Asya) İmparatorluğunun payına düştü. Romalılar, M.Ö. 190'da onları bu topraklardan attılar ve memleketi müttefikleri olan Bergama Kırallığı'na verdiler. Bergama Kırallığı, M.Ö. 150'de ortadan kalkınca, burası da bütün Anadolu gibi, Roma'ya geçti. M.S. 395'de Roma ikiye ayrılınca, bütün Anadolu, Doğu (Bizans) İmparatorluğu'nun payına düştü. Bu devirlerde, çevrenin büyük şehri Şart idi; Manisa, ikinci derecede geliyordu. M.S. 17 depremi Manisa şehrine büyük zarar vermişti. İmparator Tiberius, şehri yeniden inşa etti. Zamanla korsanlıktan zarar gören Şart, önemini kaybetti ve daha korunaklı bir yerde bulunan Manisa, birinci dereceye geçti.

TÜRKİYE'DE BİR PHILADELPHIA

Dergimizin 12. Sayısında "Philadelphia Anadoluda mı?" yazısıyla geniş olarak verdiğimiz Philadelphia Alaşehir'dir. Alaşehir, Manisa'nın sevimli bir ilçesidir.

Alaşehir, Türkler'in, Selçuklu fetminden sonra verdikleri isimdir. Şehrin klasik ismi «Philadelphieia» olup kurucusu Bergama Kralı I. Attalos Philadelphos'tan gelir. Bizans çağında, birkaç kez VII - X. yüzyıllar arasında Arap akınlarına mâruz kalmışsa da ancak 1075'te Anadolu Fâtihî I. Sultan Süleyman Şah tarafından fethedilmiştir. 1098'de I. Haçlı Seferi'nden faydalanan Bizanslılar tarafından Türklerden geri alınan Alaşehir, birkaç kez Selçuklu Türkleri ile Bizans arasında alınıp verilmiştir. Bizans imparatorlarının arada bizzat geldikleri Alaşehir, bugün de mevcut güçlü surları ile büyük bir şehir ve askerî üstü. 1176'da Miryokefalon meydan savaşında II. Sultan Kılıç Arslan tarafından feci şekilde ezilen Bizans İmparatoru Manuel Komnenos, Alaşehir'e gelip yaralarını tedavi ettirmişti.

1303 yılında Germiyanoglu Yakub Bey, Alaşehir'i Bizans'tan almak için sonuçsuz bir girişimde bulunmuş, şehir 1307'de Germiyanogulları'na vergi vermeye mecbur tutulmuştur. Germiyanlılar 1324'teki girişimlerinde şehri alamamışlar, şehir, 1335'te Aydınoglu Umur Bey tarafından fethedilmiştir. Ancak bu fetih de devamlı olmamış, ancak 1391 yılında Yıldırım Bâyezid tarafından Bizanslılar'dan kesin surette fethedilerek Türkiye'ye katılmıştır.

Bizans'ın Anadolu'da son terkettiği yer, bu Alaşehir'dir.

Selçuklulardan kalma bir cami

MANİSA'DAKİ ESKİ ESERLER

Muradiye Camii, III. Murad tarafından yaptırılmıştır. Manisa'daki Osmanlı mimarî eserlerinin en önemlisidir.

Şehri imar edenlerin başında gelen III. Murad, bu ve diğer eserlerini Mimar Sinan'a yaptırmıştır. Caminin yanında imaret, medrese vs. vardır. Klâsik Çağ Türk mimarisinin şaheserlerinden sayabileceğimiz değerli bir âbidedir.

Sultan Camii, Yavuz'un zevcesi ve

Kanunî'nin annesi olan Hafsa Valide-Sultan tarafından 1522 de yaptırılmıştır (asıl adı: Sultaniye Camii'dir.)

Hatunlye Camii, 1490 da, II. Bâyezid'in oğullarından Şehzade Şehenşah tarafından, annesi Hüsn-i Şah Hatun'un hâtırasına yaptırılmıştır.

Diğer camilerin önemlileri: Çaşnigir Camii (1474), Alibey Camii (1421), Hacı Yahya Camii (1474), İvazpaşa Camii (1484), İbrahim Çelebi Camii (1549), Lalapaşa Camii (1569), Alaybeyi Camii (1569), Dilşikâr Camii (1574)'dir. Saruhanoğulları'nın camileri, İlyasbey Camii (1363) ile İshak Bey'in yaptırdığı Ulu Cami (1368) olup, diğerleri Yunanlılar tarafından tahrib edilmiştir. Osmanlı camilerinden de Akşemseddin Camii, Mahmut Paşa Camii, Şeyh Fenârî Camii, Aynalı Camii, Nişancıpaşa Camii ve daha birçokları bugün yok olmuştur.

Manisa Kalesi, çok eski çağdan kalma olup; Lidyalılar, Bizans ve Osmanlı çağlarında birçok kereler şekil değiştirmiştir. Şehrin 10 km. kadar kuzeydoğusunda Nemrut Kalesi, klasik Aigai şehridir. Burada M. S. I. yüzyılın ilk yansından kalma zengin Roma eserlerinin harabeleri vardır; agora, mabet ve tiyatro, bunlar arasındadır. Gene şehrin 5 km. kadar doğusunda Akpınar yakınlarında kaya üzerine oyulmuş bir kadın heykeli, eski çağlardan beri çok meşhurdur. Küçükasya'nın ana tanrıçası olan ve bereketi temsil eden Kybele'yi tasvir eden bu heykelin Hititler'den kaldığı tahmin ediliyor. Manisa şehrinin içinde de «Niobe» veya «Ağlıyan Taş Kadın» denen heykel bulunur ki, kayaya oyulmuştur.

Mitolojiye göre Kırk İzzet Niobe, Apollon ve Artemis tarafından çocukları oklarla öldürülürken yaralanır. Çocuklarının ölümü ve yaralarının acısı Niobe'yi perişan eder. Feryat edip, inlemeye başlar. Tanrılar tannısı Zeus, onun bu haline acır ve Niobe'yi taş haline getirir.

Hâlâ yüzünde hâsıl olan su sızıntılarının, onun göz yaşları ve rüzgârın da iniltisi olduğu söylenir.

III. Mustafanın Kız Kardeşi için Yapılan Zifaf Töreni

Sultan Üçüncü Mustafa

Rahmi Şakirzade

Devrin teşrifatçılık hızmnlını gören kişi tarafından tutulmuş gündelik notları içeren bir yazma nüshadan alınmıştır

III. Mustafa'nın kız kardeşi Ayşe Sultanın vezirlerinden Tırhala Mutasarrıfı Siiâhdâr Mehmed Paşa'ya nikâh edilmiştir. Nikah Mehmed Paşa'nın giyabında olmuş, kendisi o sıralarda Silistire valiliğine getirilmişti. Mehmed Paşa düğün için 1171 yılının Şevval ayının Perşembe günü (16 Haziran 1758) silistire'den İstanbul'a gelmiştir.

Zifafın Ayşe Sultan Hazretleri'nin halen oturmakta oldukları Örtaköy'deki sahil saraylarında (yalı köşkü) yapılması kararlaştırıldı. Vezir hazretleri bu Şevval ayının dokuzuncu perşembe günü İstanbul'a geleceğinden Sadrâzam Hazretleri tarafından Eyüp'teki «Bahariye» denilen sahilserayda, adet olduğu üzere, bir yemek düzenlendi ve kapucular kethüdası ağa, veir hazretlerini yemeğe davet etmek için akşamdan Küçükçekmece'ye gönderildi. Ertesi günü sabah erkenden Bahariye'ye gelişleri sırasında giymeleri için bir kat elbise ile anber kokulu bir bohça içinde çamaşırlar teşrifatçı eliyle erkenden Bahariye'ye yollanarak vezirin hatırı soruldu.

Bahâriye'de ziyafetten sonra öğle namazı kılındı ve sonra Kapucular Kethüdası Ağa ve vekilharç Ağa'ya birer kat kerrake (*) ve Musarrif Efendi'ye bir kat ferace giydirildi.

(*) Kerrake: İnce softan hafif ve dar elbise.

Bu hediyeler verildikten sonra, Vezir, Tersane-i Amire tarafından hazırlatılan yedi çiftte bir kayığa binerek Bahçekapısı'na geldi. Burada devletlü Sadrâzam Haz-

retleri tarafından gönderilmiş olup Bahçekapısı'nda hazır tutulan ata bindiler. Sadrâzamin çuhadarları ve şatırları önlerine düşüp Sadrâzamin makamına geldiler. Sadrâzam'ın huzurunda geleneksel olan merasim yapıldıktan sonra serâsere (*) kaplı bir kat 38 Samur kürk giydirildi.

(*) Serasere: Boyuna telli bir kumaş.

Sadrâzam tarafından hediye edilen mükemmel bir ata bindiler ve yine takım ile Bahçekapısı'ndan yedi çiftte ile Ortaköy'deki Sulanın sahil saraylarına geldiler.

Burada, geleneksel olarak Saadetlû Kethüda Bey Hazretleriyle, Teşrifatçı Efendi önlerine düşüp sahilhanelerine alındılar, ikinci namazı kılındıktan sonra, hazır olan ziyafet sofrası açıldı ve Sadrâzam tarafından gönderilmiş olan hanendeler fasla başladılar. Böylece akşam oldu. Namazdan sonra Saadetlû Darüssaâde Ağası Hazretleri teşrif buyurdular. Yatsı namazı kılınınca, vakit geçirmeden, hazır olan kahve ve şerbetler dağıtıldı ve tütsüler yakıldı.

Hareket saati geldi. Mâbeyn kapısı yakınına varıldığı zaman imam efendi duaya son verdi. Önce Saadetlû Darüssaâde-i Şerife Ağası Hazretleri'nin kürkleri bohça içinde arz ve adamlarına verildi. Arkasından Saadetlû Kethüda Bey Hazretleri'nin kürkü, imam Efendi'nin feracesi giydirildi. Kethüda Bey. teslim merasimini yerine getirip geldi. Saadetlû Dârüssaâde Ağası Hazretleri Vezîr hazretleriyle (Silâhtar Mehmed Paşa ile) mâbeynden içeri girip kendisini zifaf odasına götürdü. Onlar da gelecek fazla vakit geçirmeksizin sandallarına bindiler ve geri döndüler.

Zifafın ertesi cuma günü Vezîr

Hazretleri, gelenek olduğu üzere kendi takımı ile Sadrâzamin kapısına gelip saygılarını arz etti. geleneksel merasim yapıldıktan sonra, kolları bol çuhayla kaplı bir kat güzel samur kürk kendisine giydirildi.

Yine aynı gün şevketlü, kudretlü Padişahımız efendimiz hazretleri cuma namazını Beşiktaş camiiinde kıldıktan sonra Ayşe Sultan'ın sâhilhânesine şeref verdi. Pasa Hazretleri kendisini iskele başında karşıladı. Alkış tutuldu, ikinci vaktine kadar Sultan'ın harem dairesinde kaldıktan sonra geri döndü. Vezirin kendisiyle beraber gelmesi için bir donanmış at, âdet olduğu üzere hazırlanmış ise de kendisi sâhilhanede bulunduğu için padişah tarafından tertipten af buyuruldu.

Yine aynı gün, Ayşe Sultan Hazretleri tarafından Refetlû Sadrâzam Hazretlerine bir bohça çamaşır, Sultan Kethüdası tarafından götürülünce, kendisine bir hılat ve iki yüz altın verildi,

Silâhdâr Mehmed Paşa da zifaf esnasında sarf edilmek üzere. yüzgörümlüğü için 1.000 allın, bir kıta elmas yüzük. Yenge Kadın'a 500 yanm altın, maiyetine 100 yarım altın, zifafın ertesi günü Kethüda Kadın'a diba kaplı bir samur kürk, kızlara saçmak üzere 500 parça para. Hazine-dar Usta'ya 12 ağır telli, 12 vasat telli kumaş, zifafın ertesi günü Sultan Kelhudâsı'na bir samur kürk, Baş Ağa'ya 50, sair ağalara 50 altın vermiştir.

Bu zifaf doJasıyla çeşitli kimse-lere verilen diğer hediyeler arasında şunlar vardır: 12 sūzenî işleme şal. 4 takım telli ve telsiz sevayi, 12 dibay-i rümî, 12 ağır telli hatayı, 12 Flöremi, 12 sade telli hatayî kumaş.

İstanbul'daki Kiliseden Çevrilen Camiiler-7

(Molla) Fenari İsa Camii

H. Veysel Güteryüz
Kiliseden Çevnilen Camiler

Fenari İsa Camisi (Molla Fenari Camisi ya da eski adıyla Lips Manastırı Kilisesi), İstanbul'da, eskiden Ortodoks kilisesi olarak kullanılırken, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesinden sonra camiye çevrilmiştir.

Cami Fatih'te, Vatan Caddesi olarak da anılan Adnan Menderes Bulvarı üzerinde yer almaktadır. İstanbul metrosunun M1 hattında Fatih-Emniyet ve Aksaray durakları arasında olup; İETT'nin İskenderpaşa ya da Oğuzhan duraklarından da kolayca ulaşılabilir.

TARİHÇE (BİZANS DÖNEMİ)

Adı Meryem Panahrantos'tur. Bu ad, kuzey kilisesi dış cephesi üzerinde yer alan kornişte bulunan yazıtta Meryem Panahrantos ifadesinin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Fakat bazı kaynaklarda "Konstantinos Lips" Kilisesi olarak da geçmektedir.

Amiral Konstantinos Lips tarafından yaptırılmış olan kilise, 6. Leon'un hükümdarlık döneminde (886-912) 907 yılı haziran ayında Meryem Ana'ya ithaf edilerek açılmıştır. Bir manastır kilisesi olarak oluşturulan binanın, erkek ya da kadın manastırı olduğunu belirten bir bilgi yoktur. Kuzeydeki ilk yapının ardından güney kilisesi inşa edilmiştir. Kilise

11. yüzyılda büyük ölçüde onarım geçirmiştir. 13. yüzyılda Haçlı Seferleri sırasında Bizanslı Latinlerin istilasının ardından imparator 8. Mikail Palaiologos'un karısı Theodora Palaiologina tarafından aile mezarı binası olarak düşünülmüş ve Vaftizci Yahya'ya ithaf edilerek güney kilisesi kurulmuştur. 14. yüzyılın ortalarına doğru binanın batı ve güney yönü boyunca yeni bir bölüm inşa edilerek burası da mezar amaçlı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

İmparatoriçe Theodora Palaiologina rahibe olduktan sonra Eugenia adını almış 1303 yılında öAl-

dükten sonra da bu kiliseye gömülmüştür.

Onun ölümünün ardından oğlu, eski imparator 2. Andronikos 1332 yılında, 1306 yılında ölen erkek kardeşi Konstantinos gibi buraya gömülmüştür.

Buraya gömülenler arasında İmparatoriçe Theodora Palaiologina'nın gelini ve diğer bir oğlu olan imparator 3. Andronikos'un kansı ve 1324'te ölen Braunschweig'li İrene de vardır. Son gömülen kişi ise 1417 yılındaki veba salgınında ölen, imparator 8. İoannes Palaiologos'un kansı Rus prensesi Anna olmuştur.

Molla Fenari İsa camii'nin eski bir gravürü.

OSMANLI DÖNEMİ

İstanbul'un fethinden sonra, kesin olarak hangi tarihte camiye çevrildiği bilinmemekle birlikte bunun 1460-80 yılları arasında, yani Sultan İkinci Mehmet devrinde, ya da Sultan İkinci Bayezid devrinde olduğu hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. İki kiliseden oluşan yapının ilk olarak yalnızca güney kilisesi camiye çevrilmiştir. Kuzey yapısı ise tekke olarak kullanılmıştır. Güney kilisede yapılan mihrap, minber gibi cami için gerekli olan eklentiler kuzey yapıda yoktur. Uzun zaman harap durumda kalan yapının içinde bulunan mezarlardan güneyde bulunanları, camiye çevrilmesi sırasında boşaltılırken kuzeyde bulunanlara dokunulmamıştır. Bu da bu durumu desteklemektedir. Rumeli Kazaskeri Alaeddin Ali tarafından bir vakfa bağlanan güney kilisesi, dış narteksinin güneydoğu köşesine bir minare eklenmiş ve gene güney kiliseye de bir minare eklenerek mescide dönüştürülmüştür. Eski belgelerde bu bölgeye Eski Manastır Mahallesi denilmektedir. 1636 yılında Sadrazam Bayram Paşa tarafından mescitte büyük bir onarım yapılmış ve bir minber eklenerek camiye çevrilmiştir. Kuzey Kilisesi ise Halveti zaviyesi olarak tekkeye dönüştürülmüştür. Bu nedenle yapının adı, hem kiliseden camiye çeviren hem de zaviyeye çeviren kişilerin isimlerinin birleştirilmesi ile "Fenari İsa" olmuştur. 1633 yılında Cibali'de bir kalafatçıda çıkan ve şehire büyük hasar veren yangın nedeniyle harap olan cami 1636 yılında büyük oranda onarım görmüştür. Daha sonraları 1782 yangınında tekrar hasar gördüğünden yapı 1831'de padişah iradesiyle Sultan İkinci Mahrnud zamanında onarılmıştır.

CUMHURİYET DÖNEMİ

Cami 1917 yılında çıkan ve İstanbul'un yaklaşık dörtte birini harap eden yangından sonra uzun seneler harap halde kalmıştır.

Harap durumdaki yapı hırsız ve serserilerin barınağı olarak kal-

Cami 1970'lerde harap durumdayken.

mış ve 1928 yılının mayıs ayında Macridy ve yanındaki Casson tarafından incelenmiştir. Casson ve Evmorfopoulos'un maddi destekleriyle kazı ve araştırma çalışmaları yapılmıştır.

1929 yılında kuzey kilise içinde yapının Bizans devrine ait sütunlarının kaideleri ve kakma tekniğinde yapılmış bir Azize Eudokia ikonasını bulmuşlardır. 1942'de minaresi yıktırılmış, 1947'de bir onarım görmüş ancak 1930 ve 1960 yılları arasında sahipsiz kalan bina içinde bulunan yirmi iki adet mezar tahrip edilmiştir.

Binanın en bakımsız kaldığı dönemlerden biri 1930-1960 yılları arasındadır. Bu duruma, Amerikan Bizans Enstitüsü'nün 1960-1963 yılları arasında yaptığı kazı çalışmaları son vermiştir. Bundan sonra onarılan yapı tekrar cami olarak ibadete açılmıştır.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Günümüzde bitişik iki yapıdan oluşan binanın kuzeyde olanı orta döneme ait olduğundan bu yapının mimari tanımı yapılacaktır.

Planı kapalı kollu Yunan haçı biçiminde olan caminin kubbesi günümüzde mevcut olmayan ancak binanın aslında bulunduğu tahmin edilen dört adet sütun ya da paye ile desteklenmekteydi.

Kuzey Cephesi, binaya çok yakın inşa edilmiş olan yeni binalar

nedeniyle çok zor görülebilmektedir. Bu cephenin batı ucunda çatı seviyesinin hemen altından başlayan geniş bir kemer vardır ve içi geçen zaman içinde düzensiz bir taş duvar örülerek doldurulmuştur. Bunun yanında, yerden başlayan ve içi duvar örülerek doldurulduğundan şekli hakkında bilgi sahibi olamadığımız bir kemer ile bunun üzerinde yaklaşık 4 m. yüksekliğinde kemerli bir pencere vardır. Bu pencereye bitişik olarak, batı tarafı ile aynı yükseklik ve genişlikte üçüz pencere ve bunların da yanında içi doldurulmuş bir pencere olduğu anlaşılan bir başka uzun kemerli bölüm bulunur. Bunun altında da gene kuzeybatı tarafındaki pencerenin altında bulunan uzun pencerenin altındakine benzeyen kemerli bir bölüm bulunur.

Binanın doğu cephesi tümüyle tuğladan yapılmıştır. Ortada ana apsis ile yan taraflarda iki hücre bulunur. Binanın ana apsisi üç cepheli ve üçüz pencerelidir. Üçüz pencerelerin üst kısmı iç içe iki sıra halindeki kemerlerle sonlanır. Bunların hemen üzerinde üstleri kitabeli mermer bir korniş bulunmaktadır. Hücrelerdeki diakonikon da ana apsis gibi üç cephelidir. Bu cephelerden ortadakinde yerden yaklaşık 1 m. yükseklikten itibaren ince uzun ve iç içe iki sıra tuğla ile yapılmış bir kemer bulunmak-

Onarılan caminin günümüzdeki görünümü.

tadır. Bunun hemen üzerinde iç oyuk durumda bir çarkıfelek motifi ile bunun üzerinde, üstü kitabeli mermer korniş vardır. Kornişin üzerinde iç içe iki sıra tuğla ile örülmüş ve içi düz olan bir kör niş ve bunun hemen üzerinde de gene yaklaşık aynı boyutta ikinci bir kör niş vardır. Prothesis, diakonikon ile yaklaşık olarak aynıdır.

Güney cephesi, eklenen yeni kilise nedeniyle büyük değişikliğe uğramıştır. Günümüzde bir dış cephe olmamasından sonradan eklenen kiliseye bir geçiş yolu görüntüsü veren bu bölümün geçirdiği değişikliklere ait izler duvarların üst kısımlarında görülebilmektedir. Burada yapılan onarımlara rağmen bu kısmın bir dış cepheye sahip olduğu devirde dışarıya, üstünde üçüz pencere, bunun altında ise sütunlar duvara gömük olarak durmaktadır. Bu uygulama aynen kuzey cephesinde de vardır ve burada yapılan onarımlardan sonra altında bulunan üç bölümlü açıklık örülen bir duvarla kapatılmıştır. Bu cephede ana binaya ekli bir şapel bulunur.

Caminin batı cephesi güney kilisesine ait dış narteks (1) nedeniyle çevrelenmiş durumdadır. Kuzey ve güney kiliselerinin ortak olarak kullandığı dış narteksin kuzeybatı yönünde çatı seviyesinin hemen altında iki sıra bir-

birinin içine geçmiş tuğladan yapılmış üç pencere vardır. Bunlardan kuzeyde olanın içi taş tuğla bir duvar örülerek doldurulmuştur. Sağında bulunan pencere, diğerlerine göre daha dar ve kemerlidir. Pencereilerin en sağda olanı da kemerlidir.

Pencerelerin altından yere kadar olan duvar ardışık sıra tuğla ve taş ile yapılmıştır.

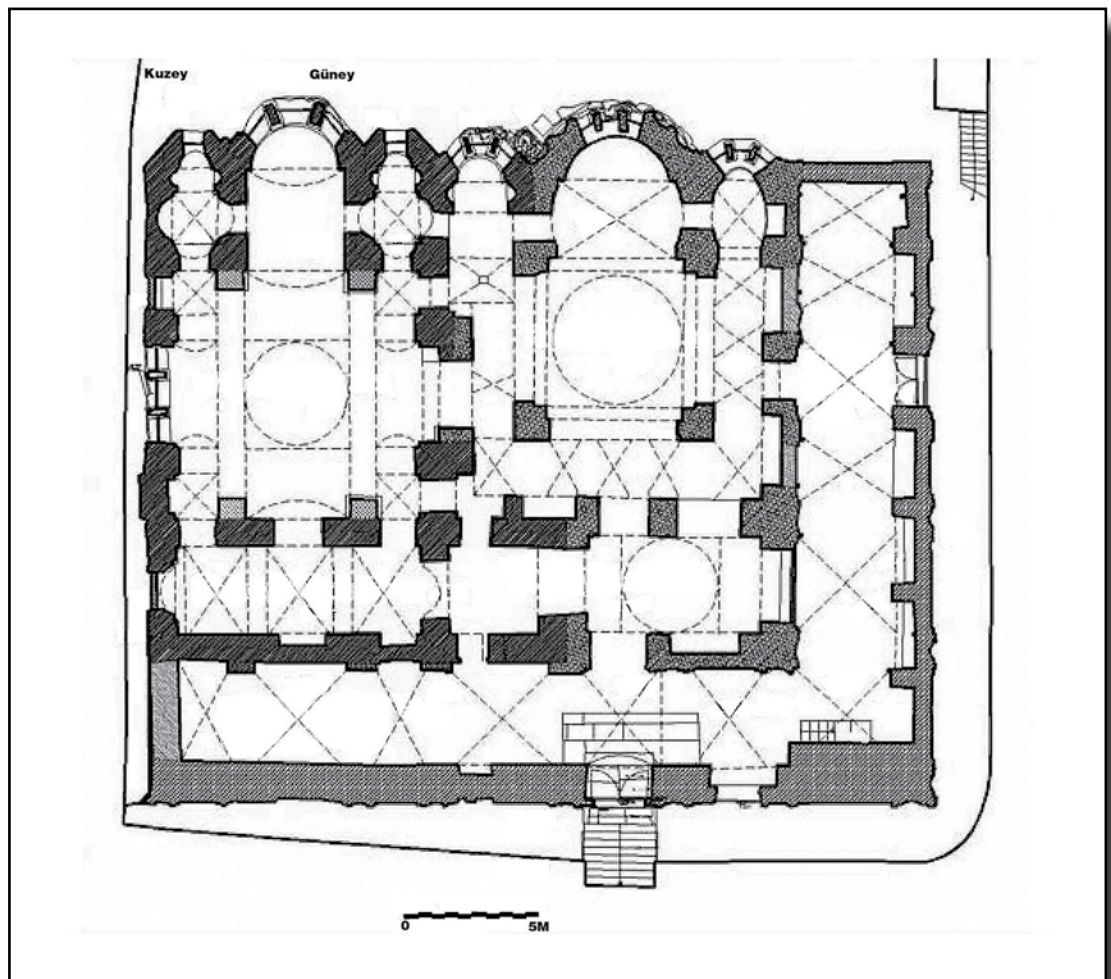
(1) Narteks; erken hristiyan ve

Bizans bazilika ve kiliselerinde tipik olarak karşılaşılan, genellikle yapının batı yönünde bulunan giriş bölümü olarak tanımlanabilir. Narteks genellikle merkez bölümden duvarlar yahut sütunlar ile ayrılmaktadır.

NARTEKS

Binanın bir dış narteksi yoktur ancak daha sonra yapılmış olan güney kilisesinin dış narteksi bu kilise için de aynı görevi yapmaktadır. Palaiologos'lar döneminde yapılan dış narteksten içeriye girildiğinde binanın kuzeybatı bölümünün arkasında iç narteks bulunur. İç narteks üç bölümden oluşur ve tavanı çapraz tonozlarla örtülüdür. Günümüzde buradan naosa olan geçiş için ayrılmış olan kemerli üç aralık işlevlerini yitirmişlerdir. Naosa giriş ise güney binasından yapılmaktadır. Kuzey ve güney cephe duvarlarından dışarı doğru duvar örülerek kullanılmaz duruma getirilmiş olan iki pencere bulunmaktadır.

Yapılan kazılar sırasında zeminin altında beş adet mermer lahit bulunmuştur. Bu lahitlerden bir tanesinin özel bir önemi vardır. Bu lahit Bizans'ta bir örneği olmayan ikiz bir lahittir. Lahitler

Camini planı.

Caminin içinden bir görünüm.

naosa geçişi sağlayan üç açıklığın tam önlerine gelen yerlerde bulunmuşlardır. Bu lahitlerin kapakları yoktur, ancak içinde el değmemiş kemikler bulunmuştur. Bu mezarlarda herhangi bir eşya ya da yazıt bulunmaması ve lahitlerin sadeliği bunların manastırda kalan rahip ya da rahibelere ait olduğunu düşündürmektedir.

NAOS

Yapının merkezini tanımlayan naosun içerisindeki en belirgin Osmanlı onarımının izleri olarak, kapalı haç planındaki yapının kubbesinin altında, kuzey ve güney haç kollarını oluşturan kısımlara, büyük sivri kemerler eklenmiş ve bunların arkasında da duvara gömülü olarak Bizans dönemi sütunlar bırakılmıştır. Bu onarımın eski bir yangının ardından 1636 yılında yapıldığı sanılmaktadır.

Kubbeyi destekleyen sütunlar Osmanlı dönemindeki yangınlardan gördükleri hasarın büyüklüğü nedeniyle kullanılamaz duruma gelmişlerdir. 1929 yılında yapılan bir kazı sırasında, Osmanlı döneminde zeminin yaklaşık 0,8 m. yükseltildiği görülmüş ve bu dolgu zeminin içinde de çok sayıda buluntulara rastlanılmıştır. Bunlar arasında çok sayıda kakma tekniğinde yapılmış mermer ikonalar ile özellikle güney-batı şapeli içerisinde zemine yüzükoyun

yerleştirilmiş Azize Eudokia ikonasının yer aldığı görülmüştür. Ayrıca naos bölümünde bir mezar da bulunmuştur.

Yapı içinde binayı boydan boya saran alt ve üst kornişlerin içleri bitkilerle süslenmiştir. Kubbenin alt seviyesinde bulunan kornişin içinde de bitkilerin yanı sıra tavuskuşları bulunmaktadır. Naosun güney ve kuzey yönündeki üst kısımlarında dar kemerli üçüz pencereler vardır. Üçüz pencerelerden kuzeyde olanı günümüz-

de aslına uygun biçimde pencere olarak işlevini sürdürmektedir. Güneyde olanı daha sonra inşa edilen güney kilisesi sebebiyle asıl şeklini koruyamamıştır. Günümüzde güney üçüz pencerelerinin bulunduğu yerde, Osmanlı döneminde yapılan onarımlar sırasında örülmüş olan bir kemer vardır ve onun alt kısmı doldurulmuştur. Günümüzde hem kuzey ve hem de güney üçüz pencerelerinin dış kenarları önüne eklenmiş duvar bulunduğundan tam olarak seçilememektedir. Osmanlı döneminde güney-kuzey ekseninde, kubbeye destek vermek amacıyla inşa edilmiş iki adet taş sivri kemer bulunmaktadır. 1929 yılında yapılan kazıda kuzey duvarı önünde mermer levhaların birleştirilmesi ile oluşturulmuş bir mezar bulunmuştur.

ANA APSİS-BEMA

Ana apsis dışarıdan üç cepheli ve içeriden ise yuvarlaktır. Bunu içinde yerden yaklaşık 1,7 m. yükseklikten başlayan üçüz bir pencere vardır.

Bu pencereler aslına uygun olarak korunmuş ve işlevlerini aynı şekilde sürdürmektedir. Günümüz-

Caminin müezzin mahfili.

Caminin yan görünümü.

de cami olarak kullanılan yapıda kibleyi gösteren ve zeminden yaklaşık 20 cm yükseklikte ahşap bir mihrap bulunmaktadır. Zemindeki halılar kibleyi işaret edecek şekilde yerleştirilmişlerdir. Kapalı Yunan haçı biçimindeki yapının doğu kolu bema uzantısı ile birleşecek şekilde uzatılmıştır. Apsis'ten hücrelere kemerli ve dar küçük açıklıklardan geçilmektedir. Zaman içerisinde yükseltilerek doldurulmuş olan naos zemin içerisinde rastlanan en önemli plastik eser grubunu oluşturan havariler tasvirli kemerin aslen ana apsisin içinde yer aldığı düşünülmektedir.

Naostan hücrelere üstü kemer-

li küçük birer açıklıktan girilmektedir. Diakonikon içinde yerden yaklaşık 1,2 m yükseklikten başlayan kemerli tek bir pencere vardır. Diakonikon'un kuzey ve güney duvarları içinde birer niş vardır ve güneye doğru aslında pencere olan kemerli bir açıklık bulunmaktadır. Günümüzde bu açıklıktan güney kilisesinin içi görülebilmektedir. Bu bölümün üstü, doğu tarafında daha uzun olan dört yapraklı bir yonca şeklindedir. Prothesis de diakonikon'un aynısıdır.

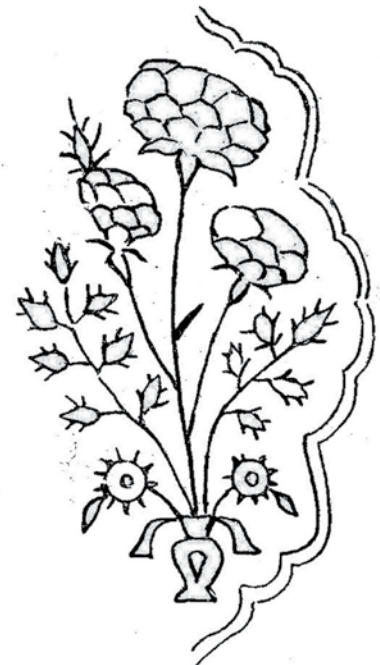
Yonca şeklindeki tavanın batı, güney ve kuzey kolları arasında

bir çapraz tonoz varken, doğu bölümünün önünde bir kemer ve bunun da arkasında apsis yarım kubbesi vardır. Buradaki en önemli özellik günümüzde var olmayan bir galerinin sonlandığı doğu yönünde üstte yer alan küçük birer şapeldir.

KUBBE

Kapalı Yunan haçı şeklindeki binayı oluşturan tonozların birleşme noktasında, alçak kasnaklı, altında pendentifler ve altı adet penceresi bulunan bir Osmanlı kubbesi bulunmaktadır. Kubbe İstanbul'daki bir yangından sonra 1636 yılında yeniden inşa edilmiş ve kendisini destekleyen dört sütun yerlerinden kaldırılmıştır. Osmanlı döneminde yapılan bu değişikliğe ait izler yapılan kazılar sırasında meydana çıkarılmıştır. Bizans döneminde bu sütunların kaidelerinin asıl yerlerinin günümüzdeki döşemenin altında olduğu görülmüştür. Binanın, Bizans dönemindeki kubbesinin şekli şimdiki ile benzer olmasına rağmen pencereler arasındaki aralık daha dar ve pencere sayısı daha çok olmalıdır.

Erken Orta döneme ait olan binanın iç duvarlarının üzerleri normal bir Bizans uygulaması şeklinde mermer kaplı bulunmakta iken, geçen zaman içerisindeki tahribat nedeniyle, bu mermer levhalar günümüzde mevcut değildir. Bu nedenle de duvarların yapıldığı tuğla malzeme doğrudan görülemez durumdadır.

Bir Kitap

Bahriyemizin Tarihçesi

Orhaniye Firkateyni

**Deniz Harp Okulu, Deniz Hukuku ve
Devletler Tarihi Öğretmeni Binbaşı Mehmed Şükrü
tarafından eski harflerle yazılan ve Hicri 1308 (M.1910) yılında
Osmanlı Mürettip Matbaası tarafından basılan esiri günümüz
Türkçesine çevirerek aşağıda yayınlıyoruz.**

**Binbaşı Mehmed Şükrü
Günümüz Türkçesine çeviren: H. Veyssel Güleriyüz**

**Osmanlı Devleti'nin Denizcilik
Tarihinden Bir Özet**

«Bir ülkenin korunmasına ve bekasına yardımcı olan unsurlar ve araçların en önemlisi, çevresinde bulunan denizlere hâkimiyetidir. Deniz kuvvetleri bulunmayan bir devlet barış zamanında topraklarından yararlanamayacağı gibi savaş zamanında da savaşı sürdüremez ve kazanamaz.»

Bu iki önemli askeri kural göz önüne alındığında, denizden sağlanacak yararların sahip olduğu büyük önemin çok yüksek olacağı gerçeği ortaya çıkar ki bundan en çok yararlanacak olan devlet, beş altı bin mili aşan kıyıları bulunan-fakat savunma araçlarından hiç birine sahip olmayan – Osmanlı Devleti'dir.

Üstün bir kuvvet ile denizlere hâkim olan devletin ve o devleti oluşturan -başlıca deniz ticareti ile uğraşan- milletin sahip olduğu güç, değer ve zenginlik yönünden elde edeceği saygı ve önem, doğal olarak en yüksek düzeye ulaşır.

Açık bir gerçektir ki denizci bir millet için buna göz yummaya yeltenmek halka zulümdür demek kadar, denizlerden mahrum kalmayı gösteren bir felakettir.

Devrin hoşgörüsüzlüğü, gereksinimin ne kadar fazla, ne

düzeyde zorunlu olduğu göz önüne alınamayarak suskunlukla zaman harcamak, ileride hiç bir önlem ile bile sağlanamayacak, daha doğrusu hiçbir nedenle onarım kabul etmeyecek bir yıkıma neden olur.

Bu temel görüşü muhterem okuyucuların önüne koymaktan âcizane amacım günümüzde dayanmaya olan gereksinimimizin ne derecede çok ve önemli olduğunu ve bu nedenle gelebilecek zarar ve kaybın büyüklüğü ve önemini birkaç kısa sözle sunabilmiş olmakdan ibarettir.

Amacımın tam olarak oluşması için geçmişimize de bir kez göz atmak yararsız değildir, sanırım! Bu nedenle "10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908)" tarihine kadar her türlü yoksunluklar içinde yanıp kavrulmuş olan, görkemli geçmişi bulunan, geleceği çok büyük hizmetlere, cömertliklere, cansiperane fedakârlıklara bağlı bulunan Yüce Osmanlı Milleti'nin günümüzde ve gelecekteki huzurunu sağlamaya gerekli en önemli aracın Deniz Kuvvetleri olacağı gerçeğini göstermeye vesile olacağını kuvvetle ümit ettiğimden dolayı, yedi yüzyıllık şu şerefli tarihi olan, hayatım kadar sevdiğim şerefli mesleğime ait ve deniz kuvvetini anlatabildiğim şu küçük özeti sevgili okuyucularımın dikkatlerine sunarak milletler arasında eski değerimi-

zi yeniden kazanmak ve geleceğin bize getireceği görev duygusunu hakkıyla yerine getirebilmek için ne derece yüce gönüllülikle gayret, faaliyet, cömertliğe, fedakârlığa kararlılık ve dayanıklılık göstermemiz gerekeceğini anlatmaya çalışacağım. Yardım Allah'tan.

BAHRİYEMİZİN TARİHÇESİ

Osmanlılar denizde ilk kez Karamürsel kayıkları denilen ve hâlâ Marmara sularında nakliyat için kullanılmakta olan merâkib-sagîre (*) ile görülmüşlerdir. Ülkenin kurucusu olan Osman Gazi'nin padişahlığı devrinde, Marmara denizinin Anadolu kıyılarından küçük bir bölümüne sahip olan, yeni kurulan Osmanlı Devleti bu kayıklarla Kiyos ve İmrâlı gibi bir iki adacık üzerine asker bile göndermiştir. Orhan Gazi devrinde şehzade Süleyman Paşa'nın iki salla cesurca denize saldırması neticesinde Rumeli'nin fethine başlanması, deniz araçlarına olan ihtiyacı göstermiş, Sultan Birinci Murad zamanından itibaren de Gelibolu'da deniz nakliye gemilerinin inşasına başlanılmıştır (H.763/M.1361). Bu tarih bizde gemi inşaatının başlangıcı sayılır.

(*) *Merâkib-i sagîre*: Yüz tona kadar olan gemiler.

Geçmişte, İzmit Körfezi'nden başlayarak İzmit, Gemlik, Gelibolu gibi uygun yerlerde dev-

let tarafından tersane yeri olarak kabul edilmiş, gerektiğinde ve elde bulunan denize göre gerektiği kadar gemi inşa ettirmeye teşebbüs edilmiştir. Osmanlı askeri bile bu zamandan itibaren deniz araçlarına alışarak ağır ağır deniz ile alışkanlık ve dostluk kazanmaya başlamıştır.

Birinci Bayezid zamanında Gelibolu limanı genişletilerek sağlamlaştırılmış ve Akdeniz adalarından bazıları üzerine ayrı ayrı sadece başıbozuklardan ibaret bir de donanma gönderilip, çok büyük başarı sağlanmış ve Çelebi Sultan Mehmed devrinde Venedik donanmasıyla Gelibolu açıklarında oluşup Osmanlı Donanması'nın yenilmesiyle sonuçlanan bir savaştan sonra, o devirde dünyanın en gelişmiş deniz devleti sayılan Venedik Cumhuriyeti'nin gemi inşaatındaki gelişimini taklit ederek Osmanlı Donanması'nın gemi inşa tarzı değiştirilmiş ve Akdeniz ve Karadeniz'in gemi inşasına uygun olan kıyılarında oldukça sağlam ve düzgün gemiler yaptırılmaya başlanılmış ise de birbirini izleyerek baş gösteren iç sorunlar yüzünden bu çalışmalar ileri götürülemedi. Sultan İkinci Murad devrinde de iç ve dış sorunlardan baş alınamadığından, denizciliğe gerektiği kadar önem verilememiştir. Fakat, Fatih Sultan Mehmet Han devrinde ülkenin genişletilmesine verilen özen oranında donanmaya da önem verilip bu zamandan itibaren inşaat ve denizciliğin gelişmesine gayret edilmiştir. Devlet denizde de layık olduğu seviyeye ulaşmayı başarıp, bu uğraşının sonucunda denizde de başarıya ulaşılmaya başlanmıştır.

Zaten Gelibolu'da hazır bulunan ve İstanbul'un kuşatılmasında getirilen donanmanın çok büyük hizmeti görüldüğünden, fetihten sonra Gelibolu tersanesine verilen önem artmıştır. Kadırga limanı düzeltilerek inşa ettirilmiş ve burası gemi-

بحریر مرکز تاریخچه سی

صاحب و ناشری :
مزیت کتبخانه سی مؤسسی
محمد علی

محرری :
مکنب بحریه حقوق بحریه دول و تاریخ
معلمی بیکباشی
محمد شکری

حاصلات صافیه سی کاملاً دونمای عثمانی معاونت ملیه جمعیتہ
ترک ایدلمشدر.

فیثاتی ۲ غروشد.

برنجی طبع
حقوقی محفوظ و مطبوعی محدوددر.

مرکز توزیعی : استانبولده وفا جاده سنده مزیت کتبخانه سیدر.

مرتبین عثمانیه مطبعه سی : ابوالسعود جاده سی نومرو ۶۸

۱۳۲۸

ler için liman olarak düzenlenmiştir. Büyük gemiler için önce Yalı Köşkü kıyısını ve sonra Kasımpaşa semtini tersane seçerek İtalya'dan teknisyenler getirilip 3000 tona kadar büyüklükte kalyonların inşasına ve o devirde Akdeniz'i benimsemiş olan Venediklileri tehdit edecek boyutta donanma elde etmek başarılmıştır.

Fatih'in yaptırıp donatmayı başardığı donanma sayesinde

Ege Denizi içindeki bazı adalar feth edilmiş ve Osmanlı ordusu ile İberik, Karadeniz'in Anadolu kıyıları ve Kırım yarımadası ve Azak Denizi kıyıları ülkenin içrisine katılmıştır.

Fatih'in Osmanlı Donanması sayesinde İtalya sahillerine bile asker göndermeyi başardığı göz önüne alınırsa denizciliğe verdiği önemin ve çabalarının ortaya çıkarttığı başarılı sonuçların düzeyi meydana çıkar.

Sultan İkinci Bayezid devrinde ülke denizde daha fazla başarı sağlamış ve Kemal Reis komutasında İspanya kıyılarına kadar bir ağır donanma gönderilmiş ve giden donanmanın Korsika ve Sardunya adaları arasındaki Bonifeçiv Boğazı'nı kolayca geçtiği tarihi kayıtlarda yer almaktadır (H.892/M.1486). Bu boğazdan o zamana kadar hiçbir büyük donanma geçememiş ve boğazın derinliği iskandil edilmiş ve kıyılarına ait inceleme çok iyi şekilde yapılmıştı. Bu başarılı olay ilk olarak Osmanlı Donanması'na kısmet olmuştur.

O devirde (10) parça tekneden oluşan büyük bir donanmanın da Karaman kıyıları üzerine çıkarıldığı gibi (H.898/M.1492) de (300) parça tekneden oluşan büyük ve azametli bir donanma Adriyatik Denizi'nin Arnavutluk ve Hırvatistan kıyılarını vurmaya üzere gönderilmiş ve Mora kıyılarındaki Venediklilerin elinde bulunan liman ve kaleler hemen tümüyle ele geçirilmiştir. Bu donanma içinde (200) tonluk kalyonlar da bulunmuş ve bunların o zamanın gelişen denizciliğine uygun mükemmel gemiler olduğu tarihi bilgilerimizde yer almaktadır.

İşte bu gelişen koşullar sayesinde de ki (H.905/M.1499) senesinde oluşan Saplenza adası ve onu izleyen İnebahtı muharebelerinde Venedik ve İspanyol donanmalarına karşı elde edilen başarı çok parlak olmuştur. Fakat (H.909/M.1503) tarihinde Venedik'le barış antlaşması yapılarak, daha sonra denizciliğin geliştirilmesine, daha önceki kadar önem verilmediğinden deniz seferlerinde bir tür duraklama başlamış ve bu durum Sultan Birinci Selim'in padişahlığı zamanına kadar devam etmiştir. Sultan Selim devrinde görülen bu duraklama padişahın gözünden kaçmamasına rağmen padişahlık süresinin kısalığından ve vezirlerinin doğulu (şarklı) zihniyetiyle konuya önem vermemelelerinden devam etmişti. Bunun-

la beraber Kasımpaşa semtindeki tersaneyi genişletmiş ve mahzen ile göz ve mağazaların sayısını çoğaltarak Azab Kapısı'ndan Hasköy'e kadar (161) parça büyük yapı ile bir de büyük divanhaneyi içeren bir büyük tersane meydana getirmiş ve inşaat için gerekli olan her malzemenin sağlanmasına yardımcı olmuştur. Akdeniz kıyılarının hemen tümünün ele geçirilmesine yetecek kadar büyük bir donanma sağlanmasına teşebbüs etmişti. Fakat Mısır ve Arabistan seferleri bu amacının uygulanmasına engel olduğundan Avrupalılar tarafından büyük bir olay çıkarılmaması için Osmanlı korsanlarını seferden kesinlikle men etmişti. Bu nedenle gönüüllü kaptanların çoğu korsanlığı bırakmak amacıyla Osmanlı sınırları dışında kalan Afrika kıyılarının güneyine yerleşmişler ve eskiden olduğu gibi Avrupalılarla savaşmaktan bir an geri kalmamışlardır. Bizde korsanlık bu zamandan itibaren çok gelişerek korsan kaptanları arasında Barbaros Hayreddin, Turgut, Kılıç Ali Paşa'lar gibi yalnız bir tanesi bile büyük bir millet için şeref ve ıftihar duyacağı kişiler yetişmiş ve bunlar daha sonra devletin resmi donanmasına kabul olunarak Osmanlı Bahriyesi'nin gelişiminin birden bire sıçramasını ve ülkenin en ucuna kadar ulaşabilmesini sağlamışlardır.

Sultan Süleyman zamanında Osmanlı Devleti'nin denizcilikteki gelişimi çok yükseğe ulaşmış, Akdeniz ve Karadeniz ile Azak, Marmara, Adriyatik denizlerinden başka Kızıl Deniz, Umman ve Hint ve İran denizleri de Osmanlı Donanması'nın gezip dolaştığı yerler olmuştur.

Sultan Süleyman'ın H.928/M.1521 senesindeki Rodos seferine 700 adetten çok savaş gemisinden oluşan bir donanma çıkardığı ve bu sırada Osmanlı'nın hükmü ve sözünün geçtiği diğer denizlerde bile bir çok filolarının bulunduğu dikkate alınacak olursa, o devirde Osmanlı

donanmasının gücünün ne kadar müthiş bir düzeye ulaştığına dair güzel bir fikir edinmek mümkün olabilir.

Ege Denizi içinde bulunan tüm adalar ile güney ve doğu Afrika ve Karayip adaları kıyıların ele geçirilmesi ve Hindistan kıyıları hep bu donanma sayesinde olmuş idi.

Sultan Süleyman devrinde Osmanlı Donanması Akdeniz'de mutlak hakimiyet elde ettiği gibi Osmanlı korsan filolarının İtalya ve İspanya kıyılarından başka İslandiya ile İskandinavya kıyılarına kadar gidip bu kıyılarda ateş ve kan ile şiddet uyguladıkları ve büyük birer başarı ile ganimetler elde ettikleri Arap tarihlerinde de yazılıdır.

Hayrettin Paşa'nın meşhur Preveze savaşı ve Avrupa'nın güçlü haçlı kuvvetleri topluluğunu yarması tarihinde hayret uyandıran olaylardan biridir.

Bu şekilde İspanyol ve Portekiz donanmalarını defalarca yenmeyi ve Avrupa'nın tüm kuvvetlerine üstün bir kuvvetle denizler üzerinde hüküm sürmeyi başarmışlardır.

Hayrettin ve Turgut paşaların Beşinci Şarl'a karşı Fransa hükümetine karşı iki kez Akdeniz'e gitmeleri ve Piyale Paşa'nın meşhur Cerbe büyük başarısı Osmanlı milletin denizde gösterdiği şeref ve yüceliğe pek güzel birer örnek olabilir.

Sultan İkinci Selim devrinde Kıbrıs adası feth olunduğu ve Girit adası tahrip edildiği halde yeniçeri ağalığından kaptanı deryalık görevine gelmiş olan Müezzinzade Ali Paşa'nın dikkatsizlik ve bencilliği ile yapılan ihbar ve ihtarlara uymaması yüzünden Lepanto önünde Avrupa krallarının çoğunun birleşerek oluşturup ve gönderdikleri haçlı donanmasına karşı yenilmesi, Osmanlı Donanması'nın asırlarca çalışarak elde ettiğini ve büyük fedakarlıkların değerli sonucu olan yüce bir makam ve şereften ayrılmasının başlangıcı olmuştur (H.979/M.1571). Bu

zamana kadar Avrupalılar, Osmanlıların denizde mağlup olmaz bir kuvvet olduğunu kabul ederken bu olay sonucunda fikirlerinin yanlışlığını düşünülmeğe başlamışlardır. Haçlı donanması Papa'nın davet ve gayreti ile (İttifak-ı Mukaddes/Kutlu Birlik) adı altında oluşturduğu tüm donanması, Dasmanlı Donanması'nın Lepanto körfezine çıktığı sonbahar mevsiminde ansızın körfez civarına gelmiş, gemilerin onarım gerektirmesi ve askerin kısmen terhis edilmiş bulunmasından yararlanarak başarı elde etmişlerdir.

Önemli Lepanto olayı, kuzey yarımküre ve çevresi içinde olan ülkelerin tarihinin başlangıcından beri devam eden ve kural olarak kabul edilmiş olan önemli bir savaş kuralının değişmesine neden oldu: Şöyle, ki bu önemli olayda Venediklilerin, teknelelerinin bordalarına büyük boyutta lomberler açarak hareketli kızaklar üzerine toplar yerleştirdikleri, "yedi parça galis" denilen bu kalyonların savaşta yaptıkları önemli katkılarıyla topun üstünlüğü çoğaltılmış ve düşmanın savaş hattına paralel harp düzeni oluşturma olanağı sağlanmıştır. Bu olay deniz savaşlarında kürekle düşman üzerine hücum etmekle savaşmanın sonu olmuştur.

Osmanlı Devleti bu savaşta (153) gemi kaybetti. Asıl üzücü olan konu donanmayı yönetecek olan komutanlar ve subaylar ile eğitilmiş askerlerin katedilmesi idi. Devletin maddi kaynakları oranında donanma elde edilmesi mümkün olabilirse de oluşturulan donanmaya komuta edecek komutanlar ve subaylar ile o donanmayı idareye yetecek kadar askerin sağlanması mümkün değildi.

Osmanlı Devleti'nin o devirde servet ve kudretinin amaçlanan düzeye ulaşmış bulunması sayesinde kaptanlık makamına getirilen Kılıç Ali Paşa ile Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa ve eski kaptan-ı derya Piyale

Paşa'ların emsalsiz olan gayret ve hizmetlerinin hayırlı sonuçları olarak ertesi yıl (245) savaş gemilerinden oluşan donanmanın Akdeniz'e çıkarılması ve haçlıların Mora kıyılarını ele geçirme amacıyla gönderdikleri büyük bir donanmaya meydan okuması başarılmış ve bu başarı – Avrupa tarih yazarlarının bile itiraf ettikleri gibi – gene kuvvetçe Osmanlı'nın onlardan üstün olduğunu meydana çıkartmıştır. (H.981/M.1573) de bile Akdeniz'e çıkan Osmanlı donanması İtalya kıyılarını geçip İspanya'ya bağlı bulunan Apolya kıtasına hücum ederek sahillerindeki kaleleri tahrip etmiş ve halkın malından ganimetler alarak onları esir etmiştir.

İşte bu başarının sonucu olarak Venedik Hükümeti Lepanto yenilgisinin kayıplarını bir miktar para vererek fazlasıyla tazmin edip bir barış antlaşması imzalanmasını başarabildi. (H.982/M.1574) yılında da (298) adet savaş gemisinden oluşan bir ağır donanma ile Afrika kıyılarına hareket edilip İspanyolların elinde bulunan yerler geri alındı.

Bu tarihten sonra Girit adasının fethi teşebbüsüne kalkışıldığı (H.1050/M.1640) tarihine kadar Osmanlı devleti savaş için Akdeniz'e donanma çıkartmadı. Arada geçen (73) yıldan oluşan uzun bir süre içinde – Sultan Üçüncü Murad ve Üçüncü Mehmed Han devirlerinde yüz güldürecek bazı başarılar gözardı edildilirse – alışkın olduğu başarılarla cihana korku salmış olan o koca azametli Osmanlı Donanması ancak kendi kıyılarının korunması için hemen her yıl ilkbaharda Akdeniz'e çıkıp kış mevsiminde tersaneye getirilen bir korkuluk manzarasına dönüştü.

Sultan Üçüncü Murad devrinde İngiltere ile İspanya arasında meydana gelen dünyanın en büyük deniz savaşlarından birini oluşturan Manş Denizi büyük savaşında İngiltere Kraliçe-

si Elizabeth'in başvurusu ve rica ile istirhamı üzerine Cezayir filosunun bu savaşta İngiliz donanması ile birlikte ve yardımcı olduğu ve İspanyolların yenilmez armadasını çok müthiş bir mağlubiyete uğrattıkları, İngiliz dili ile yazılmış olan yazılar ve şiirlerde övgüyle anlatılmıştır.

Gene bu devirde Çağala-zade Sinan Paşa Messina kalesinin çevresiyle Sicilya Adası'nın birçok kıyılarını, hiçbirinden bir eser bile görülemeyecek bir duruma getirinceye kadar tahrip etti. Çağala-zade'nin bu seferde İspanya hükümeti aleyhine oluşturduğu büyük ölçüdeki hasarlar bundan evvelki Ali Paşa ve Piyale Paşa'nın oluşturduklarını unutturacak derecelerde önemliydi. Sultan Birinci Mustafa devrinde de Karadeniz'de Kazaklar aleyhine büyük bir başarı elde edildi. Dördüncü Murad'ın padişahlığının sonlarına doğru Venedik hükümeti tarafından Avlonya kasabasına denizden tecavüz olunca, devletçe denizden bu durumun incelenmesine teşebbüs edildi.

Kılıç Ali Paşa'nın kaptanlığının sonuna kadar Dsmanlı Donanması'nda iki anbarlı kalyonların bulunduğu bilinmektedir. Bundan sonra kalyonlardan savaş teçhizatı çıkartılmış, yalnızca taşımacılıkta kullanılmış ve sonra bu da terk edilerek savaş için pruvalarına üçer adet sabit top yerleştirilen hafif kadırgalar kullanılmaya başlanılmıştır. Avrupalıların gerek gemilerin yapım teknikleri ve gerek savaş malzemeleri yönünden donanımlarda yaptıkları sürekli gelişmelere karşın Osmanlı Devleti'nin kadırga kullanmakta ısrarı, denizden her zaman uzaklaşmasını gerektirmekle, Osmanlı deniz kuvvetlerinde bir düşüş oluşturduğundan, Venedik Hükümeti bu durumdan yararlanarak, elinden kaybettiği ve Osmanlılara kaptırdığı topraklardan bir küçük parçanı dahi donanması sayesinde ele geçirme ümidine düşmüştü. Fakat bu kez savaş malzemeleri-

nin alımının ciddiyeti ve büyüklüğünden dolayı Venedik hükümeti elli bin dükfa altını savaş tazminatını vererek savaşmamaya karar verdi.

(H.1052 ve 53/M.1642-43) Senelerinde Uzun Piyale Paşa'nın komutasında İtalya kıyılarına hücum edilerek bir-iki kale tahrip edilmiş ve bir çok ganimet alınmıştır.

(73) yıl süren bir duraklamadan sonra devletin deniz kuvvetleri yeniden canlandırılmaya başladı. Çünkü Sultan İbrahim, Girit adasının fethini tasarlamış ve bu da ancak kuvvetli bir donanmanın meydana getirilmesini gerektirdiğinden Osmanlı kıyılarındaki tersanelerin tümünde gemiler yapılmasına başlanılmıştır. Bir süre sonra mükemmel donatılmış birçok gemi meydana getirilmekle (H.1055/M.1645) yılında tamamı (348) adet savaş ve nakliye gemilerine sahip bir donanma ile elli bin savaşçıdan oluşan bir ordu Girit üzerine gönderildi. Bu zamandan itibaren başlayan Venedik kuşatması (25) yıl devam edip denizde ve karada birçok kanlı çatışmalar meydana gelmiş ve sonuçta adanın tümüyle Osmanlı Devleti'nin yönetimine geçmesiyle sonuçlanmıştır (H.1080/M.1669).

Yirmi beş yıl süren Girit savaşlarında denizde oluşan çatışmaların çoğunda Venediklilerin başarılı sonuçlar alması ve onların Akdeniz Boğazı'nı (Çanakale Boğazı) abluga altında bulundurmağa cüret göstermesi, Osmanlı donanmasında kalyon kullanılmamakta olmasından meydana gelmekteydi.

(H.1060/M.1650) tarihinde Venedikliler gene Akdeniz (Çahakkale) Boğazını kapattıklarından devletçe zorunlu olarak onlara karşı koyabilecek, onların savaş araçlarına esdeğer araçlar temin etmek gerektiği gerçeği anlaşıl原因 olarak, (30) adet kalyonun birden yapımına başlandı. Bu tarih Osmanlı devletinde kalyon denilen geminin yapımına başlanma ta-

rihidir.

Osmanlı bahriyesinde kalyonlar inşa ve kullanılmaya başlandıktan sonra da Venediklilerle oluşan savaşların bazıları kazanıldığı halde bir kısmı da kaybedilmiş ve bunun hedeni ise denizcilerimizin kalyonculuktaki acemilikleri olmuştur. Öte yandan bu sırada devletin içeriden ve dışarıdan gelen belaların bir çoğu başından aştığından (H.1069/M.1658) tarihinden sonra Osmanlı deniz kuvvetleri bunlardan çok fazla etkilenecek tersane çalışmaları yüz üstü bırakılmış ve mevcut olan gemiler yıkık ve harap olarak, çoğu denize çıkamaz bir duruma gelmiştir.

(H.1073/M.1662) yılında sadrazam Fazıl Ahmet Paşa deniz kuvvetlerinin iyi duruma getirilmesini göz önüne alarak, denizlerde başarı sağlanamaya başlanılacağını düşündüğü halde tersane çalışanlarından bazı cahil ve hainlerin söylentilerine kapılarak Osmanlı Donanması'nın (80) adet kadırgadan ibaret kalmasına karar verdi. Bu kararın gereğinden olarak Osmanlı devleti bundan sonra deniz kuvvetlerinde kalyon bulundurmaktan vazgeçilerek, bu sadrazamın düzeltme adına bu nedenle yapmakta olunan çalışmalar, bir süreden beri yavaş yavaş oluşan deniz kuvvetlerimizin gerilemesinin ve birden bire zayıflayana kadar beklemesinin nedeni olan durumlardan en önemlisidir.

İşte şu kararın sonuçlarından olarak Osmanlı Donanması artık Venedik donanmasıyla meydana savaşları yapamaz olmuş ve Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki hayret edilen azametli deniz kuvveti, bu nedenle sona ermeye başlamıştır.

(H.1094/M.1682) tarihine kadar denizde bir olay meydana gelmediyse de bu tarihte Venedik hükümeti Mora üzerine bir donanma ve bir ordu göndereceğinden yine denizde ve karada savaş fikri konu oldu.

Kara Mustafa Paşa Avustur-

ya savaşına gitmeden önce Venedik hükümetinin Osmanlı devleti aleyhine bir sataşma fikri beslemekte olduğu anlaşıldığından (H.1093/M.1681) yılında ihtiyat olarak ikisi elli ikişer ve sekizi kırk beşer zîrâ (*) boyunda (10) adet kalyon yapımına başlanılmış ve Fazıl Ahmet Paşa'nın kurduğu düzen fiilen bozularak iptal edilmiş oldu. Bu kalyonların dört adedi üçer anbarlı olarak seksener ve (6) adedi ikişer anbarlı olub altmışar tunç topa sahip idi.

(*) Zîrâ: Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsü. 75 - 90 santim arasında değişen şekilleri vardır.

(H.1096/M.1684) tarihinden itibaren Mısırlı-zade İbrahim Paşa ve Amca-zade Hüseyin Paşa ve Orsa Boca İbrahim Paşa gibi güçlü kişiler kaptanlık görevine getirilerek deniz kuvvetlerinin gelişmesine ve kuvvetlendirilmesine güçlü bir temel ortaya konulmuş ve kalyonlar git gide çoğaltılmış ve ustalar çoğaltılarak Tersane-i Âmire'de kalyonculuk çok ileriye götürülmüş ve bu zamandan itibaren Osmanlı devletinin deniz kuvvetlerinden giderek yararlanılmaya başlanılmıştır.

İşte bu yenileme düzenlemesi sayesinde (H.1094/M.1682) tarihinden (H.1110/M.1698) tarihine kadar (16) yıl süren ve Avusturya, Rusya, Lehistan, Venedik hükümetleriyle uğraşmışlar ve sonuçta Karlofça antlaşmasıyla son bulan çeşitli savaşlarda Osmanlı Devleti denizde başarılar elde ettiği ve hiçbir deniz savaşında yenilgi yüzü görmediği halde karada oluşan müthiş yenilgiler nedeniyle bu barış antlaşmasının imzalanmasında zorunluluk görmüştür.

(H.1110/M.1698) tarihinden sonra da her yıl bir-iki kalyon inşasına devam olunarak donanmanın sayısı çoğaltılmaya çalışıldı.

Devamı Gelecek Sayıda